

ว่าด้วยประวัติศาสตร์
สถาปัตยกรรมและ
สถาปัตยกรรมไทย

หน้าจั่ว

VOL ปีที่

21

ISS ฉบับ

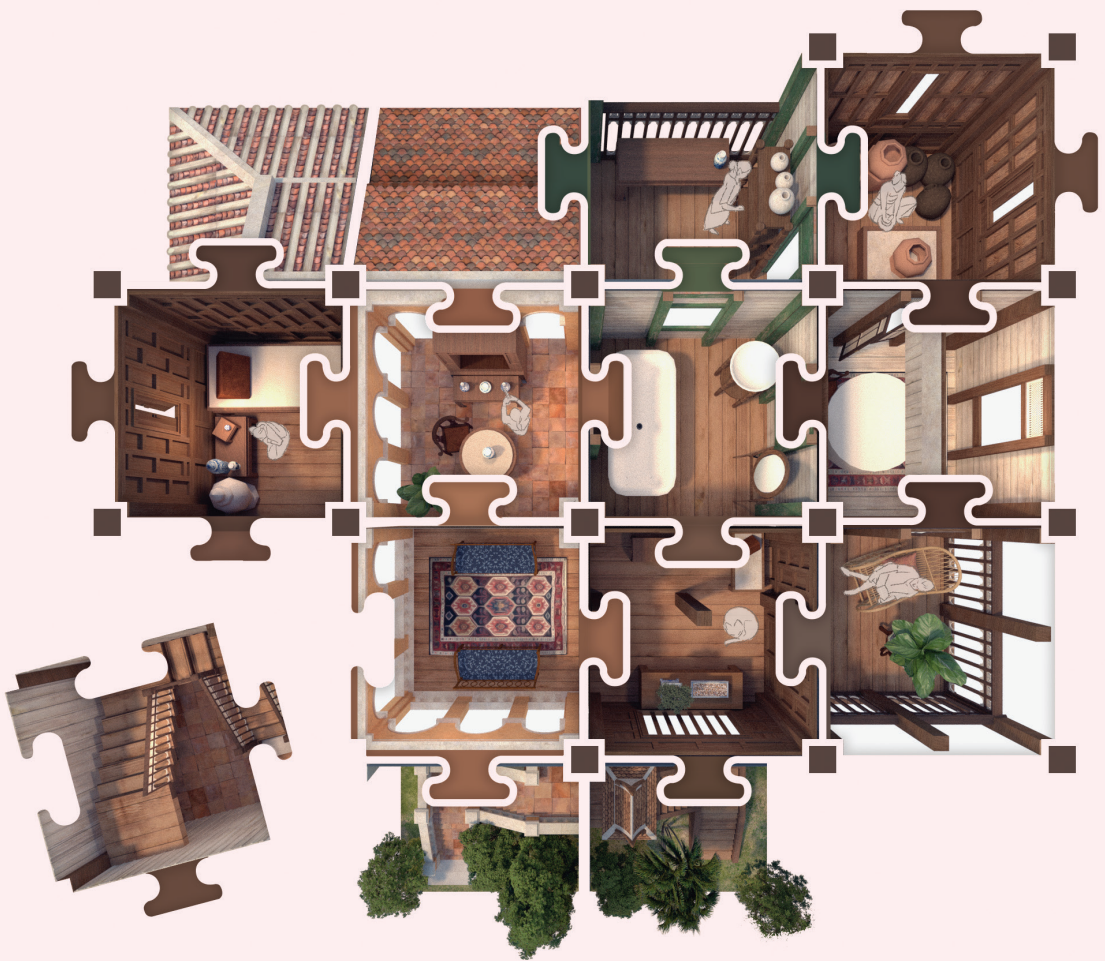
2

ก.ค. - ธ.ค.
JUL - DEC

NANA

HISTORY OF
ARCHITECTURE AND
THAI ARCHITECTURE

2024/2567

ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย

หน้าจั่ว NANA

ISSN Print : 1686-1841
ISSN Online : 2697-3901

Designer

Channakul Kasviset

Cover Design

Patcharapong Kulkanchanachewin

Logo Design

Channakul Kasviset

Journal Staff

Suwanna Tiangnadon

Published

December 2024

Print at

Parbpim Limited Company

45/12-14, 33 Moo 4

Bang Kruai-Chong Thanom Road,

Bang Khanun Sub-District,

Bang Kruai District, Nonthaburi 11130

For manuscript submission guidelines:

[https://so04.tci-thaijo.org/index.php/](https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NAJUA/index)

NAJUA/index

**NAJUA: History of Architecture
and Thai Architecture**

Volume 21 Issue 2 | 2024

Copyright ©2024 by

Faculty of Architecture, Silpakorn University

31 Na Phra Lan Road, Phra Nakhon,

Bangkok, 10200, Thailand

Email: najua.hata@gmail.com

<https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NAJUA/index>

Advisory Board

Associate Professor Apiradee Kasemsook, PhD

Dean of the Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Associate Professor Rutai Jaijongrak

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Professor Somchart Chungsiriarak

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Professor Somkid Jiratatsanakul

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Editor-in-Chief

Assistant Professor Boonyakorn Wachiratienchai, PhD

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Email: wachiratienchai_b@silpakorn.edu

Assistant Editors

Assistant Professor Siridate Wangkran

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Email: wangkran_s@silpakorn.edu

Nawanwaj Yudhanahas

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Email: yudhanahas_n@silpakorn.edu

Chitsanupong Rujirotvarangkul

PhD Candidate, Faculty of Humanities,

Chiang Mai University, Thailand

Email: chitsanupong_ruji@cmu.ac.th

Editorial Board Members

Executive Editorial Board (Internal)

Associate Professor Chotima Chaturawong, PhD

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Email: chaturawong_c@silpakorn.edu

Assistant Professor Pinai Sirikiatikul, PhD

Faculty of Architecture,

Silpakorn University, Thailand

Email: sirikiatikul_p @silpakorn.edu

Executive Editorial Board (External)

Professor Samerchai Poolsuwan, PhD

Faculty of Sociology and Anthropology,

Thammasat University, Thailand

Email: samerchai@hotmail.com

Professor Helaine Silverman, PhD

Department of Anthropology, University of Illinois

at Urbana-Champaign, USA

Email: helaine@illinois.edu

Associate Professor Wandee Pinijvarasin, PhD

Faculty of Architecture,

Kasetsart University, Thailand

Email: wandee.p@ku.th

Associate Professor Wiroj Sheewasukthaworn, PhD

Faculty of Architecture, Urban Design and

Creative Arts, Mahasarakham University, Thailand

Email: wiroj.s@msu.ac.th

Associate Professor Yeo Kang Shua, PhD

Architecture and Sustainable Design,

Singapore University of Technology and Design,

Singapore

Email: yeokangshua@sutd.edu.sg

Lipi Ghosh, PhD

Independent Scholar, India

Email: lipighosh@gmail.com

Le Vinh An, PhD

Japan Institute of Engineering and Technology,

Duy Tan University, Vietnam

Email: levinhan@dtu.edu.vn

Hatthaya Siriphatthanakun, PhD

SEAMEO Regional Centre for Archaeology

and Fine Arts, Thailand

Email: hatthaya@seameo-spafa.org

Francois Tainturier, PhD

Inya Institute, Myanmar

Email: ftainturier@inyainstitute.org

237	เรือนบังกะโล: มรดกสถาปัตยกรรมยุคอาณานิคมจากอ่าวเบงกอลสู่สยาม Bungalows: Colonial Architectural Heritage from the Bay of Bengal to Siam พิเชฐ ธิธา Pichet Titha	349	Composition of Gingerbread Fretwork: Case Studies of Chanthaboon Waterfront Community Kanlayanee Phueaknamphol Eakachat Joneurairatana Veerawat Sirivesmas
267	เทคนิคการก่อสร้างเพื่อปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์สมัยอยุธยาภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จ Construction Techniques for Altering the Form of Chedi during the Ayutthaya Period after Completion สุวิทย์ เลิศวิมลศักดิ์ Suwit Lerdwimolsak	383	Memorializing Thai Democracy in the May 1992 People’s Uprising Memorial Gil D. Turingan
301	จากชุมชนริมน้ำสู่ความเป็นเมือง: การเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำ — กรณีศึกษาเกาะเกร็ด คลองอ้อมนนท์ และคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ From Riverine to Urban Reality: Tracing the Transformation of Riverfront Communities — A Case Study of Koh Kret, Khlong Om Non, and Khlong Chak Phra-Khlong Bangkok Yai ณัชชา วัฒนমন ปฐิพล ยอดสุรางค์ Teo Hidalgo Nacher Natcha Wattanamano Patiphol Yodsurang Teo Hidalgo Nacher		

เรือนบังกะโล: มรดกสถาปัตยกรรมยุคอาณานิคม จากอ่าวเบงกอลสู่สยาม

Bungalows: Colonial Architectural Heritage from the Bay of Bengal to Siam

พิเชฐ ริธา

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 10200 ประเทศไทย

Pichet Tittha

Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok, 10200, Thailand

titha_p@silpakorn.edu

Received 04 - 11 - 2024
Revised 15 - 12 - 2024
Accepted 22 - 12 - 2024

ตึกหลวง บริเวณ

ศาลชำระความต่างประเทศ

ย่านท่าเตียน

The Royal Building in the

area of the Foreign Court

of Justice, Tha Tien district

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย “การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมเรือนบังกะโลในประเทศไทยและสิงคโปร์ ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงสงครามโลกครั้งที่ 2” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดคุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมเฉพาะถิ่น อันประกอบด้วยด้านแนวคิด การออกแบบ พื้นที่ใช้สอย และวิธีการก่อสร้าง รวมถึงศึกษาบริบททางสังคมที่ส่งผลต่อพัฒนาการสถาปัตยกรรมเรือนบังกะโลในประเทศไทยและสิงคโปร์ บทความเน้นการศึกษาสถาปัตยกรรมเรือนบังกะโลในประเทศไทยอายุระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยผู้วิจัยตั้งสมมติฐานว่า สถาปัตยกรรมแบบเรือนมีมุขในประเทศไทย เป็นผลผลิตมาจากแนวคิดเรือนบังกะโลในต่างประเทศ ซึ่งได้ผนวกคติความเชื่อ วิถีชีวิต ลักษณะทางสังคม ความเหมาะสมกับภูมิอากาศและผลิตซ้ำจนเกิดการใช้งานในลักษณะเฉพาะ โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในสยามช่วงรัชกาลที่ 4 ซึ่งอ้างถึงการรับอิทธิพลตะวันตกผ่านประเทศสิงคโปร์ ประมวลการศึกษาที่ผ่านมาเพื่อคัดเลือกอาคารที่มีความสำคัญ จากเกณฑ์การประเมินลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เป็นภาพสะท้อนลักษณะทางสังคมและด้านอื่นๆ ลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อดำเนินการสำรวจอาคาร

การเกิดขึ้นของบังกะลอนั้นมีต้นทางมาจากเรือนพื้นถิ่นของชาวเบงกาลีในแถบอ่าวเบงกอล ประเทศอินเดีย เรือนสร้างขึ้นจากดินเหนียวและไม้ไผ่ในแผนผังรูปสี่เหลี่ยมอย่างง่าย หลังคาทรงโค้งมุงด้วยใบจาก ชายคายื่นคลุมเฉลียงที่อยู่โดยรอบ เรือนเหล่านี้เริ่มแพร่หลายระหว่างที่อังกฤษเข้าปกครองอินเดียในยุคอาณานิคม ซึ่งจำเป็นจะต้องสร้างที่พักจำนวนมากสำหรับเจ้าหน้าที่ เมื่อสิงคโปร์อยู่ภายใต้การบริหารอาณานิคมของอังกฤษ องค์ความรู้ในการสร้างที่พักอาศัยประเภทนี้ได้ผสมผสานเข้ากับลักษณะของเรือนพื้นถิ่น และผ่านการออกแบบจากสถาปนิกชาวตะวันตก เช่น Burkill Hall, Atbara House, Inverturret House, Eden Hall ซึ่งในเวลาต่อมาเจ้านายและขุนนางชาวสยาม ได้เรียนรู้ลักษณะสถาปัตยกรรมเรือนบังกะโลจากการไปเยือนสิงคโปร์เพื่อ “ตรวจตราพิจารณาวิธีที่อังกฤษทำนุบำรุงบ้านเมือง” และได้ใช้ประสบการณ์และต้นแบบเหล่านั้นในการพัฒนาสยามซึ่งเริ่มจากกรุงเทพฯ

ผลการศึกษาพบว่าที่พักอาศัยลุ่มแม่น้ำบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ยุคต้นรัตนโกสินทร์ คล้ายคลึงจากรูปแบบเรือนไทยประเพณีที่ยกใต้ถุนสูงและหลังคาลาดชัน ปรับตัวเข้าสู่การก่อสร้างตึกแบบ “เรือนฝรั่ง” ครึ่งปูนครึ่งไม้ 2 ชั้น มีระเบียงรอบสำหรับเป็นบ้านพักชาวต่างประเทศ เรือนพักอาศัยที่มีมุขยื่นบริเวณด้านหน้า ชาวสยามมักใช้พื้นที่หน้ามุขสำหรับรับรองแขก แทนการใช้ประโยชน์ของการจอดรถม้าดังเรือนต้นแบบ สถาปัตยกรรมลักษณะนี้นำไปสู่การปรับไปใช้กับ “อาศรัยสถาน” สถานตากอากาศยุคแรก ที่อ่างศิลา จังหวัดชลบุรี และสถานที่ราชการประเภทที่ว่าการอำเภอ, สถานีตำรวจ, บ้านพักข้าราชการสำรวจรังวัดที่ดิน, บ้านพักเจ้าพนักงานของทางราชการอื่น ๆ ในเวลาต่อมา

คำสำคัญ: บังกะโล, สถานพักตากอากาศ, ยุคอาณานิคม, อิทธิพลตะวันตก, เฉลียง

Abstract

This article is part of a research project titled “A Comparative Study of Bungalow Architecture in Thailand and Singapore from the 19th Century to World War II.” The project seeks to explore the critical factors shaping local architectural characteristics, including design concepts, functional spaces, and construction techniques. Additionally, it examines the social contexts that influenced the evolution of bungalow architecture in both Thailand and Singapore. Focusing on Thailand’s bungalow house architecture from the 19th to the early 20th centuries, the article posits that Thai house designs with porches evolved from the bungalow concept introduced from abroad. This adaptation reflects a blend of imported architectural styles with local beliefs, lifestyles, social characteristics, and climatic needs, ultimately leading to unique architectural expressions. The study draws on historical documents related to Siam’s architectural history during the reign of King Rama IV, with a particular focus on the Western influences brought from Singapore. The study synthesized previous research to select significant buildings based on evaluation criteria of architectural characteristics that reflect social and other aspects. Fieldwork was then conducted to survey these buildings.

The bungalow traces its origins to the traditional residences of the Bengali people in the Bay of Bengal region, India. These early dwellings, constructed with clay and bamboo, featured a simple rectangular form with a curved, thatch-covered roof. The eaves extended outward to create a veranda. The bungalow gained popularity during British colonial rule in India, where it became a practical accommodation type for officials. As British influence spread to Singapore, bungalow design was adapted to local conditions and further developed by Western architects. Iconic examples in Singapore include Burkill Hall, Atbara House, Inverturret House, and Eden Hall. Siamese princes and nobles visiting Singapore during this period acquired knowledge of these bungalow designs. Their visits, aimed at studying British advancements, played a significant role in introducing and adapting the bungalow style to Siam, starting with Bangkok.

The research reveals that riverside dwellings in central Thailand during the early Rattanakosin period began transitioning from traditional Thai architectural styles—characterized by raised column foundations and steep roofs—to “Western houses.” These hybrid structures, often made of concrete and wood, featured two stories and balconies designed for foreign residents. Unlike Singaporean bungalows, where porches often served as parking areas for horse carts, Siamese homes used porches as spaces for hosting visitors, reflecting cultural differences in their use. This architectural evolution is exemplified by A Sai Sathan, originally a foreign resort in Ang Sila, Chonburi Province, which later inspired designs for government buildings such as district offices, police stations, residences for land surveying officials, and other official accommodations.

Keywords: bungalow, vacation retreat, colonial period, western influence, veranda

ความโดดเด่นและมีชื่อเสียงของประเทศไทยต่อสังคมโลกในด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะหาดทรายและชายทะเล เป็นจุดมุ่งหมายได้รับความนิยมจากชาวตะวันตกสำหรับการพักผ่อนในวัฒนธรรมการใช้ชีวิตตากอากาศ ประกอบกับภาพลักษณ์ชายทะเลบางแห่ง มีบทบาทการเป็นที่พำนักและสถานที่พักผ่อนในช่วงเวลาแห่งสงครามของทหารอเมริกันในประเทศไทย ระหว่างสงครามเวียดนามราวปี 1970 และสงครามโลกครั้งที่ 2 ในยุคก่อนหน้า จึงเป็นผลให้จังหวัดที่มีภูมิประเทศหาดทรายและชายทะเลทางภาคตะวันออก และภาคใต้ของไทย ได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ประกอบด้วย สิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ร้านอาหาร บาร์ โรงแรมและที่พักหลากหลายรูปแบบ ที่พักแบบแยกเป็นหลังเดี่ยวขนาดกะทัดรัด มีอาณาเขตรอบอาคาร และห่างจากหลังอื่น ๆ ในบริเวณเดียวกัน โดยมีสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการอยู่ในลำดับขั้นที่รองจากโรงแรมไปจนถึงความหมายในเชิงที่พักราคา ถูก เรียกว่า “บังกะโล” ซึ่งเป็นคำนิยามของที่พักอาศัยแบบชั่วคราว ปรากฏอยู่ในความเข้าใจของชาวสยามมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 19¹ ในนิราศหลวงพระบางที่แต่งขึ้นเมื่อปี 1885 (พ.ศ. 2428) โดยนายร้อยเอก เพ็ญ (ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงทวยหาญรักษา) ครั้งที่ติดตาม จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) ไปในการปราบฮ่อที่เมืองหลวงพระบาง ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้อธิบายลักษณะเรือนพักของแม่ทัพในค่ายไว้ว่า

“...พวกกองทัพนของขึ้นกองกลาด
ทหารยามอยู่โรงแถวเป็นแนวเรียง
ทำลดหลั่นชั้นช่องเป็นห้องหับ
ดูแบบคายคล้ายฝรั่ง**บังกะโล**

ระดาดาดื่นวางกลางเฉวียง
ไม่ก้ำวเกี้ยงกะไว้ช่างใหญ่โต
ท่านแม่ทัพทำเนียบกลางกว้างอีกโ
แลดูโอโถงถ้าไม่น่าชัง...”

บทประพันธ์ที่อธิบายถึงที่พักอาศัยชั่วคราวที่เกิดขึ้นเฉพาะกิจนี้ ระบุชัดเจนว่ามีลักษณะร่วมที่คล้ายคลึงกับบังกะโลของชาวตะวันตก ซึ่งสันนิษฐานว่าก่อสร้างด้วยโครงสร้างไม้หลังคามุงวัสดุธรรมชาติตามข้อจำกัดของสถานการณ์ และอยู่ในรูปแบบ “เรือนยกพื้นแบบมีเฉลียงรอบ”

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวินิจฉัยว่าเริ่มมี “ตึกอย่างเทศ” ทำเป็นตึกหนัทย่อม ๆ มีพื้นหลายชั้น สร้างขึ้นในสวนชาวสยามรัชกาลที่ 2 แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นรูปแบบจีนหรือฝรั่ง ลักษณะเรือนพักอาศัยในสยามยุครัตนโกสินทร์ที่ได้รับอิทธิพลแบบตะวันตกปรากฏหลักฐานชัดเจนขึ้นในภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ 4-5 เช่น บ้านหมอบลัดเลย์ และ “ตึกหลวง” บริเวณที่ทำการศาลต่างประเทศ ท่าเตียน (Opening figure on page 237) ผังอาคารสันนิษฐานว่าเป็นรูปสี่เหลี่ยมมีมุขยื่น หลังคาปั้นหยาลาดเอียงทั้งสี่ด้านผสมหลังคาจั่วบริเวณมุขหน้า ปรากฏลักษณะของระเบียบรอบทั้งชั้นหนึ่งและชั้นสอง ซึ่งในทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ชี้ให้เห็นถึงมูลเหตุการเกิดขึ้นของสถาปัตยกรรมอย่างน้อย 2 ประเภท ได้แก่ 1) ตึกแถวที่สร้างริมถนนเจริญกรุง 2) แบบเรือนสองชั้นที่มีห้องเป็นมุขยื่นออกไปข้างหน้า² เป็นผลมาจากการที่รัชกาลที่ 4 โปรดให้สมเด็จพระยาบรมมหาราชวังสุริยวงศ์ กับ กรมหมื่นวิษณุชนกนิภาธรไป “ตรวจตราพิจารณาวิธีที่อังกฤษทำนุบำรุงบ้านเมือง”³ ที่ประเทศสิงคโปร์ ซึ่งในเวลานั้นมีสถานะเป็นอาณานิคม

เมื่อผู้วิจัยได้ทบทวนการศึกษาที่เกี่ยวข้องถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรมของที่พักอาศัยในประเทศสิงคโปร์เพิ่มเติม พบว่าแบบแผนของเรือนสองชั้นที่มีห้องเป็นมุขยื่นออกไปข้างหน้าโดยรักษาลักษณะร่วมกันคือการมีระเบียบรอบและมีเสาลอยตัวรับหลังคาระเบียบรอบบ้าน⁴ เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นจากองค์ความรู้เดิมของชาวตะวันตกที่เข้ามาปฏิบัติการบริหารอาณานิคม ซึ่งได้ผลิตซ้ำจากการบริหารอาณานิคมที่อินเดียในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ ผสมผสานเข้ากับลักษณะของสถาปัตยกรรมในท้องถิ่นคาบสมุทรมลายู ภายใต้ปัจจัยด้านการปกครอง สังคมและวิถีชีวิตบนทิวเขาซึ่งมีความมุ่งหมายที่จะปะติดปะต่อประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรมที่พักอาศัยอันมีต้นกำเนิดจากประเทศอินเดียแถบอ่าวเบงกอล ซึ่งถูกสร้างขึ้นในแผนผังรูปสี่เหลี่ยมอย่างง่าย ใช้วัสดุก่อสร้างจากดินเหนียวและไม่ไฟ หลังคาทรงโค้งมุงด้วยใบจาก ชายคายื่นคลุมเฉลียง (Veranda) ที่อยู่โดยรอบ จากรากฐานการศึกษาเรื่อง *THE BUNGALOW, 1600 - 1980 A study of the cultural, social, political and economic factors in the production of a global house-type* โดย Anthony Douglas King เมื่อปี 1982 ซึ่งส่วนใหญ่ได้อธิบายปรากฏการณ์ที่เป็นปัจจัยของการเกิดบังกะโลในอังกฤษ สหรัฐอเมริกา แอฟริกา และออสเตรเลีย⁵ และเพื่อค้นหารอยต่อการส่งอิทธิพลด้านสถาปัตยกรรมมาสู่สยามผ่านประสบการณ์การเดินทางของชนชั้นนำ ในศตวรรษที่ 19 ผู้มีบทบาทในการปกครองสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อศึกษาระเบียบวิธีบริหารจัดการบ้านเมืองโดยใช้ประเทศสิงคโปร์เป็นต้นแบบ ด้วยมีลักษณะบางประการที่สามารถสะท้อนแนวคิดของประเทศตะวันตก เนื่องจากอยู่ภายใต้อาณานิคมของอังกฤษ

2. บังกลา: เรือนพื้นดินชาวเบงกาลี

“...ตราบใดที่ชาวอังกฤษในอินเดียยังถูกระลึกถึง จะมีภาพของพวกเขาที่มี บังกะโลเป็นฉากหลังชมพระอาทิตย์ตกดินบนเฉลียงและเล่นแบดมินตัน บนสนามหญ้า”⁶ เป็นข้อสังเกตของ Jan Morris ในงานเขียนเรื่อง *Stone of Empire: The buildings of British India* ที่สะท้อนภาพวิถีชีวิตและวัฒนธรรม แบบตะวันตกของเจ้าหน้าที่อาณานิคมที่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในประเทศซีกโลก ตะวันออก ช่วงศตวรรษที่ 19 ในสถาปัตยกรรมเรือนพื้นดินชั้นเดียวในแถบ คาบสมุทรอินเดีย มีเพียงห้องเดียวและเฉลียงโดยรอบ สร้างขึ้นจากดินเหนียว และไม่ไผ่หลังคาทรงโค้ง มุงด้วยจาก ชายคายื่นคลุมเฉลียง มีลักษณะกึ่งปิดล้อม (Semi-enclosed)⁷ ซึ่งใช้เป็นเรือนพักของเจ้าหน้าที่

ภาพ 1 / Fig 1

ภาพ 1

วิถีชีวิตในหมู่บ้านแถบแคว้น
เบงกอล ราว พ.ศ. 2403

Fig 1

Village life in the Bengal
region around 1860

บริเวณคาบสมุทรอินเดีย บังกะโล หมายถึงรูปแบบของบ้านพื้นเมืองในแคว้น เบงกอล อยู่ในประเภทของอาคารแบบศาลา มีรากฐานแนวคิดจากวัสดุศาสตร์ (Vastu) ทฤษฎีการออกแบบเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมจากอินเดียโบราณ ที่มุ่ง จะผสมผสานสถาปัตยกรรมกับธรรมชาติ ลักษณะเป็นเรือนพื้นดินชั้นเดียว มีเพียงห้องเดียวและเฉลียงโดยรอบ (Fig. 1) ซึ่งคำว่า บังกะโล สันนิษฐานว่า มีที่มาจากคำว่า Bangla ในภาษาตระกูลแองโกล-อินเดีย ซึ่งหมายถึง ความเป็นเบงกาลี และมีการกล่าวถึงในภาษาอังกฤษโดยเจ้าหน้าที่ของบริษัท อินเดียตะวันออก (East India Company) ในปี 1676 ได้อ้างถึง Bungaloes หรือ Hovells ในเอกสารของบริษัท ซึ่งได้ใช้เป็นคำเรียกบ้านพักอาศัยประเภทนี้ เรื่อยมาในช่วงศตวรรษที่ 18-19 โดยกลุ่มผู้ใช้ภาษาอังกฤษ บังกะโล ยังคงหมายถึงที่อยู่อาศัยแบบครอบครัวเดี่ยวที่มีเฉลียง (Veranda) และใน อเมริกาเหนือมักจะหมายถึงที่อยู่อาศัยแบบชั้นครึ่งที่มีลักษณะก่อสร้างในเชิง ศิลปะและงานฝีมือช่าง รวมทั้งบ้านชนบท 2 ชั้นขนาดเล็กในสหรัฐอเมริกา

ความหมายของ บังกะโล ในอินเดียยุคปัจจุบันได้สะท้อนภาพที่พักอาศัย ที่เกี่ยวข้องกับการเป็นอาณานิคมมากกว่าใช้เรียกที่พักอาศัยในแบบดั้งเดิม ซึ่งทั้งอินเดียและประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หมายถึงที่อยู่อาศัย ส่วนบุคคลโดยตั้งอยู่นอกเมือง ในเวลาต่อมาบังกะโลในอินเดียได้ถูกดัดแปลง เพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิตของเจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษและคหบดีมากกว่าเป็นเรือน แบบพื้นดิน บังกะโลในอินเดียมักจะหมายถึงบ้านพักอาศัยขนาดใหญ่ แวดล้อม ด้วยพื้นที่โล่งและต้นไม้ภายในอาณาบริเวณที่มีขอบเขตของรั้วชัดเจน เมื่อเวลา ผ่านไปเรือนพักอาศัยมีขนาดเล็กลงและมีการแยกตัวออกจากกันกลายเป็น กลุ่มอาคาร เพื่อป้องกันการลุกลามของไฟในกรณีที่เกิดเพลิงไหม้ เรือนประธาน มักจะมีมุขด้านหน้าบริเวณเฉลียง (Veranda) ซึ่งใช้เป็นพื้นที่รับแขกและ แสดงสถานะทางสังคม เป็นการสื่อความหมายใหม่ในวัฒนธรรมยุคอาณานิคม และยังคงอยู่ในยุคหลังอาณานิคม ราวศตวรรษที่ 20 มีการเปลี่ยนแปลง ทางวัฒนธรรมและการย้ายถิ่นฐาน การอพยพเหล่านี้เกิดขึ้นจากภาวะเศรษฐกิจ ระบบอุตสาหกรรมหรือสถานการณ์ทางการเมือง เป็นตัวเร่งปฏิกิริยาทาง ด้านแนวคิดของสถาปัตยกรรม

ในปี 1947 เมื่ออินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและแรงขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจมากขึ้น เมืองต่างๆ ที่ใกล้กับ กรุงเดลี เจนไน มุมไบ และกัลกัตตา เริ่มขยายขึ้น เกิดโรงงานเหล็ก โรงงานทำปุ๋ย และ โรงไฟฟ้าขยายไปสู่พื้นที่ชนเมือง เป็นผลให้ระบบครอบครัวเดี่ยว สภาพสังคม และที่อยู่อาศัยได้เปลี่ยนแปลงไปและยังคงดำเนินมาถึงศตวรรษที่ 21

ในสังคมชนบทของเบงกอล ลักษณะมาตรฐานของที่พักอาศัย เป็นบ้านเดี่ยว ซึ่งแต่ละหลังจะถูกกำหนดขอบเขตไว้ตามหน่วยของแนวคิด “มานัสรา” (Manasara) อันเป็นคัมภีร์ภาษาสันสกฤตเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมและการออกแบบในเชิงระบบสัดส่วนของอินเดียโบราณ ต่อมามีการระบุในกฎหมายอาคารของเทศบาลท้องถิ่น แต่มิได้อ้างอิงจากระบบมานัสรา โดยใช้ต้นแบบบ้านเดี่ยวจากที่ตั้งซึ่งอยู่ในชนบท การใช้งานพื้นที่ต่าง ๆ ของตัวบ้านในสังคมฮินดู บริเวณเฉลียงเป็นพื้นที่ของเพศชายในเวลาเช้าและเย็น ในเวลากลางวันผู้หญิงและเด็กสามารถใช้งานได้ซึ่งมีความแตกต่างจากอินเดีย ในตอนเหนือที่แบ่งพื้นที่ด้วยการใช้ผนัง บางแห่งที่ยังคงเป็นสังคมเกษตร บ้านของผู้มีฐานะจะประกอบไปด้วยกลุ่มอาคาร ได้แก่ ส่วนพักอาศัย ยุ้งฉาง ศาลเทพเจ้า และเรือนบริวาร เฉลียงด้านหน้าเรือนใช้สำหรับรับแขก ซึ่งเปิดไปสู่ลานโล่งตรงกลาง บริเวณด้านทั้ง 3 เป็นส่วนพักอาศัย เมื่อหันหน้าเข้าสู่ตัวบ้าน แผนผังบริเวณมุขขวามือจะเป็นส่วนพำนักของผู้อาวุโสสูงสุดและห้องครัว ปีกฝั่งซ้ายสำหรับสมาชิกในบ้านที่มีครอบครัว สมาชิกที่ยังไม่ได้แต่งงานจะใช้พื้นที่บริเวณห้องโถงที่ไม่มีผนังกัน วัสดุผนังก่อสร้างจากโคลนผสมกับแกลบและฉาบชั้นสุดท้ายด้วยโคลนที่มีสี ภายใต้อาคารนั้นมีพื้นที่สำหรับห้องใต้หลังคาโดยเข้าถึงได้จากห้องครัว ซึ่งครอบครัวที่มีฐานะมั่งคั่งจะมีลักษณะของที่พักอาศัยกว้างขวางขึ้นบ้านในรัฐเบงกอลที่สร้างด้วยโคลนดินเหนียว ไม้ไผ่และหลังคามุงด้วยใบจาก มีลักษณะที่แตกต่างกับบ้านในรัฐหิมาจัลประเทศที่สร้างด้วยหินและไม้มีลักษณะสูง 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์เลี้ยง พื้นที่ใช้สอยในบ้านอยู่บริเวณชั้น 2 ที่เป็นเฉลียง โครงสร้างยึดกับแกนสี่เหลี่ยมเป็นศูนย์กลาง ซึ่งข้อแตกต่างเหล่านี้เป็นผลมาจากสภาพภูมิอากาศ วัสดุท้องถิ่นและวิถีชีวิต

3. สิงคโปร์ ต้นแบบวัฒนธรรมตะวันตกในสยาม ศตวรรษที่ 19-20

อังกฤษ เป็นประเทศมหาอำนาจหนึ่งที่สามารถยึดครองประเทศในภูมิภาคเอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไว้ได้ในปี 1891 เมืองสิงคโปร์ หรือสิงคโปร์ ได้ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษและถูกใช้เป็นสถานีการค้าแห่งใหม่ของบริษัทอินเดียตะวันออก (East India Company) โดยมี เซอร์ สแตมฟอร์ด แรฟเฟิลส์ (Sir Stamford Raffles) เป็นผู้ดูแลจากจักรวรรดิอังกฤษ หลังจากได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากประเทศอาณานิคม เรือนพักอาศัยประเภทบังกะโลได้พัฒนารูปแบบภายใต้อิทธิพลของแอลโกล-อินเดีย ซึ่งผสมผสาน

ระหว่างมรดกทางการปกครองร่วมกับลักษณะเรือนพื้นถิ่นในแถบชายฝั่งของแหลมมลายู จนกลายเป็นเรือนที่ยังคงรูปแบบการยกจากพื้นดิน ประกอบด้วยเฉลียงและห้องต่าง ๆ พื้นที่เฉลียงของเรือนบังกะโลเป็นพื้นที่ใช้งานหลักในยุคอาณานิคม เป็นรอยต่อระหว่างพื้นที่ภายในและภายนอกโดยใช้พักผ่อนรับแขก หรือเขียนจดหมายถึงภูมิลำเนาในระหว่างวัน หลังจากที่แรฟเฟิลส์ได้ก่อตั้งอาณานิคมในสิงคโปร์แล้ว ในช่วงเวลา 3 ปีต่อมาได้วางแผนจัดระเบียบในการพัฒนาเมือง โดยมอบหมายให้ ร้อยโทฟิลิป แจ็คสัน (Lieutenant Philip Jackson) วิศวกรและนักสำรวจที่ดินของอาณานิคม เป็นผู้ออกแบบผังเมืองสิงคโปร์ ตามแนวคิดของแรฟเฟิลส์ ซึ่งรู้จักกันในชื่อของ The Jackson Plan หรือ Raffles Town Plan และได้เผยแพร่ในปี 1828 ผังเมืองดังกล่าวเป็นเพียงแผนในอุดมคติของวิธีการจัดระเบียบสิงคโปร์ที่ยังไม่เกิดขึ้นจริง และมี จอร์จ ดรัมกูล โคลแมน (George Drumgoole Coleman) เป็นสถาปนิกผู้มีบทบาทสำคัญในการออกแบบและก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานส่วนใหญ่ในสิงคโปร์ยุคแรก รวมถึงผลงานการออกแบบบ้านพักส่วนตัวของผู้พิพากษาพ่อค้าโดยใช้สถาปัตยกรรมพัลลาเดียน (Palladian Architecture) ที่ปรับให้เข้ากับสภาพอากาศแบบร้อนชื้นด้วยการเพิ่มระเบียงและชายคาที่ยื่นออกมาเพื่อให้ร่มเงา⁸

The Jackson Plan ได้สะท้อนแนวคิดการจัดสรรพื้นที่ต่าง ๆ เช่น ศาสนสถาน พื้นที่การค้า การศึกษา สวนพฤกษศาสตร์และย่านพักของกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสิงคโปร์ ได้แก่ ชาวยุโรปที่เป็นกลุ่มเจ้าหน้าที่บริหารอาณานิคม ทหารระดับสูง และเจ้าหน้าที่จากบริษัทอินเดียตะวันออก (East India Company) ชาวอินเดียซึ่งเป็นกลุ่มพ่อค้าในกัลกัตตาที่แสวงหาประโยชน์จากนโยบายการค้าเสรี⁹ และชาวจีนกลุ่มนายทุนที่เข้ามาหาพื้นที่การเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดกลุ่มผู้ใช้แรงงานชาวจีนจำนวนมาก เมื่อมีการอพยพเข้ามามากขึ้น ทำให้ความต้องการด้านที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและตามมาด้วยปัญหาความแออัดในเมือง ชาวจีนจำนวนมากพักอาศัยในตึกแถวและย่านการค้าในเมืองที่ใกล้กับโกดังสินค้าและท่าเรือ ด้วยความเป็นอยู่ที่สกปรก ทำให้เกิดโรคระบาดประจำถิ่น เพื่อสุขภาวะอนามัยที่ดีและไม่ต้องการปะปนกับชนชาติอื่น ๆ จึงเกิดการแยกตัวและจัดสรรพื้นที่สำหรับชุมชนชาวยุโรป ในขณะเดียวกันกลุ่มคหบดีชาวจีนที่มีศักยภาพในการแสวงหาที่อยู่อาศัยที่หลีกเลี่ยงจากความแออัดและยังสามารถบริหารงานในธุรกิจการเพาะปลูกได้ การสร้างบ้านที่มีลักษณะแบบบังกะโลท่ามกลางพื้นที่ไร่และสวนที่ห่างออกมาจากเขตเมืองจึงเป็นที่นิยม¹⁰

ภาพ 2 / Fig 2

สีเสียดเทศ (Gambier) เป็นพืชเศรษฐกิจที่เพาะปลูกอย่างแพร่หลายในสิงคโปร์ เมื่อศตวรรษที่ 19 รวมทั้ง พริกไทย (Pepper) และ จันทน์เทศ (Nutmeg) ในช่วงแรกผลผลิตจากสีเสียดเทศส่วนใหญ่ถูกส่งออกไปที่เมืองปัตตาเวีย ประเทศอินโดนีเซีย เนื่องจากสีเสียดเทศที่ผ่านการต้มและตากแห้งถูกใช้เป็น ส่วนผสมของการเคี้ยวหมาก (Sireh) ที่นิยมในภูมิภาค เมื่อมีการกำหนดภาษี ศุลกากรที่เข้มงวดขึ้นจากชาวดัตช์ การส่งออกสีเสียดเทศในสิงคโปร์จึง เปลี่ยนไปยังประเทศอังกฤษและในทวีปอเมริกาที่ใช้สำหรับการฟอกหนังและ ย้อมสิ่งทอ¹¹ ในเวลาต่อมา ราวปี 1862 เกิดโรคระบาดเกี่ยวกับพืชไร่เหล่านี้ จนทำให้ที่ดินไม่สามารถเพาะปลูกได้ ชาวจีนบางกลุ่มจึงเริ่มแสวงหาที่ดิน เพาะปลูกแห่งใหม่ ส่วนชาวยุโรปที่ต้องการที่พักอาศัยส่วนตัวย่านชานเมือง ก็ได้เริ่มขยายเข้ามาเป็นเจ้าของบ้านไร่เหล่านั้น ประกอบกับการบริหารจัดการของอาณานิคมและการจัดสรรที่ดินของรัฐ ได้ขยายพื้นที่ไปทางเนิน เขาด้านทิศเหนือซึ่งสงวนไว้เป็นพื้นที่สำหรับผู้บริหารรัฐบาล ทหาร เจ้าหน้าที่ ระดับสูงของธนาคาร ทั้งได้ก่อสร้างที่พักอาศัยสำหรับเจ้าหน้าที่เหล่านั้นด้วย การออกแบบของสถาปนิกกรมโยธาธิการ

ในช่วงที่แรฟเฟิลส์ก่อตั้งและพัฒนาสิงคโปร์ยุคแรก โคลแมนเป็นสถาปนิก คนสำคัญในการออกแบบอาคารสำหรับอาณานิคมและบ้านพักอาศัยของ เจ้าหน้าที่ จนกระทั่งเกือบศตวรรษต่อมา การรวมตัวกันของวิศวกรและนักสำรวจ ชาวตะวันตกที่เข้ามาทำงานสำรวจทางรถไฟในคาบสมุทรมลายูและสิงคโปร์ ได้เปิดบริษัทออกแบบ Swan & Lermmit แต่ดำเนินการได้เพียงสามปีก็เปลี่ยนแปลง หุ้นส่วน จนกระทั่ง เจมส์ วาเดล บอยด์ แมคลาเรน (James Waddell Boyd Maclaren) วิศวกรในบริษัทได้เข้ามาเป็นหุ้นส่วนอย่างเป็นทางการ และเป็น บริษัทที่มีมาตรฐานในการออกแบบและมีชื่อเสียงตั้งแต่ปี 1892 เป็นต้นมา

ภาพ 2

บ้านอัทบารา ถนน Gallop ในสวนพฤกษศาสตร์สิงคโปร์ อดีตบ้านพักของทนายความ จอห์น เบอร์กินชอว์ (John Burkinshaw) และเคยถูกใช้เป็นสถานทูตฝรั่งเศสประจำ สิงคโปร์

Fig 2

Atbara House, located on Gallop Road in the Singapore Botanic Gardens, was formerly the residence of lawyer John Burkinshaw and later served as the French Embassy in Singapore.

ภาพ 3 / Fig 3

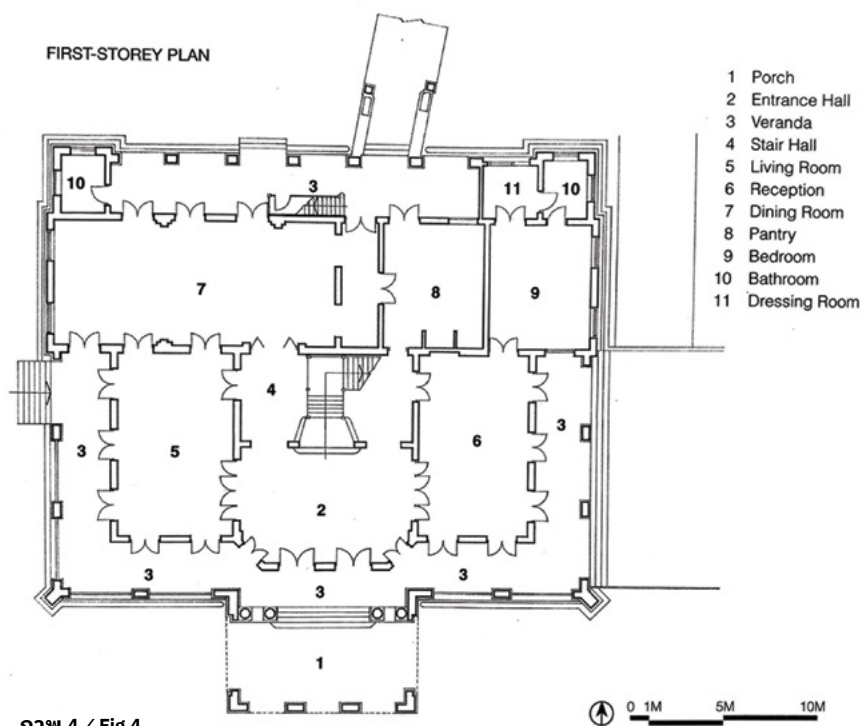
ซึ่งได้ว่าจ้าง รีเจนท์ อัลเฟรด จอห์น บิดเวลล์ (Regent Alfred John Bidwell) สถาปนิกชาวอังกฤษที่เคยทำงานในกรมโยธาธิการ (Public Works Department; PWD) ของรัฐสลังงอร์ (Selangor) ประเทศมาเลเซีย รับหน้าที่ออกแบบอาคาร ต่าง ๆ บิดเวลล์มีชื่อเสียงในการใช้ลักษณะสถาปัตยกรรมฟลลาคีเลียนและ องค์ประกอบแบบคลาสสิกในการออกแบบ แต่ที่ปรากฏผลงานการใช้ลักษณะ องค์ประกอบที่ผสมผสานของยุคสมัยศตวรรษที่ 19-20 อยู่เป็นจำนวนมาก การรับหน้าที่ในบริษัท Swan & Maclaren ได้สร้างชื่อเสียงให้กับบิดเวลล์ อย่างมาก เช่น Raffles Hotel, Victoria Theatre and Concert Hall, Atbara House (Fig. 2), Inverturret House (Fig. 3), Eden Hall (Fig. 4) และช่วงยุคทองของ บ้านพักเจ้าหน้าที่อาณานิคมที่มีลักษณะโดดเด่นในรูปแบบของบังกะโลยก ใต้ถุน หรือมีลักษณะเป็นบ้าน 2 ชั้น ครึ่งปูนครึ่งไม้ เน้นคานหรือโครงสร้างไม้ สีเข้มรูปเรขาคณิตบริเวณด้านนอกของอาคาร โดยช่องว่างระหว่างคานที่เป็น ผนังสีขาวจะฉาบด้วยปูนปลาสเตอร์ ท่ามกลางสวนอันเขียวขจีในพื้นที่ ค่ายทหารหรือสวนพฤกษศาสตร์มีการก่อสร้างซ้ำ ๆ จำนวนมากจนเป็นที่รู้จัก ในชื่อของ Black and White House ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับ แรงบันดาลใจมาจากยุคทิวเดอร์ดั้งเดิม และได้นำกลับมาออกแบบใหม่ช่วงที่ ขบวนการศิลปะแบบ Arts and Crafts กำลังได้รับความนิยม ซึ่งมักจะเรียก อาคารสไตล์นี้ว่า สถาปัตยกรรมทิวเดอร์เบธาน (Tudorbethan Architecture) หรือบางครั้งเรียกว่า Mock Tudor หรือ Tudor Revival ในช่วงเวลาที่บิดเวลล์ ทำงานในสิงคโปร์ ได้ใช้คุณลักษณะของบ้านแบบแองโกล-อินเดีย คือ ผนังสีขาว (มักเป็นรูปสี่เหลี่ยม) มีระเบียงกว้างภายใต้ชายคาที่ยื่นยาว หลังคา ทรงปั้นหยาหรือปรางมิด เพดานสูงโปร่งและช่องประตู-หน้าต่างจำนวนมาก เพื่อการไหลเวียนของอากาศภายในตัวอาคาร

ภาพ 3

บ้านอินเวอร์เทอร์เรท ถนน Gallop ในสวน พฤกษศาสตร์สิงคโปร์ อดีตบ้านพักของเจ้าหน้าที่ กองทัพอากาศ และเคยเป็น บ้านพักของกงสุลใหญ่ ฝรั่งเศสประจำสิงคโปร์

Fig 3

Inverturret House, located on Gallop Road in the Singapore Botanic Gardens, was formerly the residence of Royal Air Force officers and later served as the residence of the French Consul General in Singapore.

ภาพ 4 / Fig 4

ด้วยลักษณะทางสังคม ค่านิยมและวิถีชีวิตของผู้พักอาศัย เจ้าหน้าที่ระดับสูงหรือชนชั้นนำในช่วงยุคอาณานิคมที่คุ้นเคยกับวัฒนธรรมต้นแบบจากยุโรป ส่งผลให้ที่ดินสำหรับปลูกบ้านเดี่ยวประเภทบังกะโลในสิงคโปร์นั้นต้องมีอย่างน้อย 5 เอเคอร์ (ประมาณ 12.65 ไร่)¹² ซึ่งในประเทศอินเดียขนาดพื้นที่สำหรับสร้างบังกะโลสามารถขยายได้ถึง 15 เอเคอร์ (ประมาณ 38 ไร่) เนื่องจากภูมิประเทศมีลักษณะเป็นที่ราบกว้างใหญ่ แต่ในสิงคโปร์เป็นภูมิประเทศที่ราบสลับเนินเขาเตี้ยๆ ผังบริเวณบ้านแบ่งเป็น 2 ส่วน คือด้านหน้ามีสนามทางเข้าบ้านที่มีลักษณะเป็นรูปครึ่งวงกลมหรือเกือบเป็นวงกลม เนื่องจากการสัญจรจำเป็นจะต้องใช้รถม้าหรือรถยนต์เข้าไปเทียบที่มุขหน้าเรือนประธาน ถัดจากเรือนประธานจะมีทางเดินเชื่อมไปสู่ด้านหลังซึ่งประกอบด้วยเรือนบริการของผู้รับใช้ที่จะต้องอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน สำหรับทำหน้าที่อำนวยความสะดวกระหว่างการใช้ชีวิตในบังกะโล เช่น หัวหน้าพ่อครัวและผู้ช่วย, คนสวน, คนขับรถ, ช่างตัดเสื้อ, แม่บ้านหรือพี่เลี้ยงเด็ก คอกม้าจะอยู่เยื้องออกไปใกล้เคียงกับเรือนบริการหรือส่วนหน้าที่ไม่ได้มองเห็นเด่นชัด รวมทั้งในบริเวณบ้านบางหลังอาจจะมีพื้นที่สำหรับเล่นกีฬาเทนนิส ชนชั้นนำที่เป็นชาวจีนในสิงคโปร์มักจะสร้างบ้านพักอาศัยบนถนนสายหลัก โดยมีรั้วขนาดเล็ก ๆ เป็นองค์ประกอบแสดงอาณาเขตหรืออาจจะมีก็ได้ โดยใช้

ภาพ 4

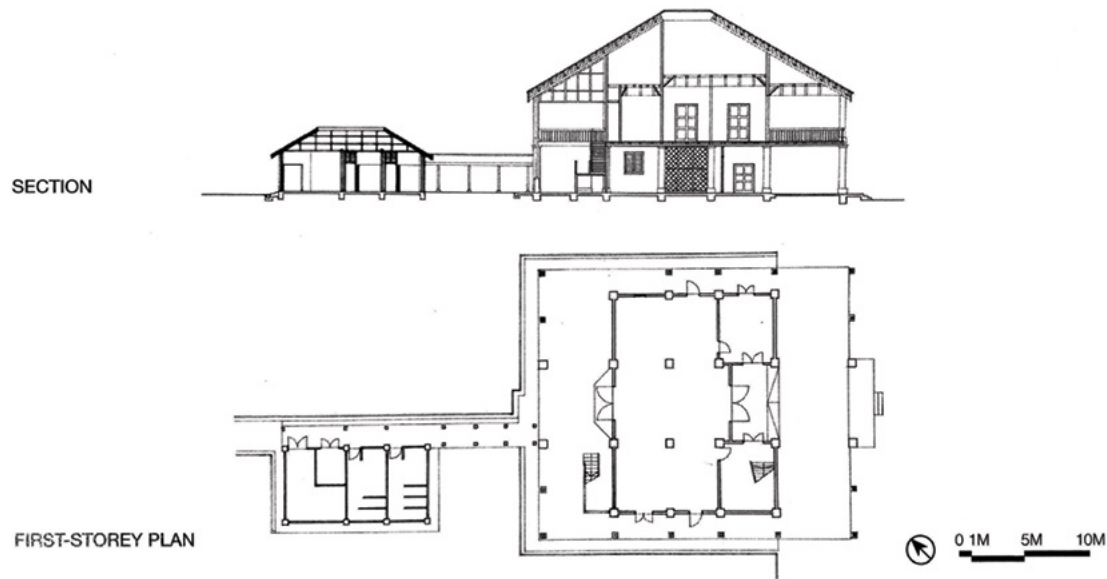
Eden Hall ออกแบบโดย
รีเจนท์ อัลเฟรด จอห์น
บีดเวลล์ (Regent Alfred
John Bidwell) จากบริษัท
สถาปัตยกรรม Swan &
Maclaren สร้างขึ้นสำหรับ
Ezekiel Saleh Manasseh
เมื่อปี 1904 และใช้เป็นที่
พำนักของข้าหลวงใหญ่แห่ง
อังกฤษประจำสิงคโปร์
ในเวลาต่อมา

Fig 4

Eden Hall, designed by
Regent Alfred John Bidwell
of the architectural firm
Swan & Maclaren,
was built for Ezekiel Saleh
Manasseh in 1904.
It later served as the
residence of the British
High Commissioner in
Singapore.

สุนัขพันธุ์อัลเซเชียนหรือโดเบอร์แมนเป็นผู้เฝ้า ผู้มาเยือนจะต้องผ่านถนนโค้งและยาวไปยังมุขทางเข้าอาคารที่ยื่นออกมา ยิ่งถนนทางเข้ายาวเท่าใดยิ่งต้องใช้เวลาเดินทางเข้าไปยาวนานขึ้นและซึมซับความประทับใจระหว่างสองข้างทางที่เจ้าของบ้านเตรียมไว้สำหรับเป็นเครื่องมือแสดงสถานะทางสังคม และส่วนปลายของถนนที่แคบลงจะเป็นสิ่งแสดงความเป็นส่วนตัว เช่น Whampoa House (สร้างในปี 1855) ที่ถนนเซริงกู เป็นคฤหาสน์ของพ่อค้าชาวจีนในสิงคโปร์ ตั้งอยู่ในไร้งั้นเทศกว่า 400 เอเคอร์ (ประมาณ 1,000 ไร่) นอกจากตัวบ้านแล้ว ในอาณาบริเวณยังประกอบด้วย สวนหิน สระน้ำ สวนสัตว์ ทะเลสาบที่ปลูกบัว สวนไม้แคระ และการประดับตกแต่งต่าง ๆ ในสไตล์จีน-มาเลย์ Whampoa House เป็นสถานที่ที่มีชื่อเสียง ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสสิงคโปร์ครั้งแรกเมื่อปี 1870 (พ.ศ. 2413) ในจดหมายเหตุปรากฏว่าตามหมายกำหนดการนั้น ทรงเสด็จเยือนสวนแห่งนี้ ในขณะนั้นเรียกว่าสวนจินวังโบ¹³

ผังพื้นเรือนประธานของบังกะโลในยุคแรกมักจะมีเค้าโครงแบบสมมาตร ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกใต้ถุนเตี้ย ๆ พอพ้นศีรษะ โครงสร้างเสาบริเวณชั้นใต้ถุนทำจากอิฐก่อ ชั้นบนเป็นโครงสร้างไม้จนถึงชั้นหลังคา พื้นที่ใช้สอยชั้นล่างใช้เก็บของเล็ก ๆ น้อย ๆ ในบางครั้งเป็นที่สำหรับพักผ่อนหรือเล่นของเด็ก ๆ บริเวณชั้นบนมีระเบียงขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของเรือนแบบบังกะโล เนื่องจากเป็นรอยต่อระหว่างความเป็นส่วนตัวที่ถูกยกสูงขึ้นจากพื้น ภายใต้อาคารที่ทอดยาวกันความร้อนจากแสงแดด พื้นที่โดยรอบปราศจากการกั้นฝาผนังทำให้ลมพัดผ่านได้สะดวก และพื้นที่ระเบียงนี้ยังใช้เป็นฉากสำหรับแสดงสถานะของผู้อยู่อาศัยผ่านการพักผ่อนที่มีผู้บริการห้อมล้อมเพื่อรับใช้ระหว่างวัน หรือการประดับตกแต่งช่องลูกกรงด้วยงานไม้แกะสลักที่ต้องแสดงความวิจิตรอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากเป็นพื้นที่แรกของบ้านที่ปรากฏต่อสายตาผู้มาเยือน ถึงแม้ว่าในสมัยต่อมาเฉลียงจะมีพื้นที่ที่เล็กลงแต่คุณลักษณะเหล่านี้ยังคงอยู่ ถัดจากเฉลียงบริเวณหน้าเรือนในแนวแกนระหว่างกึ่งกลางมักจะพบห้องโถงใหญ่ สำหรับใช้เป็นห้องรับแขกและรับประทานอาหาร ซึ่งจะเชื่อมต่อกับห้องอื่น ๆ ที่อยู่ฝั่งปีกซ้ายและขวา ด้วยทางเดินหรือเฉลียงภายใน ซึ่งมีกิจกรรมการใช้สอยที่มีความต่อเนื่องกัน กล่าวคือใช้สำหรับรับแขกและรับประทานอาหารในห้องโถงใหญ่ หลังจากนั้นจึงแยกไปห้องต่างๆ สำหรับสุภาพบุรุษที่ดื่มไวน์สูบบุหรี่ และเล่นบิลเลียด ซึ่งในปีกทั้งสองข้างนี้จะมีห้องนอนของเจ้าของบ้านรวมอยู่ด้วย ในตัวเรือนจะมีบันไดอย่างน้อย 2 แห่งสำหรับเจ้าของบ้านและผู้รับใช้ ซึ่งเป็นแบบแผนทางสถาปัตยกรรมที่เคร่งครัดของอังกฤษที่ปกครองอินเดียในยุคอาณานิคมในช่วงก่อนหน้านี

ภาพ 5 / Fig 5

เรือนบริการมักเป็นเรือนชั้นเดียวผนังสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่ยกพื้น อยู่ด้านหลังของเรือนประธานและใช้ทางเดินที่มีหลังคาคลุมเป็นตัวเชื่อมต่อ มีห้องเรียงแถวกันไป เช่น ห้องครัว ห้องเก็บของหรือห้องรีดผ้า ห้องพักคนงาน และห้องน้ำ บริเวณหน้าห้องต่าง ๆ เป็นทางเดินที่มีชายคาคลุมในบางครั้งก็ใช้เป็นที่พักประกอบกิจกรรมในด้านงานครัวและอื่นๆ ในงานบริการ (Fig. 5) ตามระเบียบแบบแผนของยุควิคตอเรียนนั้น ได้สร้างกรอบแนวคิดเรื่องงานบ้านที่ต้องอาศัยแรงงานอื่นๆ เป็นผู้ดำเนินการ คืองานบ้านเป็นงานที่จุกจิกและมีสารพัดปัญหาที่ต้องแก้ไขจำนวนมากและเป็นงานที่แสดงข้อแตกต่างระหว่างสถานะระหว่างชนชั้นของผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง ผู้พักอาศัยจะเป็นผู้ใช้แรงงานสำหรับอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ ให้กับเจ้าของบ้านชาวตะวันตก ประกอบด้วยแรงงานที่เป็นชาวตะวันออก ได้แก่ หัวหน้าพ่อครัวชาวจีนไหหลำ คนขับรถเขายามชาวอินเดีย แม่บ้านและพี่เลี้ยงเด็กชาวจีนกวางตุ้ง ซึ่งงานในบ้านเหล่านี้จะขึ้นตรงกับนายหญิงของเจ้าของบ้านที่เป็นชาวยุโรป และมักจะมีปัญหาเกี่ยวกับความแตกต่างด้านวัฒนธรรม การสื่อสาร และความไม่ลงรอยกันระหว่างผู้เป็นเจ้าของเรือน และหัวหน้าพ่อครัวผู้มีอำนาจที่สุดในฝ่ายลูกจ้าง

ภาพ 5

Burkill Hall (สร้างเมื่อปี 1867-1868) อดีตบ้านพักผู้อำนวยการสวนพฤกษศาสตร์สิงคโปร์ เรือนประธานแผนผังรูปสี่เหลี่ยมมีมุขยื่นทางเข้าด้านหน้าภายใต้หลังคาทรงปั้นหยา ด้านหลังมีทางเชื่อมต่อไปยังเรือนบริการ

Fig 5

Burkill Hall (built in 1867–1868), the former residence of the director of the Singapore Botanic Gardens. The main building features a rectangular floor plan with a front entrance porch extending under a hipped roof. At the back, there is a connecting passage leading to the service quarters.

4. เรือนมีมุข: สถาปัตยกรรมและพื้นที่แห่งบรรดาศักดิ์

เมื่อย้อนกลับไปสมัยรัชกาลที่ 4 แถบเมืองชลบุรี บริเวณตำบลอ่างศิลาและเกาะสีชัง เป็นที่อากาศดีและเป็นทำเลเหมาะเรือมีชาวต่างประเทศและบรรดาพ่อค้าใช้เป็นสถานที่พักผ่อนตากอากาศ ในระยะแรกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ประพาสหัวเมืองชายทะเล โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพลับพลาขึ้นที่เขาสามมุข และมีการปรับปรุงพื้นที่บริเวณอ่างศิลาด้วยการถมหินสำหรับเป็นท่าจอดเรือ วางแผนปลูกสร้างพลับพลาถาวร ต่อมาเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์สมุหพระกลาโหมในเวลานั้น และเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ได้สร้างตึกสำหรับให้คนป่วยไปพักรักษาตัว ขึ้น 2 หลังที่ปลายแหลม¹⁴ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์สร้างหลังใหญ่ และเจ้าพระยาทิพากรวงศ์สร้างหลังเล็ก เรียกว่า “อาศรัยสถาน” (Fig. 6) ลักษณะเป็นตึกก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าออกสู่ทะเล หลังคาทรงปั้นหยาลาดลงทั้ง 4 ด้าน มีบันไดขึ้นจากภายนอกบริเวณมุขด้านหน้าและทำเป็นหลังคาจั่ว ซึ่ง “เรือนมีมุข” เป็นอิทธิพลการใช้ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกร่วมกับคติความเชื่อแบบไทยโบราณซึ่งถือเรื่องของระดับชนชั้น ความเชื่อเรื่องโชคลางและความอับมงคลหากมีการข้ามศีรษะจึงออกแบบให้บันไดอยู่ภายนอกตัวเรือน ถึงแม้ว่าจะกระทบกับแสงแดดและลมฝนก็ตาม แผนผังและการใช้ภาษาทางสถาปัตยกรรมของอาศรัยสถานแห่งนี้คล้ายคลึงกับ “ตึกหลวง” ที่ปลูกในบริเวณศาลากระแจะความต่างประเทศตั้งอยู่บริเวณท่าเตียน เป็นที่พักของชาวต่างประเทศอาศัยอยู่

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีจดหมายโต้ตอบกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ภายหลักรวมเล่มชื่อว่า สาส์นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณแห่งรัตนโกสินทร์ว่า “...แต่มุขเรือนที่เมืองสิงคโปร์มีความสำคัญอยู่ชั้นล่าง ด้วยทำมุขสำหรับให้เป็นที่ขึ้นลงรถในร่ม ในเมืองไทยเมื่อสมัยนั้นยังไม่ใช้รถกันแพร่หลาย จึงใช้มุขเป็นท้องพระโรงหรือห้องรับแขก ประกอบกับบันไดขึ้นข้างนอกที่มุขนั้น หรือว่าอีกอย่างหนึ่งแบบตึกสิงคโปร์ จำต้องมีห้องมุขเป็นที่จอดรถ แต่ห้องมุขที่เอาไปทำในเมืองไทยใช้เป็นท้องพระโรงและห้องรับแขก มุขจึงเป็นของมีแต่ที่เรือนผู้มีวาสนาบรรดาศักดิ์ มุขก็กลายเป็นเกียรติยศ ผู้ที่ตั้งตัวใหม่เมื่อสร้างเรือนอยู่จะเป็นตึกก็ตาม เรือนไม้ก็ตาม จึงอยากให้เรือนมีมุขด้วยประการฉะนี้...”¹⁵ เรือนมีมุขจึงถือเป็นผลพวงจากที่สมเด็จพระยาราชบุรณมหาราชศรีสุริยวงศ์ และ กรมหมื่นวิษณุชนดิภาธร ไปตรวจการงานที่เมืองสิงคโปร์ เมื่อครั้งรัชกาลที่ 4

ภาพ 6-1 / Fig 6-1

ภาพ 6-2 / Fig 6-2

เมื่ออิทธิพลบ้านพักอาศัยแบบตะวันตก ได้แพร่หลายในสังคมไทย ราวสมัยรัชกาลที่ 5-6 ตั้งแต่ชนชั้นนำจนถึงประชาชนทั่วไป ทำให้เกิดการก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่พักอาศัยที่มีลักษณะแตกต่างจากเรือนไทยโบราณดังที่เคยนิยมในอดีต ประกอบกับลักษณะการใช้ชีวิตและสภาพสังคมที่เจริญขึ้น มีการท่องเที่ยว และพักผ่อนหย่อนใจ หรือค้างแรมในสถานตากอากาศนอกพระนคร เช่น หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี และได้ปลูกสร้างอาคารหรือเรือนพักสำหรับการตากอากาศ โดยมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เน้นการรับลม ตัวเรือนจึงมีแผนผังที่ค่อนข้างโปร่ง โล่ง มีพื้นที่เฉลียงหรือทางเดินรอบห้องจำนวนมาก นอกจากนี้บริเวณพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐมนั้น มีเรือนพำนักของเจ้าพระยามารมราชพ และพระยาอนิรุทธเทวา ปลูกสร้างอยู่ใกล้กับพระตำหนักเรือนไทย “ทับขวัญ” โดยเรือนของเจ้าพระยามารมราชพ ชื่อ “ทับเจริญ” และเรือนพระยาอนิรุทธเทวา ชื่อ “ทับแก้ว” (ในเวลาต่อมาส่วนหนึ่งของพระราชวังแห่งนี้ ได้เปลี่ยนการใช้สอยเป็นมหาวิทยาลัยศิลปากร) เรือนที่พักข้าราชการระดับสูงหรือผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท เป็นเรือนซึ่งสร้างขึ้นด้วยไม้สัก มีการวางผังให้ห้องต่าง ๆ สามารถติดต่อกันได้อย่างสะดวก โดยที่ห้องเหล่านั้นอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน มีระเบียงทางเดินเป็นตัวเชื่อมต่อห้อง เรือนบางเรือนมีห้องน้ำอยู่บนตัวเรือน เรือนขนาดใหญ่บางเรือนมีห้องโถงใหญ่อยู่ตรงกลางเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนหรือจัดงานรื่นเริง การจัดผังดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลในการวางผังอาคารพักอาศัยแบบตะวันตก (Fig. 7)

ภาพ 6

“อาศรัยสถาน” ซึ่งเคยเป็นสถานตากอากาศของชาวต่างประเทศที่อ่างศิลา ปัจจุบันคือ
6-1 ตึกมหาราช
6-2 ตึกราชินี

Fig 6

“A Sai Sathan” which was once a foreign resort in Ang Sila.
6-1 Maharaj Building
6-2 The Queen's Building

อย่างไรก็ตามกลุ่มเรือนดังกล่าวก็ยังได้ผสมผสานลักษณะของบ้านในบริเวณเมืองร้อนชื้น คือเป็นบ้านชั้นเดียว ยกใต้ถุนสูง มีหลังคาชั้น เพดานสูง มีช่องระบายอากาศเหนือบานประตู-หน้าต่าง เรือนพักเหล่านี้มีขนาดและพื้นที่ใช้สอยที่แตกต่างกัน ตั้งแต่เรือนขนาดเล็กที่มีพื้นที่ประมาณ 80-100 ตารางเมตร ไปจนถึง ขนาดใหญ่ที่มีพื้นที่ประมาณ 400 ตารางเมตร เรือนที่พักเหล่านี้มักจะมีมุขหน้ายื่นออกมาทั้งนี้เพื่อเน้นด้านหน้าของตัวเรือนให้มีความสง่างาม หากแต่การใช้เฉลียงรอบตัวเรือนนั้น ลดหล่นไปตามขนาดพื้นที่ใช้สอย เรือนที่มีขนาดกลางและขนาดเล็กอาจจะไม่ได้มีพื้นที่เฉลียงที่กว้างขวางนัก เป็นเพียงแค่เฉลียงขึ้นเรือนทางด้านหน้าและเฉลียงเล็กด้านหลังเรือนสำหรับงานบริการ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มเรือนที่พักเหล่านี้ เป็นสิ่งที่แสดงถึงการบูรณาการแบบบ้านพักอาศัยแบบตะวันตกและแบบท้องถิ่น (Fig. 8) ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของตะวันตกในการดำรงชีวิตของบุคคลชั้นสูงในสังคมไทย โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานนามให้แก่เรือนที่พักดังกล่าวทุกเรือน ส่วนใหญ่เป็นนามที่ตั้งขึ้นตามชื่อของ เทพเจ้าฮินดู เช่น เรือนพระนันทิกการ เรือนพระสุรกี เรือนพระกรรมลักษ์

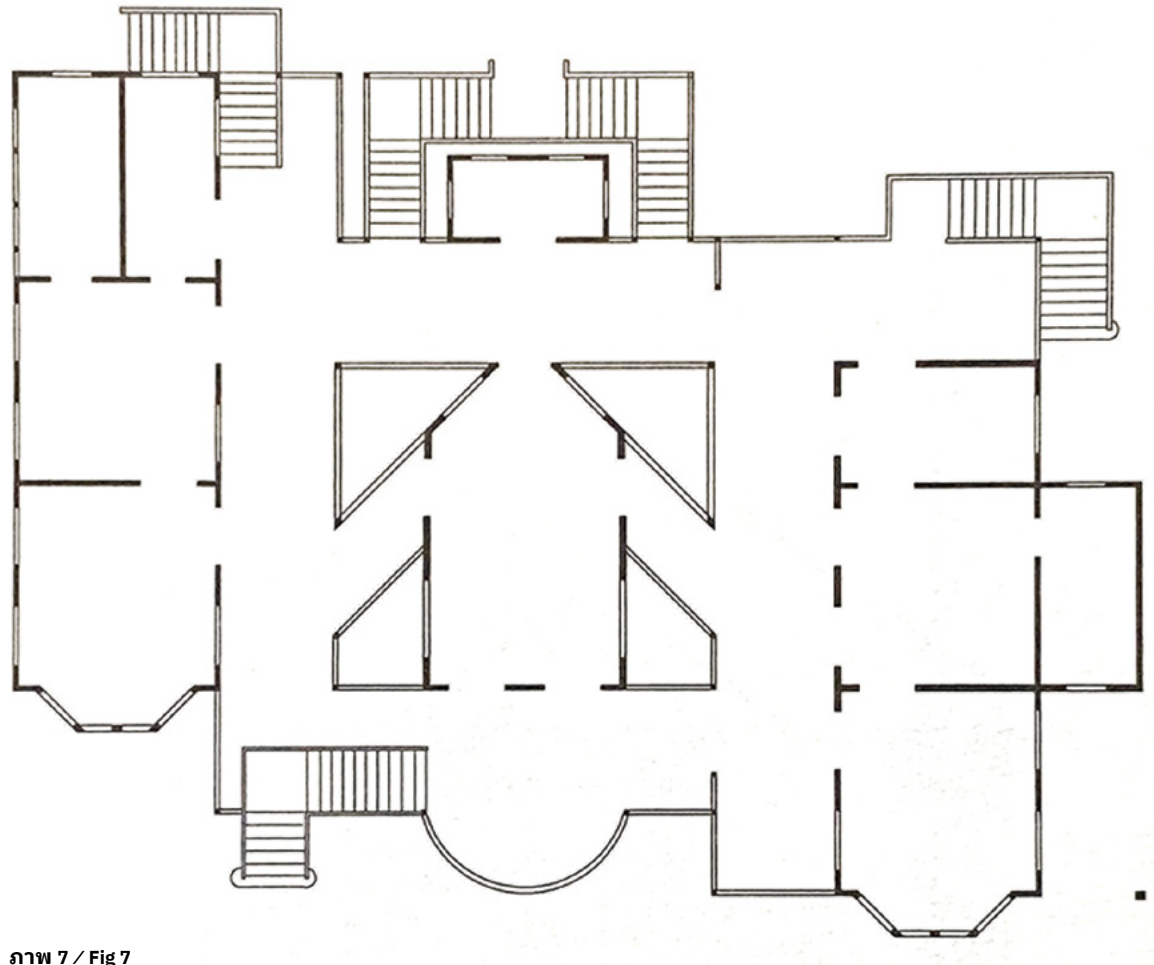
ลักษณะเรือนบังกะโลแบบแยกหลังเดี่ยวเช่นนี้ เหมาะกับการพักอาศัยในประเทศที่มีภูมิอากาศแบบร้อนและชื้น การยกพื้นสูงทำให้เกิดชั้นใต้ถุนที่สามารถใช้งานได้ระหว่างวัน อีกทั้งลมที่พัดผ่านนั้นสามารถถ่ายเทความร้อนทั้งด้านใต้ของตัวเรือนประกอบกับช่องเปิด ช่องลมเหนือผนัง ยังส่งผลให้เกิดความปลอดโปร่งและอยู่สบายขึ้น อีกทั้งรูปทรงหลังคาที่มีความลาดชันเหมาะสมการระบายน้ำในฤดูที่ฝนตกชุก และชายคาที่ยื่นนั้นช่วยบังความร้อนจากแสงแดดและฝน ความลงตัวของสถาปัตยกรรมเช่นนี้ ทำให้ได้รับความนิยมในการก่อสร้างของผู้มีกำลังทรัพย์สังเกตได้จากเรือนตากอากาศของคหบดีในสยามในช่วงเวลาเดียวกัน ปรากฏลักษณะเด่นอันมีประโยชน์นี้ในสถาปัตยกรรม เช่น บ้านอับดุลราฮิม ตำบลศาลาแดง และบ้านปาร์คนายเลิศ เพลินจิต ทั้งสองแห่งเป็นบ้านตากอากาศในกรุงเทพฯ ของพ่อค้าผู้มีฐานะมั่งคั่ง ปลูกสร้างนอกพระนครซึ่งในเวลานั้นเป็นทุ่งและที่โล่ง การตั้งถิ่นฐานของผู้คนยังไม่มากนัก ทำให้สภาพแวดล้อมเงียบสงบ เหมาะกับการพักผ่อนที่ไม่ต้องเดินทางไกล

ภาพ 7

แผนผังเรือนเจ้าพระยา
รามราชมพ (ทับเจริญ)
ที่พระราชวังสนามจันทร์
จังหวัดนครปฐม
เป็นอาคารผังกึ่งสี่เหลี่ยม
ที่มีการปิดล้อมห้องโถงกลาง
ด้วยเฉลียง และแบ่งปีกอาคาร
ออกเป็น 2 ฝั่ง มุขที่เฉลียง
ด้านหน้าเป็นรูปครึ่งวงกลม

Fig 7

The floor plan of the
residence of Chao Phraya
Ramrakhop (Thap Charoen)
at Sanam Chandra Palace,
Nakhon Pathom, is a semi-
rectangular building with
a central hall enclosed
by verandas. The wings
of the building are divided
into two sections, and
the porch at the front is in
the shape of a semicircle.

ภาพ 7 / Fig 7

ภาพ 8-1 / Fig 8-1

ภาพ 8-2 / Fig 8-2

ภาพ 8-3 / Fig 8-3

ภาพ 8

กลุ่มเรือนข้าราชการ
ภายในพระราชวังสนาม
จันทร์ จังหวัดนครปฐม
ปัจจุบันอยู่ในเขต
มหาวิทยาลัยศิลปากร
8-1 ทับเจริญ
8-2 เรือนพระกรรมสัทธิ
8-3 เรือนพระสุรภี

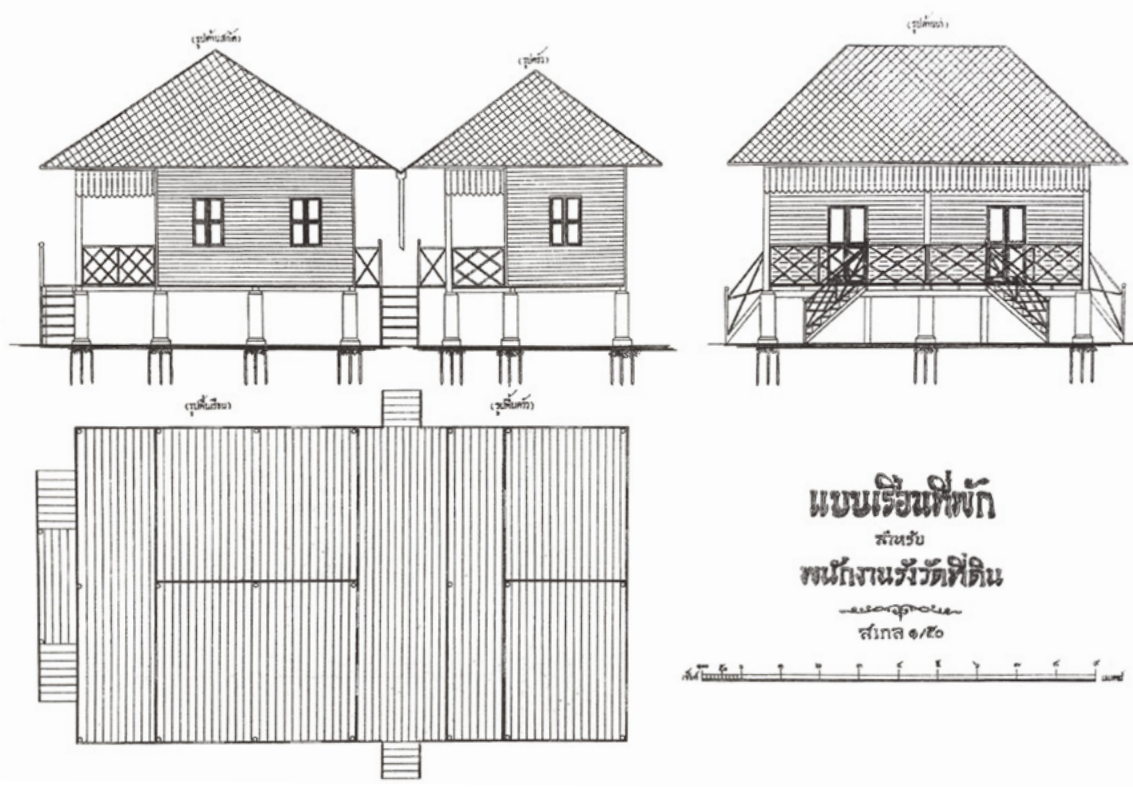
Fig 8

The three buildings are
part of the royal servants'
quarters within
Sanam Chandra Palace,
Nakhon Pathom, which is
now located within
the boundaries of
Silpakorn University.

8-1 Thap Charoen
8-2 Phra Kammasakhi
residence
8-3 Phra Surabhi
residence

5. การปรับใช้สถาปัตยกรรมภายใต้เครื่องมือของรัฐ

เดิมระเบียบการบริหารราชการในสมัยรัชกาลที่ 4 ก่อนที่จะมีการตั้งกระทรวงตามแบบตะวันตกในรัชกาลที่ 5 นั้น มีวิธีการปกครองที่ใช้จวนเจ้าเมืองเป็นที่ทำการหลัก เมื่อเปลี่ยนเจ้าเมืองทำให้จวนต้องย้ายตามไปด้วย ในบางแห่งที่จวนเจ้าเมืองชำรุดทรุดโทรมไม่เหมาะสมกับการใช้เป็นสถานที่จัดการบ้านเมือง ดังนั้นเมื่อมีการปกครองในระบบเทศาภิบาลขึ้น จึงจำเป็นจะต้องมีอาคารที่ว่าการมณฑลและบ้านพักข้าราชการต่าง ๆ ตามแนวคิดการบริหารรูปแบบกระทรวงและกรมการต่าง ๆ แบบในประเทศตะวันตก กลุ่มบ้านพัก ฦ ที่ทำการของรัฐเหล่านี้มักมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นเรือนไม้แบบผังรูปสี่เหลี่ยม ยกใต้ถุนสูงมีมุขหน้า บริเวณมุขหน้าเป็นที่ตั้งของบันไดทอดยาวขึ้นไปสู่พื้นที่ใช้สอยบริเวณชั้นบน หลังคาทรงปั้นหยาลาดเอียงลงทั้ง 4 ด้านผสมกับหลังคาจั่วบริเวณด้านหน้า ซึ่งมักเป็นเฉลียงหรือทางเดินที่ใช้ประโยชน์สำหรับการมาติดต่อราชการ ก่อนจะเข้าไปสู่ห้องโถงกลางที่เป็นพื้นที่โล่ง มีการแบ่งห้องอยู่ทางปีกซ้ายและขวาอย่างสมมาตร เรือนที่ใช้สำหรับราชการประเภทนี้เปรียบเสมือนตัวแทนของอำนาจที่ได้รับความนิยมจากส่วนกลางไปสู่ส่วนภูมิภาคด้วยแบบแผนของสถาปัตยกรรมที่เป็นที่นิยมอยู่ในช่วงเวลานั้น ประกอบกับความเหมาะสมต่อสภาพภูมิอากาศของประเทศไทย ทั้งระเบียงและชายคาจึงเป็นองค์ประกอบที่ตอบสนองต่อการใช้สอยกับภูมิอากาศแบบร้อนชื้นและฝนตกชุก สถาปัตยกรรมประเภทนี้ได้ถูกผลิตซ้ำและใช้งานเป็นสถานที่เกี่ยวเนื่องทางราชการต่าง ๆ เช่น ที่ว่าการอำเภอ สถานีตำรวจ สถานีอนามัย ในบางแห่งใช้แผนผังนี้เป็นบ้านพักของข้าราชการสำหรับพนักงานรังวัดที่ดิน (Fig. 9) ที่ถูกส่งออกไปทำงานตามหัวเมือง ด้วยวัสดุก่อสร้างที่เป็นไม้สามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่น ทักษะของแรงงานและช่างฝีมือองค์ประกอบอาคารไม่ซับซ้อนจึงทำให้ได้รับความนิยมและมีข้อสังเกตว่าอาจจะถูกพัฒนาสำหรับเป็นบ้านพักของข้าราชการกรมรถไฟ รวมทั้งอาคารบ้านพักอื่น ๆ ที่ตกทอดมาจนถึงยุคปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าหากสยามสร้างมาตรฐานเรือนพักเหล่านี้จากส่วนกลาง และใช้แพร่หลายกันในภูมิภาคในช่วงเวลานั้น ก็นับว่าเป็นวิธีการจัดการระเบียบการปกครองจากเมืองหลวงโดยใช้สถาปัตยกรรมเป็นเครื่องมือ (Fig. 10) ซึ่งเป็นวิธีเดียวกันกับการที่อังกฤษใช้ลักษณะของเรือนพื้นถิ่นในภูมิภาคผสมผสานเข้ากับวิถีชีวิตของเจ้าหน้าที่อาณานิคมที่เข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในภูมิภาคนั้น ๆ

ภาพ 9 / Fig 9

ภาพ 9
แบบเรือนที่พักสำหรับ
พนักงานรังวัดที่ดิน
จังหวัดปทุมธานี และ
จังหวัดนนทบุรี (พ.ศ. 2463)

Fig 9
The design of
the residence for land
surveyors in Pathum Thani
and Nonthaburi provinces
(1920)

ภาพ 10-1 / Fig 10-1

ภาพ 10-2 / Fig 10-2

ภาพ 10-3 / Fig 10-3

ภาพ 10-4 / Fig 10-4

ภาพ 10

เรือนแบบยกใต้ถุนสูงทั้งปูน
ทั้งไม้ มีมุขยื่นด้านหน้าและ
บันไดทางขึ้นสู่โถงกลาง
เป็นลักษณะทางสถาปัตยกรรม
ที่ถูกปรับกับสถานที่ราชการ
ในต่างจังหวัด

10-1 ที่ว่าการอำเภอ
บางปะกง จังหวัด
ฉะเชิงเทรา หลังเก่า
10-2 สถานีตำรวจภูธร
เมืองราชบุรี หลังเก่า
10-3 สถานีตำรวจภูธร
ลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี
หลังเก่า
10-4 สถานีตำรวจภูธร
ไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี
หลังเก่า

Fig 10

The design of houses built
on stilts with timber and
concrete and a front porch
and stairs leading to
the central hall is an
architectural style adapted
for government buildings
in provincial areas.

10-1 the old building of
the Bang Pakong District
Office in Chachoengsao
10-2 the old building of
the Ratchaburi Provincial
Police Station
10-3 the old building of
the Lam Luk Ka Police
Station in Pathum Thani
10-4 the old building of
the Sai Noi Police Station
in Nonthaburi

การมาถึงของเส้นทางรถไฟสายใต้ทำให้เกิดการค้นพบสถานตากอากาศแห่งใหม่ที่ชายฝั่งทะเลตะวันตกที่ชายหาดหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อปี 1911 (พ.ศ. 2454) ทำให้ชนชั้นเจ้านาย ขุนนางและคหบดี นิยมไปพักผ่อนตากอากาศ ผู้ที่มีฐานะดีก็จะก่อสร้างเรือนบังกะโลสำหรับเป็นบ้านพักส่วนตัว โดยมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีเฉลียงที่กว้าง ตั้งอยู่ริมทะเลเพื่อรับลม การไปตากอากาศที่หัวหินนั้นมักจะไปเป็นครอบครัวใหญ่ และพักอาศัยเป็นเวลานานแรมเดือน จึงต้องนำสัมภาระต่าง ๆ ติดตัวไปจำนวนมาก รวมทั้งบริวารสำหรับรับใช้ เมื่อเข้าสู่ยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง แนวคิดการพักผ่อนหย่อนใจของรัฐบาล ในเวลานั้นต้องการส่งเสริมให้ทุกคนมีสุขภาพที่แข็งแรงทั้งทางกายและทางใจ เกิดประกาศรณรงค์หลายฉบับ ที่ชี้แนะว่าคนในชาติควรประพฤติตนเช่นไร รัฐบาลเห็นว่าประชาชนควรมีการพักผ่อนหย่อนใจนอกเหนือจากเวลางาน และสถานที่หย่อนใจในยุคเก่าเช่นหัวหินและศรีราชนั้น ห่างไกลจากพระนครและมีค่าใช้จ่ายที่สูง จึงดำริสร้างสถานตากอากาศแห่งใหม่ และได้แต่งตั้งกรรมการคณะหนึ่งให้ดำเนินการสร้างสถานที่ตากอากาศทางทะเลที่บางปู ในปลายเดือนธันวาคม ปี 1939 (พ.ศ. 2482) ตามแนวคิดของจอมพล ป.พิบูลสงคราม และรัฐบาลที่ต้องการสร้างพลเมืองให้มีสุขภาพดีร่างกายแข็งแรง พละนามัยและจิตใจสมบูรณ์ แต่การเดินทางไปตากอากาศที่ไกลจากพระนครนั้นจำเป็นต้องใช้ทุนทรัพย์¹⁶ พื้นที่ชายฝั่งป่าโกงกางอันมีอากาศปลอดโปร่งในตำบลบางปู จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ เมื่อเทียบกับหัวหินหรือศรีราชา จึงถูกเลือกให้เป็นที่พักตากอากาศแห่งใหม่ อย่างไรก็ตามเดิมที่ทางรัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณสำหรับโครงการสร้างสถานที่ตากอากาศทางทะเลที่บางปูไม่เพียงพอ จึงต้องขอเบิกเงินจากสลากกินแบ่งปีใหม่เพิ่มเติม¹⁷ โดยพระไวยยวิธีการ อธิบดีกรมสาธารณสุข เป็นผู้เสนอต่อรัฐมนตรีในเดือนกุมภาพันธ์ ปี 1939 (พ.ศ. 2482) เมื่อสถานตากอากาศแห่งใหม่ก่อสร้างจนแล้วเสร็จพร้อมเครื่องเรือน มีกำหนดเปิดให้พักแรมจำนวน 4 หลัง อัตราค่าเช่าหลังละ 4 บาท ต่อวัน (รวมค่าไฟฟ้าและน้ำสะอาดสำหรับใช้) ในวันที่ 31 มีนาคม ปี 1939 (พ.ศ. 2482) เป็นคืนแรก ซึ่งหากเช่าเป็นสัปดาห์จะลดราคาเหลือเพียงวันละ 3 บาท สถานตากอากาศบางปูมีพิธีเปิดสะพานสุขตาในเดือนเมษายน ปี 1940 (พ.ศ. 2483) หลังจากที่เปิดให้บริการเช่าเรือนแรมมาแล้วราว 1 เดือน และนายกรัฐมนตรีได้กล่าวตอบพระไวยยวิธีการ อธิบดีกรมสาธารณสุข ประธานกรรมการ ซึ่งได้สะท้อนแนวคิดและเจตนารมณ์ของการก่อสร้างครั้งนี้ไว้ว่า

“...การสร้างสถานที่ตากอากาศขึ้นที่ตำบลบางปูนนี้ ก็เพื่อให้เป็น
การสอดคล้องกับนโยบายของกรมสาธารณสุข และของรัฐบาลไทย
ในการที่ต้องการได้เห็นพี่น้องชาวไทยมีร่างกายสมบูรณ์... ผู้มีร่างกาย
สมบูรณ์นั้นย่อมมีกำลังใจดีตามไปด้วยและผู้มีกำลังใจดีก็ย่อมประกอบ
กิจการงานทุกอย่าง นับตั้งแต่งานสร้างตนเองจนถึงการช่วยกันสร้าง
ชาติที่รักของเราเหล่านี้ ให้สำเร็จเป็นผลดีสมตามความปรารถนาได้
สถานที่ตากอากาศนี้ ก็นับเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้พี่น้องชาวไทยได้มี
โอกาสมาพักผ่อน หลังจากได้ทำงานมาเหน็ดเหนื่อยแล้วนั้น เพื่อได้ฟื้นฟู
กำลังกายและกำลังใจให้กลับดีขึ้น เพื่อสู้กับงานอันพี่น้องทุกท่านจะต้อง
ปฏิบัติ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ...”¹⁸

หลังจากเปิดให้บริการได้เพียงปีเศษก็มีเหตุที่ต้องระงับไปชั่วคราวเมื่อทหาร
ญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกที่ประเทศไทยในวันที่ 8 ธันวาคม ปี 1941 (พ.ศ. 2484) และ
ต้องการนำกำลังทหารผ่านดินแดนไทยเพื่อรบกับอังกฤษที่พม่า โดยจำเป็นต้อง
ผ่านประเทศไทยฝั่งกาญจนบุรีและแม่ฮ่องสอน สถานการณ์ในเวลานั้น
ทำให้ไทยตกอยู่ในสมรภูมิของสงครามมหาเอเชียบูรพา มีการทิ้งระเบิดอย่าง
หนักในกรุงเทพฯ ทั้งสถานีรถไฟบางกอกน้อย ย่านบางซื่อ และสะพานต่าง ๆ
ถูกทำลายเสียหายจำนวนที่เยาวรถไฟน้อยลง และส่วนใหญ่ถูกใช้ในการสงคราม
ทำให้ประชาชนต่างอพยพออกจากพระนครไปต่างจังหวัด หรือหาที่หลบภัย
ชั่วคราวระยะเวลานั้น ผู้ที่มีกำลังทรัพย์หรือมีบ้านพักตากอากาศที่หัวหิน ก็ได้หา
โอกาสย้ายไปพำนักอยู่ชั่วคราวจนกว่าสถานการณ์จะสงบ ทำให้บรรยากาศของ
หัวหินคึกคักขึ้นอีกครั้ง ในปี 1944 (พ.ศ. 2487) มีสซิส ลี โรดส์ (Mrs. Lee
Rhodes) สตรีชาวเยอรมันเจ้าของกิจการโรงเรียนสอนขี่ม้าที่พระนคร ได้ย้าย
คอกม้าของเธอไปเปิดกิจการขึ้นที่หัวหินในช่วงที่สงครามยังไม่สงบดินนั้
ซึ่งก่อนหน้านี้เธอได้ย้ายคอกม้าจากถนนราชดำเนินไปถนนวิบูลย์เพื่อหลีกเลี่ยง
ความอึกทึกที่อาจจะเกิดขึ้นเนื่องจากอยู่ติดกับสนามมวย ครอบครัวยของโรดส์
ได้เข้าบ้านว่างจำนวน 5 หลังริมหาดหัวหิน บริเวณชุมชนบ้านหนองแกของ
กลุ่มมิชชันนารีนิกายเพรสไบทีเรียน ซึ่งเวลานั้นต้องเดินทางกลับประเทศเพราะ
สยามถือว่าเป็นศัตรูกับอเมริกาในยุคสงคราม¹⁹ และกลุ่มนักเรียนขี่ม้าของเธอ
ในพระนครได้อพยพหนีสงครามมาอยู่ที่หัวหิน โรดส์จึงดำเนินการหาลูกค้า
ด้วยการเปิดสอนขี่ม้าต่อไป และให้บริการรถม้าระหว่างหนองแก-หัวหิน
เพื่อหารายได้เพิ่มเติม เมื่อภาวะสงครามสงบเรียบร้อย ทุกอย่างกำลังดำเนิน
กลับไปเป็นปกติ สะพานและถนนที่เสียหายจากระเบิดได้รับการซ่อมแซม

รวมทั้งการเดินรถไฟไปหัวหินก็กลับมาดำเนินการ เพียงแต่ในยุคนี้มิได้
มีสถานะเป็นรถไฟหลวงอีกต่อไป ด้วยการเข้ามาบริหารงานของคณะราษฎร
จึงเปลี่ยนเป็น ร.พ.ท. (การรถไฟแห่งประเทศไทย)¹⁸ การท่องเที่ยวพักผ่อน
หย่อนใจของชาวไทยเพื่อไปยังสถานที่ต่าง ๆ มีความสะดวกสบายมากขึ้นจาก
การตัดถนนและการใช้รถยนต์ ทั้งชายทะเลหัวหินและสถานตากอากาศที่
บางปูต่างได้รับความนิยม หากแต่ชายทะเลหัวหินยังคงสะท้อนภาพจำของ
สถานตากอากาศแห่งยุคศักดินาจนถึงปัจจุบัน

6. สรุป

บังกะโล เป็นรูปศัพท์ที่สันนิษฐานว่ามาจาก Bangla, Bunguloues, Banggolo²¹
อันหมายถึงกระท่อมที่พักอาศัยแบบพื้นเมืองของชาวเบงกาลี ในแถบ
อ่าวเบงกอล ประเทศอินเดีย เมื่อครั้งที่อยู่ใต้อาณานิคมของอังกฤษ และได้
ถูกผลิตซ้ำเพื่อใช้เป็นที่พักอาศัยชั่วคราวของกลุ่มพ่อค้าและเจ้าหน้าที่ของรัฐ
เมื่ออังกฤษเข้าครอบครองสิงคโปร์ บังจายด้านสังคมและเศรษฐกิจทำให้นาย
ทุนชาวจีนปลูกสร้างที่พักอาศัยแบบบ้านไร่เพื่อดูแลกิจการเพาะปลูกสำหรับ
ส่งออก จนกระทั่งเกิดโรคระบาดทางการเกษตร ที่พักอาศัยเหล่านั้นจึงเปลี่ยน
มาเป็นที่พักอาศัยของชาวตะวันตกและมีการก่อสร้างแพร่หลายมากขึ้น
เพื่อใช้เป็นที่พักเจ้าหน้าที่อาณานิคม ผังบริเวณของบ้านแบบบังกะโลในสิงคโปร์
แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ด้านหน้า มีสนามทางเข้าบ้านลักษณะรูปครึ่งวงกลมหรือ
เกือบเป็นวงกลมสำหรับรถม้าหรือรถยนต์เข้าไปเทียบที่มุขหน้าเรือนประธาน
และด้านหลังมักเป็นเรือนครัวหรือเรือนบริวารของผู้รับใช้ ซึ่งทั้งสองส่วนนี้
เชื่อมต่อกันด้วยทางเดินที่มีหลังคาคลุม

ในยุคแรกผังพื้นเรือนประธานมักจะมีเค้าโครงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแบบสมมาตร
และยกใต้ถุน โครงสร้างเสาบริเวณชั้นใต้ถุนทำจากอิฐก่อ ชั้นบนเป็นโครงสร้าง
ไม้จนถึงชั้นหลังคา จากเฉลียงบริเวณหน้าเรือนในแนวแกนระหว่างกึ่งกลาง
มักจะเป็นห้องโถงใหญ่สำหรับใช้เป็นห้องรับแขกและรับประทานอาหาร
ซึ่งจะเชื่อมต่อกับห้องอื่น ๆ ที่อยู่ฝั่งปีกซ้ายและขวาด้วยทางเดินหรือเฉลียง
ภายใน เมื่อมีการก่อสร้างเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น แพนผังของเรือน
บังกะโลยังคงมีมุขด้านหน้าเป็นจุดเด่นของอาคาร ชั้นบนใช้บริเวณปีกซ้ายและ
ขวาเป็นห้องนอน ซึ่งมีโถงกลางเป็นพื้นที่เชื่อมต่อ

สถาปัตยกรรมแบบ “เรือนมิมุข” ที่ปรากฏในประเทศไทย มีแผนผังสี่เหลี่ยม รูปแบบเรือนยกพื้น ด้านหน้าเรือนบริเวณกึ่งกลางมิมุขทางเข้ายื่นออกมารับบันได ภายนอกตัวเรือน ซึ่งมักจะมี 2 ฟังมาบรรจบกัน บริเวณชานพักที่เชื่อมต่อเข้าสู่บริเวณเฉลียง เนื่องจากความเชื่อในท้องถิ่นเกี่ยวกับความไม่เป็นมงคล ในการเดินขึ้นลงข้ามศีรษะ จึงเลี้ยงที่จะวางตำแหน่งของบันไดไว้ภายในอาคาร หลังคาทรงปั้นหยาหรือทรงจั่วที่มีความลาดเอียงร่วมกับชายคาที่ทอดยาว ลักษณะดังกล่าวเป็นผลผลิตจากการเรียนรู้ลักษณะเรือน “บังกะโล” ในต่างประเทศ ผ่านสายตาชนชั้นนำของสยามช่วงศตวรรษที่ 19 เพื่อใช้สำหรับการปรับโฉมหน้าของบ้านเมืองในยุคที่กำลังเปิดรับแนวคิดจากตะวันตกและเปลี่ยนแปลงไปสู่ความศิวิไลซ์ ในชั้นแรกชาวสยามใช้ปลูกสร้างเป็นที่พักอาศัยสำหรับชาวต่างประเทศ และได้รับความนิยมแพร่หลายมากขึ้น ในรูปแบบของตำหนักเจ้านาย บ้านพักอาศัยส่วนตัวและสถานตากอากาศ

ด้วยลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่มีแผนผังไม่ซับซ้อน สามารถก่อสร้างได้ง่าย และเหมาะสมกับภูมิอากาศในเขตร้อนชื้นฝนตกชุก จึงถูกประยุกต์ใช้เป็นแบบแผนสำหรับสถานที่เนื่องด้วยราชการในต่างจังหวัด เช่น ที่ว่าการอำเภอ สถานีตำรวจ บ้านพักเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยยังคงรูปแบบ “เรือนมิมุข” ที่มีแผนผังสี่เหลี่ยมยกใต้ถุนสูง ก่อสร้างด้วยโครงสร้างไม้ทั้งหลังหรือเปลี่ยนแปลงเป็นเสาคอนกรีตเสริมเหล็กในยุคหลัง บันไดภายนอกขึ้นจากฝั่งซ้ายและขวามารรบกึ่งกลางที่มุขด้านหน้าสำหรับผู้มาติดต่อ ก่อนจะนำไปสู่เฉลียงและห้องโถงกลางที่อยู่ถัดไป ในกรณีที่โถงกลางมิได้กั้นเป็นห้องมักจะเป็นพื้นที่โล่งสำหรับเชื่อมไปยังห้องฝั่งปีกซ้ายและปีกขวา อาคารที่ใช้เป็นสถานีตำรวจมักจะดัดแปลงพื้นที่ห้องบริเวณปีกด้านใดด้านหนึ่งเป็นตารางสำหรับผู้ต้องหาเป็นการชั่วคราว ลักษณะพื้นที่ใช้สอยที่เรียบง่ายของอาคารส่งผลให้เกิดความคุ้นเคย และถูกนำไปผลิตซ้ำในสถานที่ราชการด้วยวัสดุ ก่อสร้างสมัยใหม่ อาจจะมีการปรับเปลี่ยนบันไดให้อยู่ภายในตัวอาคารเพื่อความสะดวกและไม่ตากแดดตากฝน แต่ยังคงสะท้อนร่องรอยของมุขหน้าที่เป็นจุดเด่นไว้เช่นเดิม

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมเรือนบังกะโลในประเทศไทยและสิงคโปร์ ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงสงครามโลกครั้งที่ 2” ภายใต้โครงการชุดวิจัย อาเซียนเป็นหนึ่งใน: สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเปรียบเทียบไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัย (เมธีวิจัยอาวุโส) ประจำปีงบประมาณ 2565

Acknowledgment

This article is part of the research entitled “A Comparative Study of Bungalow Architecture in Thailand and Singapore from the 19th Century to World War II” which is under the research project, *ASEAN as One Country: Architectural and Cultural Comparisons of Thailand and Southeast Asia*, supported by the National Research Council of Thailand, under the NRCT Senior Research Scholar Program in 2022 fiscal year.

Notes

1 Luang Thuayhanraksa (Phoem), **Nirāt mǔāng Lūang Phrabāng læ rāingān prāp Ngīeo [Journey to Luang Prabang and the Report on the Repression of the Shan]** (Phra Nakhon: Sophonphiphatthanakon Press, 1926), 155.

2 Prince Narisaranuvattiwongse and Prince Damrong Rajanubhab, **Sānsomdet lem kǎo [Correspondences between Prince Narisaranuvattiwongse and Prince Damrong Rajanubhab, Volume 9]** (Nonthaburi: Tonchabap Press, 2020), 266.

3 Prince Damrong Rajanubhab, **Prawat Somdet Čhaophrayā Bōrom Mahā Sī Suriyawong mǔā kōn pen Phūsamret Rātchakān Phǎendin [Biography of Somdej Chao Phraya Borom Maha Sri Suriyawong, before Appointed Regent]** (1929), 27.

4 Somchart Chungsiriarak, **Sathāpattayakam bǎep tawantok nai Sayām samai ratchakān thī sī thūng Phō.Sō. sōngphansīrōipǎetsip [Western Architecture in Siam during the Reign of King Rama IV - 1937 A.D.]** (Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2010), 35.

5 Anthony Douglas King, “THE BUNGALOW, 1600-1980 A Study of the Cultural, Social, Political and Economic Factors in the Production of a Global House-type,” (Ph.D. Dissertation, Brunel University, 1982).

6 Julian Davison, **Black and White: The Singapore House 1898-1941** (Singapore: Talisman Publishing, 2014), 12.

7 Madhavi Desai and Miki Desai, **The Bungalow in Twentieth-Century India: the Cultural Expression of Changing Ways of Life and Aspirations in the Domestic Architecture of Colonial and Post-colonial Society** (London: Routledge, 2012), 1.

8 T. H. H. Hancock, **Coleman’s Singapore** (Kuala Lumpur: White Lotus Press, 1986), 2-6.

9 Norman Edwards, **The Singapore House and Residential Life 1819-1939** (Singapore: Talisman Publishing, 2019), 32.

10 Ibid., 45.

11 Timothy Pwee, **From Gambier to Pepper: Plantation Agriculture in Singapore**, Accessed October 11, 2024, Available from <https://biblioasia.nlb.gov.sg/vol-17/issue-1/apr-jun-2021/agriculture/>.

12 Norman Edwards, **The Singapore House and Residential Life 1819-1939**, 23.

13 **Čhotmāihēt sadet praphāt tāngprathēt nai ratchakān thī hǎ sadet mǔāng Singkhapō læ mǔāng Bētāwīa krang rǎk læ sadet praphāt ‘Indīa [Record of King Chulalongkorn’s Foreign Journeys, the First Visits to Singapore and Batavia and the Journey to India]**, 2nd ed. (Phra Nakhon: Sophonphiphatthanakon Press, 1925), 16.

14 Prince Damrong Rajanubhab, **Rǔāng tamnān sathānthī læ watthu tāng tāng sūng phrabātsomdet Phra Čhōmklaočhaoyūhūa song sāng nap pen prachum phongsāwadān phāk thī yīsiphā [The Legend of Places and Objects Established by His Majesty King Mongkut and is Regarded as the 25th Volume of the Royal Chronicles]**, 2nd ed. (Phra Nakhon: Sophonphiphatthanakon Press, 1925), 55.

15 Prince Narisaranuvattiwongse and Prince Damrong Rajanubhab, **Sānsomdet lem kǎo**, 266-267.

16 Nattapon Jaijing, **Phak phōn sāng chāt: ‘Bāng Pū’ sathān tāk’ākāt samai prachāthipatai [‘Rest’ Builds the Nation: ‘Bang Pu’ the Vacation Retreat in the Era of Democracy]**, Accessed October 11, 2024, Available from https://www.matchonweekly.com/column/article_685512.

17 “Athipbōdī krom sāthāranasuk khō boēk ngoēn salākkinbāeng pī mai phūa chai nai kānsāng thī tāk’ākāt chāithalē tambon Bāng Pū čhangwat Samut Prākān [The Director-General of the Department of Public Health Requested the Fund from the New Year Lottery for the Construction of a Beach Resort in Bang Pu District, Samut Prakan Province],” 1939, Ministry of Interior’s Document, Mor Tor 2.2/104, National Archives of Thailand.

18 Kongsakon Kawinraweekun, “Kānsāng rāngkai phonlamūang Thai nai samai čhōmphon Pō . Phibūnsongkhram Phō.Sō. sōngphansīrōipāetsip’et thung sōngphansīrōipāetsipčhet [Constructing the Body of Thai Citizens during the Phibun Regime of 1938-1944],” (Master’s Thesis, Thammasat University, 2002), 140.

19 Sukanya Chaiphasi, **Thīeo Hūa Hin thīn phūdī: nūngrōi pī mūang tāk’ākāt Sayām [Visit Hua Hin, High-class District: A Century of Siam’s Resort Town]** (Samut Prakan: Dee Write, 2008), 220-222.

20 Sorasan Paengsapha, **Rātrīpradap dāo thī Hūa Hin [Starry Night at Hua Hin]** (Bangkok: Sarakadee, 1996), 206.

21 Anthony Douglas King, “THE BUNGALOW, 1600-1980 A Study of the Cultural, Social, Political and Economic Factors in the Production of a Global House-type,” 38-43.

Bibliography

“Athipbōdī krom sāthāranasuk khō boēk ngoēn salākkinbāeng pī mai phūa chai nai kānsāng thī tāk’ākāt chāithalē tambon Bāng Pū čhangwat Samut Prākān [The Director-General of the Department of Public Health Requested the Fund from the New Year Lottery for the Construction of a Beach Resort in Bang Pu District, Samut Prakan Province].” 1939. Ministry of Interior’s Document. Mor Tor 2.2/104. National Archives of Thailand.

Čhotmāihēt sadet praphāt tångprathēt nai ratchakān thī hā sadet mūang Singkhapō lāe mūang Bētāwīa krang rāek lāe sadet praphāt ‘Indīa [Record of King Chulalongkorn’s Foreign Journeys, the First Visits to Singapore and Batavia and the Journey to India]. 2nd ed. Phra Nakhon: Sophonphiphatthanakon Press, 1925.

Damrong Rajanubhab, Prince. **Prawat Somdet Čhaophrayā Bōrom Mahā Sī Suriyawong mūa kōn pen Phūsamret Rāтчakān Phāēndin [Biography of Somdej Chao Phraya Borom Maha Sri Suriyawong, before Appointed Regent].** 1929.

————— **Rūang tamnān sathānthī lāe watthu tång tång sūng phrabātsomdet Phra Čhōmklaočhaoyūhūa song sāng nap pen prachum phongsāwadān phāk thī yīsiphā [The Legend of Places and Objects Established by His Majesty King Mongkut and is Regarded as the 25th Volume of the Royal Chronicles].** 2nd ed. Phra Nakhon: Sophonphiphat thanakon Press, 1925.

Davison, Julian. **Black and White: The Singapore House 1898-1941.** Singapore: Talisman Publishing, 2014.

Desai, Madhavi and Miki Desai. **The Bungalow in Twentieth-Century India: the Cultural Expression of Changing Ways of Life and Aspirations in the Domestic Architecture of Colonial and Post-colonial Society.** London: Routledge, 2012.

Edwards, Norman. **The Singapore House and Residential Life 1819-1939.** Singapore: Talisman Publishing, 2019.

Hancock, T. H. H. **Coleman’s Singapore.** Kuala Lumpur: White Lotus Press, 1986.

King, Anthony Douglas. “THE BUNGALOW, 1600-1980 A Study of the Cultural, Social, Political and Economic Factors in the Production of a Global House-type.” Ph.D. Dissertation, Brunel University, 1982.

Kongsakon Kawinraweekun. “Kānsāng rāngkai phonlamūang Thai nai samai čhōmphon Pō . Phibūnsongkhram Phō.Sō. sōngphansīrōipāetsip’et thung sōngphan sīrōipāetsipčhet [Constructing the Body of Thai Citizens during the Phibun Regime of 1938-1944].” Master’s Thesis, Thammasat University, 2002.

Luang Thuayhanraksa (Phoem). **Nirāt mūang Lūang Phrabāng lāe rāingān prāp Ngīeo, [Journey to Luang Prabang and the Report on the Repression of the Shan].** Phra Nakhon: Sophonphiphatthanakon Press, 1926.

Narisaranuvattiwongse, Prince and Prince Damrong Rajanubhab. **Sānsomdet lem kào [Correspondences between Prince Narisaranuvattiwongse and Prince Damrong Rajanubhab, Volume 9].** Nonthaburi: Tonchabap Press, 2020.

Nattapon Jaijing. **Phak phōn sāng chāt: ‘Bāng Pū’ sathān tāk’ākāt samai prachāthipatai [‘Rest’ Builds the Nation: ‘Bang Pu’ the Vacation Retreat in the Era of Democracy].** Accessed October 11, 2024. Available from https://www.matchonweekly.com/column/article_685512.

Pwee, Timothy. **From Gambier to Pepper: Plantation Agriculture in Singapore.** Accessed October 11, 2024. Available from <https://biblioasia.nlb.gov.sg/vol-17/issue-1/apr-jun-2021/agriculture/>.

Somchart Chungsiriarak. **Sathāpattayakam bāep tawantok nai Sayām samai ratchakān thī sī thung Phō.Sō. sōngphansīrōipāetsip [Western Architecture in Siam during the Reign of King Rama IV - 1937 A.D.].** Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2010.

Sorasan Paengsapha. **Rātrīpradap dāo thī Hūa Hin [Starry Night at Hua Hin].** Bangkok: Sarakadee, 1996.

Sukanya Chaiphasi. **Thīeo Hūa Hin thīn phūdī: nūngrōi pī mūang tāk’ākāt Sayām [Visit Hua Hin, High-class District: A Century of Siam’s Resort Town].** Samut Prakan: Dee Write, 2008.

Illustration Sources

All illustrations by the author unless otherwise specified.

Opening figure National Archives of Thailand, Fine Arts Department, **Fim kračhok čhotmāihēt: nung phan phāp prawattisāt Rattanakōsin lem nung [Archives of Glass Plate Negatives: One Thousand Historical Photographs, Volume 1],** 2nd ed. (Bangkok: Fine Arts Department, 2016), 339.

Fig. 1 Old Indian Photos, **Village Scene in Bengal with Men and Women Engaged in Various Tasks - c1860,** Accessed October 11, 2024, Available from <https://www.oldindianphotos.in/2016/03/village-scene-in-bengal-with-men-and.html?m=1>.

Fig. 4 Robert Powell, **Singapore: Good Class Bungalow 1819-2015** (Singapore: Talisman Publishing, 2019), 37.

Fig. 5 Ibid., 31.

Fig. 7 Somchart Chungsiriarak, **Sathāpattayakam bāep tawantok nai Sayām samai ratchakān thī sī thung Phō.Sō. sōngphansīrōipāetsip [Western Architecture in Siam during the Reign of King Rama IV - 1937 A.D.].** (Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2010), 313.

Fig. 9 “Bāep rūan thī phak samrap phanakngān rangwat thīdin čhangwat Pathum Thānī lāe čhangwat Nonthaburī [Housing Plan for Land Surveying Officers in Pathum Thani and Nonthaburi Province],” 1920, Ministry of Agriculture’s Document, Pho Jor Kor Sor/1066, National Archives of Thailand.

เทคนิคการก่อสร้างเพื่อปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์ สมัยอยุธยาภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จ

Construction Techniques for Altering the Form of *Chedi* during the Ayutthaya Period after Completion

สุวิทย์ เลิศวิมลศักดิ์

นักวิชาการอิสระ

Suwit Lerdwimolsak

Independent Scholar

suwitmon1525@gmail.com

Received 02 - 06 - 2024
Revised 05 - 10 - 2024
Accepted 11 - 12 - 2024

หลักฐานเทคนิค
การปรับเปลี่ยนรูปทรง
เจดีย์ประธาน วัดกุฎีดาว

Evidence of construction
techniques used to alter
the form of the main *chedi*
at Wat Kudi Dao.

บทคัดย่อ

เมืองพระนครศรีอยุธยา อดีตศูนย์กลางราชธานีแห่งกรุงศรีอยุธยา ปัจจุบันปรากฏหลักฐานการสร้างเจดีย์ในพื้นที่จำนวนมาก และมีพัฒนาการด้านรูปแบบที่หลากหลาย จากข้อมูลสถานภาพการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับเจดีย์สมัยอยุธยาพบว่าส่วนใหญ่มุ่งศึกษาด้านการกำหนดอายุเวลาเพื่อลำดับพัฒนาการรูปแบบเจดีย์ตามกระบวนการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ แต่สำหรับเรื่องเทคนิคการก่อสร้างเพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบเจดีย์ อันเป็นกระบวนการศึกษาด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมยังมียุ้งจำกัดมากทั้งที่ส่วนหนึ่งแล้วเป็นสาระสำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์การกำหนดอายุเวลาและลำดับพัฒนาการเจดีย์เพื่อเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการดังกล่าว บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอองค์ความรู้ด้านเทคนิคการปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์สมัยอยุธยาภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จด้วยกระบวนการศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม โดยเฉพาะมิติด้านเทคนิคการก่อสร้าง เพื่อแสดงให้เห็นรูปแบบต่าง ๆ ของการปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์จากหลักฐานที่ปรากฏ แต่ละรูปแบบมีเทคนิคการก่อสร้างเช่นใด และมีวัตถุประสงค์ของการปรับเปลี่ยนที่ส่งผลต่อองค์เจดีย์เดิมอย่างไร โดยมีเจดีย์สมัยอยุธยาในพื้นที่เกาะพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงเป็นตัวแทนกรณีศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า โดยทั่วไปของการก่อสร้างเจดีย์สมัยอยุธยาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับรูปทรงและองค์ประกอบสถาปัตยกรรม เริ่มขึ้นจากการก่ออิฐขึ้นเป็นโกลนรูปทรงอย่างเป็นระเบียบก่อนฉาบปูนผนังและปั้นปูนประดับตกแต่ง ดังนั้นนิยามคำว่า “ภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จ” ของบทความนี้จึงเริ่มพิจารณาจากการพบหลักฐานงานก่อสร้างที่มีเพิ่มภายหลังการก่อโกลนรูปทรงครั้งแรกสร้าง ซึ่งจากหลักฐานงานก่อสร้างบนองค์เจดีย์ในปัจจุบันร่วมกับเอกสารประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาแสดงให้เห็นว่า การปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์ภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จใช้เทคนิคเดียวกันกับกระบวนการก่อสร้างเจดีย์ทั้งในด้านวัสดุและระบบการก่อสร้าง กล่าวคือ ก่ออิฐหรือศิลาแลงด้วยระบบโครงสร้างกำแพงรับน้ำหนัก (Load Bearing Wall) และระบบโครงสร้างแบบสันเหลื่อม (Corbel) ซึ่งเป็นระบบโครงสร้างที่ได้รับความนิยมมากที่สุดตลอดสมัยอยุธยาโดยเจดีย์แต่ละองค์มีการปรับใช้เทคนิคการก่อสร้างที่ต่างกันขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์การปรับเปลี่ยนของเจดีย์องค์นั้นๆ เช่น เพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบทางสถาปัตยกรรมหรือศิลปกรรม เพื่อแก้ปัญหาด้านสัดส่วนรูปทรงหรือเพื่อขยายองค์เจดีย์ให้ใหญ่ขึ้น

จากการสำรวจภาคสนามพบหลักฐานรูปแบบการปรับเปลี่ยนที่ต่างกันอย่างน้อย 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) การซ่อมคืนสภาพเฉพาะส่วนที่พังทลาย 2) การก่ออิฐหุ้มซิดติดเจดีย์องค์เดิม 3) การสร้างเจดีย์องค์ใหม่ชนิดมีห้องเรือนธาตุครอบเจดีย์องค์เดิม และ 4) การปรับเปลี่ยนเฉพาะรูปแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมประเภทปูนปั้น ซึ่งจากการปรับเปลี่ยนข้างต้นทำให้เกิดข้อสังเกตเกี่ยวกับผู้คนสมัยอยุธยาที่มีความเชื่อสัมพันธ์กับวัฒนธรรมพุทธศาสนาว่าการสร้างเจดีย์ถือเป็นการสร้างบุญดังปรากฏความสำคัญในมหาปรินิพพานสูตรและในมหากัศสปเถราปทาน ว่าด้วยผลแห่งการสร้างพุทธเจดีย์ ดังนั้นในทางตรงข้าม การทำลายเจดีย์จึงขัดต่อเจตนาดังกล่าวข้างต้น ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานการปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์ภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จทุกองค์ที่เลือกใช้เฉพาะวิธีที่ส่งผลให้เจดีย์องค์เดิมมีความสมบูรณ์ มีความงามหรือมีขนาดที่ใหญ่ขึ้นด้วยองค์ความรู้เชิงช่างและด้วยฐานแห่งความศรัทธา

คำสำคัญ: อยุธยา, เจดีย์, เทคนิคการก่อสร้าง

Abstract

Phra Nakhon Si Ayutthaya City, the capital of the Ayutthaya Kingdom, presently finds numerous *chedi* and various architectural styles as evidence of its historical significance. Past studies on Ayutthaya-period *chedi* have focused on dating and stylistic development using art history methodologies. However, research on the construction techniques used to alter the forms of *chedi* remains limited within the field of architectural history, despite its importance for analyzing their dating and evolution. This article aims to present knowledge on the techniques used to modify the forms of Ayutthaya-period *chedi* after their construction was completed. It adopts a historical architectural study approach, with a particular focus on construction techniques. The study seeks to identify various forms of *chedi* modifications based on existing evidence, examining the construction techniques employed for each form and the purposes behind these alterations, as well as their impact on the original structures. *Chedi* from the Ayutthaya period, located in the Phra Nakhon Si Ayutthaya island area and its surroundings, are used as case studies.

The study found that the construction of Ayutthaya-period *chedi* generally involved an initial process of methodically stacking bricks to form the basic shape, followed by plastering the walls and adding decorative stucco. Therefore, in this article, the term “after construction was completed” refers to evidence of additional construction work undertaken after the initial form was established. Evidence from current *chedi* structures, combined with historical records from the Ayutthaya period, indicates that modifications to *chedi* forms after their completion employed the same techniques as those used during their original construction. These techniques included brick or laterite construction using load-bearing wall systems and corbel structures—both widely used throughout the Ayutthaya period. Each *chedi* utilized construction techniques tailored to its specific modification purposes, such as architectural or artistic alterations, proportion corrections, or the structure’s enlarging.

Field surveys identified at least four types of modifications: 1) Repairing and restoring only the collapsed sections; 2) Encasing the original *chedi* closely with additional brickwork; 3) Building a new *chedi* with an inner chamber over the existing one; and 4) Altering specific architectural or decorative stucco elements. These modifications reflect the cultural and religious beliefs of the Ayutthaya period. The construction of *chedi* was deeply tied to the Buddhist concept of merit-making, as emphasized in the *Mahaparinibbana Sutta* and the *Maha Kassapa Thera Apadana*, which highlight the significance of building Buddhist monuments. Consequently, the destruction of *chedi* would contradict these intentions. This aligns with the evidence that all post-construction modifications were designed to enhance the integrity, beauty, or scale of the original *chedi*, demonstrating both the craftsmanship and faith of the period.

Keywords: Ayutthaya, *chedi*, construction technique

1. ความนำ

เทคนิคการปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์สมัยอยุธยาภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จเป็นงานช่างโบราณที่มีรูปแบบเฉพาะภายใต้เงื่อนไขบริบทของอดีต การศึกษาในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องศึกษาหลักฐานจากอดีตทั้งภาคเอกสารและภาคสนามประกอบกัน แต่ด้วยสภาพการศึกษาที่ผ่านมายังมีอยู่จำกัด ข้อมูลส่วนใหญ่อยู่ในรายงานการขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีของกรมศิลปากร หนังสือบทความวิชาการ และวิทยานิพนธ์จำนวนหนึ่งซึ่งกล่าวถึงเฉพาะเจดีย์บางองค์หรือเพียงบางตำแหน่งขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมหรืองานศิลปกรรม อีกทั้งยังมุ่งศึกษา “พัฒนาการของรูปแบบ” และ “การกำหนดอายุเวลา” ในขอบข่ายการศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะเป็นส่วนใหญ่โดยมิได้วิเคราะห์ภาพรวมของการปรับเปลี่ยนในมิติด้าน “เทคนิคสถาปัตยกรรม” มากนัก ดังนั้นวิธีการเข้าถึงข้อมูลด้านเทคนิคสถาปัตยกรรมได้ดีที่สุดคือสำรวจภาคสนามเพื่อเก็บหลักฐานกายภาพจากองค์เจดีย์มาประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานภาคเอกสารเพื่อเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการดังกล่าว อันจะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจด้านเทคนิคสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอองค์ความรู้ด้านเทคนิคการปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์สมัยอยุธยาภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จผ่านเทคนิคการก่อสร้างที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมการสร้างเจดีย์ในพุทธศาสนา อันเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์การพัฒนาการสร้างงานสถาปัตยกรรมตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ ในช่วงเวลาที่ต่อเนื่องกัน¹ รวมถึงการศึกษาถึงความสัมฤทธิ์ผลของการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมตามเกณฑ์กำหนดของ “การออกแบบ” และ “กระบวนการช่าง”² โดยมีเจดีย์สมัยอยุธยาในพื้นที่เกาะพระนครศรีอยุธยาและบริเวณใกล้เคียงเป็นตัวแทนกรณีศึกษา

ปกติของการก่อสร้างเจดีย์สมัยอยุธยาในส่วนที่เกี่ยวกับรูปทรง และองค์ประกอบสถาปัตยกรรมต้องเริ่มขึ้นจากการก่อโคลน (การก่อขึ้นรูปพอให้เห็นเป็นเค้าโครง) ด้วยอิฐหรือศิลาแลงก่อนฉาบปูนผนังร่วมกับการปั้นปูนประดับองค์ประกอบสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมตกแต่ง ดังนั้นนิยามคำว่า “ภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จ” ของบทความนี้จึงพิจารณาจากหลักฐานงานก่อสร้างที่มีเพิ่มภายหลังการก่อโคลนองค์เจดีย์รวมถึงภายหลังการฉาบปูนผนังหรือการปั้นปูนประดับในระยะแรกสร้างแล้ว ดังปรากฏหลักฐานในหลายรูปแบบ ได้แก่ การก่ออิฐหุ้มทับเจดีย์องค์เดิม การก่อครอบเจดีย์องค์เดิมโดยเว้นพื้นที่ภายในเป็นห้องเรือนธาตุ การซ่อมคืนสภาพเฉพาะส่วนที่พังทลายลง การก่ออิฐฉาบปูน

ปิดทับผนังหรืองานศิลปกรรมที่มีอยู่เดิม รวมถึงการฉาบปูนซ้อนทับบนผนังจำนวนหลายชั้นเพื่อเพิ่มขนาดองค์ประกอบสถาปัตยกรรม เป็นต้น ดังจะยกตัวอย่างการมีอยู่ของรูปแบบการปรับเปลี่ยนผ่านกรณีศึกษาตัวแบบเจดีย์ในส่วนถัดไป

2. ความสำคัญของเจดีย์ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาและจากเอกสารประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา

ในวัฒนธรรมพุทธศาสนา “สถูป” (Stupa) หรือในประเทศไทยปัจจุบันนิยมเรียกว่า “เจดีย์” (*Chedi*) ถือเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อการบูชาโดยมีนัยว่าเป็นการสืบทอดพระศาสนา³ มีบทบาทสำคัญตั้งแต่สมัยพุทธกาลใช้สำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุภายหลังการถวายพระเพลิงพุทธสรีระ⁴ อานิสงส์แห่งการสร้างและบูชาเจดีย์ใน**มหาปริณิพพานสูตร** เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่อกุล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน และเข้าถึงสุคติคือโลกสวรรค์ภายหลังจากการตาย⁵ ส่วนใน**มหากัสสปเถรประวัติ** ว่าด้วยผลแห่งการสร้างพุทธเจดีย์ ความเป็น

“...พระผู้มีพระภาคผู้มีความเพียรมากได้ปรินิพพานแล้ว ขอเชิญพวกเราทำการบูชาเถิด...พวกเราจักทำการสังสมบุญในพระพุทเจ้าผู้ทรงเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกข้าพเจ้าได้ช่วยกันสร้างอัมมียเจดีย์เป็นเจดีย์ที่สร้างอย่างดี สูง 100 ศอก กว้าง 150 ศอก เป็นดั่งวิมานสูงเสียดฟ้า สังสมบุญไว้แล้วข้าพเจ้าครั้งสร้างอัมมียเจดีย์ ซึ่งดงามด้วยแนวแห่งต้นตาลไว้ใกล้สถานที่ที่ทำการบูชาเจดีย์นั้นแล้วทำจิตของตนให้เลื่อมใสบูชาเจดีย์อันสูงสุด...ข้าพเจ้าทำจิตให้เลื่อมใสในหีบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น สร้างกุศลเป็นอันมากแล้วระลึกถึงบุพกรรมแล้วจึงไปเกิดยังสวรรค์ชั้นไตรทิพย์...”⁶

ดังกล่าว เจดีย์จึงเป็นสถาปัตยกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางสังคมด้านศาสนาโดยตรงสำหรับประกอบพิธีกรรม เคารพบูชา และเป็นประดิษฐานธรรมทางวัฒนธรรมที่บรรจุไว้ด้วยความหมายเชิงสัญลักษณ์⁷ มีลักษณะต่างจากพื้นที่ในโลกแห่งความเป็นจริง⁸ ผ่านการออกแบบสถาปัตยกรรม งานศิลปกรรม และการประกอบพิธีกรรม ดังเห็นได้จากเมืองที่ผู้คนนับถือพุทธศาสนานิยมกระทำการบุญด้วยการสร้างเจดีย์ตามวัด โดยพื้นที่เกาะพระนครศรีอยุธยาอดีตศูนย์กลางแห่งกรุงศรีอยุธยา

Prang-style *chedi*
(เจดีย์ทรงปราสาท)

Bell-shaped *chedi*
(เจดีย์ทรงระฆัง)

Square *chedi* with additional corners
(เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมย่อม)

ภาพ 1 / Fig 1

(พ.ศ. 1893-2310) ถือเป็นตัวอย่างเมืองประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างเจดีย์อย่างชัดเจนด้วยปัจจุบันยังมีสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์ในพื้นที่จำนวนมาก (Fig. 1) ส่วนเหตุผลการสร้างเจดีย์จากเอกสารประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา โดยเฉพาะพระราชพงศาวดารและคำให้การได้ปรากฏความสำคัญทั้งที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมพุทธศาสนาโดยตรง สัมพันธ์กับวัฒนธรรมการออกแบบกายภาพเมืองหรือความเชื่ออื่นร่วมด้วย ดังตัวอย่างเช่น ในพระราชพงศาวดารมีการระบุถึงการสร้างเจดีย์ในฐานะธาตุเจดีย์สำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ปราสาทประธาน วัดมหาธาตุ การประดิษฐานพระบรมอัฐิของพระมหากษัตริย์ที่เจดีย์ประธาน ทรงระฆังวัดพระศรีสรรเพชญ์ และสำหรับอุทิศกุศลแก่ผู้วายชนม์ เช่น สร้างเจดีย์ประธานทรงปราสาทวัดพระรามบนที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) สร้างเจดีย์ประธานทรงปราสาทวัดราชบูรณะบนที่พระราชทานเพลิงศพเจ้าอ้ายพระยา และเจ้ายี่พระยา รวมถึงเพื่อบูรณพระศาสนาในรูปแบบต่างๆ เช่น การกลบนาที่ดินเพื่อสร้างวัด โดยยกพระตำหนักเวียงเหล็กสถาปนาวัดพุทไธสวรรย์และยกพื้นที่พระราชวังสร้างเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นต้น⁹ สำหรับเอกสารประเภทคำให้การ เช่น คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง กล่าวถึงการกำหนด

ภาพ 1

ตัวอย่างรูปแบบเจดีย์สมัย
อยุธยา

Fig 1

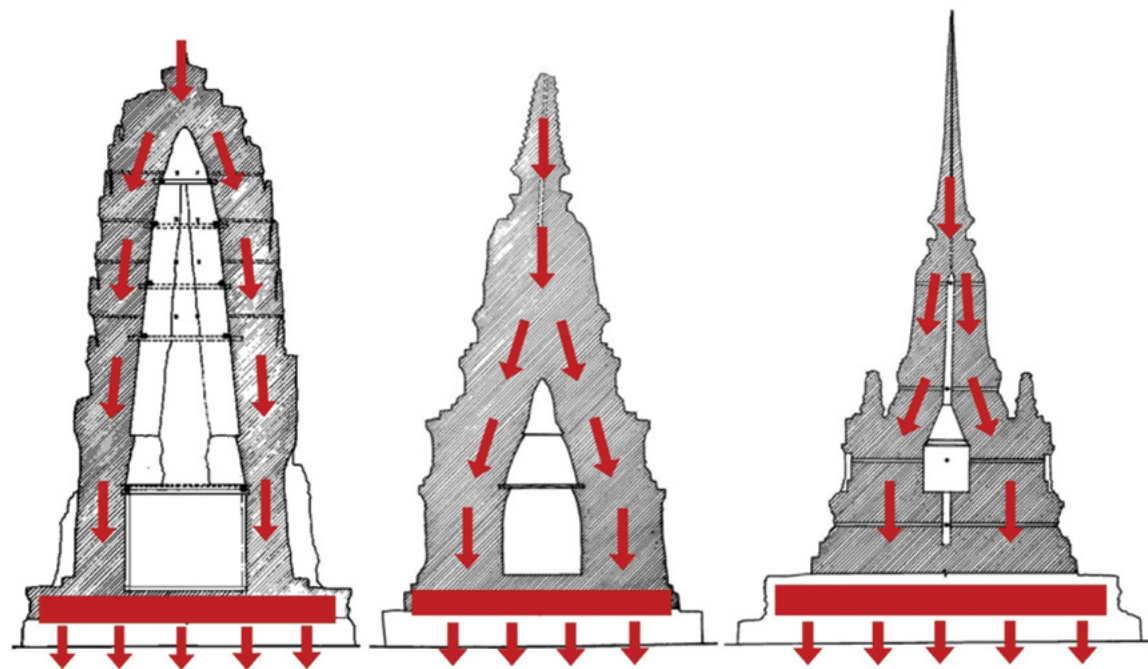
Examples of *chedi* styles
from the Ayutthaya period

ให้เจดีย์ที่เป็นหลักเป็นศรีของพระนคร ประกอบด้วยพระมหาธาตุ 5 องค์ ได้แก่ วัดพระราม วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดสมรโกฏิ วัดพุทไธสวรรย์ และพระมหาเจดีย์ 5 องค์ ได้แก่ วัดสวนหลวงสพสวรรค์ วัดขุนเมืองไฉย วัดเจ้าพระยาไทย วัดกุเขาทอง และวัดใหญ่ไชยมงคล (สะกดชื่อตามต้นฉบับเดิม)¹⁰ นอกจากนี้ ในคำให้การขุนหลวงหาเวียงได้กล่าวถึงครั้งสมเด็จพระนเรศวรทรงสวรรคตว่า สมเด็จพระเอกาทศรถทรงสร้างพระมหาคาราเจดีย์ที่วัดกุฎีดาว เพื่อกวายเป็นพระราชกุศล¹¹ เป็นต้น

3. วัสดุก่อและระบบการก่อสร้างเจดีย์สมัยอยุธยา

ด้วยศักยภาพพื้นที่ศึกษา ปัจจุบันมีโบราณสถานประเภทเจดีย์จำนวนมาก พบเจดีย์ที่เสื่อมสภาพจนเผยให้เห็นหลักฐานการก่อสร้างภายในซึ่งถือเป็นตัวแบบที่สำคัญยิ่งต่อการทำความเข้าใจด้านวัสดุและเทคนิคการก่อสร้างได้เป็นอย่างดี สำหรับวัสดุก่อและระบบการก่อสร้างเจดีย์สมัยอยุธยาทุกรูปทรงทั้งเจดีย์ทรงปราสาท เจดีย์ทรงระฆัง เจดีย์ทรงย่อมุม หรือเจดีย์รูปทรงอื่นล้วนแต่เป็นอาคารที่สร้างจาก “วัสดุก่อ” ด้วยการประสานก้อนก่อซึ่งส่วนใหญ่เป็นอิฐหรือศิลาแลงในลักษณะโครงสร้างแบบมวลย่อยๆ ประกอบกันเป็นมวลต่อเนื่อง โดยถ่ายแรงสู่กันและกันในรูปแบบของแรงอัดตรง (Compression Force) ทั้งนี้ด้วยเพราะวัสดุก่อดังกล่าวมีคุณสมบัติรับแรงอัดได้ดี ดังนั้นภายใต้น้ำหนักตัวโครงสร้างเองจะมีเสถียรภาพดียิ่งขึ้นหากว่าฐานหรือพื้นดินที่รองรับมีความแข็งแรงไม่ทรุดตัว¹²

วัสดุก่อประเภทอิฐสมัยอยุธยามีกระบวนการผลิตสืบเนื่องถ่ายทอดกันมาตลอดสมัย¹³ โดยรูปแบบการก่อเรียงอิฐและการใช้วัสดุประสานแต่ละแบบคาบเกี่ยวช่วงเวลาที่ยาวนานมาก ดังพบว่าตลอดสมัยอยุธยานิยมก่อเรียงอิฐในโครงสร้างหลักสองรูปแบบ ได้แก่ 1) ก่อเรียงอิฐด้วยรูปแบบคล้ายแบบอิงลิชบอนด์สอดด้วยดิน (น้ำโคลนหรือดินเหลว) คือก่อแถวหนึ่งเอาแนวขวาง (หัวอิฐ) ออกตลอดทั้งแนว ส่วนแถวกลางหรือแถวบนนั้นก่อโดยเอาแนวยาวออกตลอด ซึ่งเป็นระบบการก่อสร้างของสมัยอยุธยาตอนต้นที่มีกล่าวถึงในภาคเอกสารประวัติศาสตร์เริ่มตั้งแต่สมัยพระเจ้าอู่ทองสร้างวัดพุทไธสวรรย์เมื่อ พ.ศ. 1896 ลงมาถึงสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 พ.ศ. 2072-2076 (ราวพุทธศตวรรษที่ 19-21)¹⁴ ดังเช่นที่ ปราสาทประธานวัดพุทไธสวรรย์ วัดพระราม และวัดมหาธาตุ เป็นต้น และ 2) ก่อเรียงอิฐคล้ายแบบเฟลมมิชบอนด์ สอปูน คือการวางอิฐก่อแนวยาวสลับกับอิฐแนวขวางตลอดแถว พบเจดีย์ที่กล่าวถึงในภาคเอกสารประวัติศาสตร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 22

ภาพ 2 / Fig 2

ลงมาถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังเช่นที่ เจดีย์ประธานวัดไชยวัฒนาราม สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และวัดบรมพุทธาราม สมัยสมเด็จพระเพทราชา เป็นต้น¹⁵

ระบบโครงสร้างสำหรับก่อสร้างเจดีย์สมัยอยุธยาโดยทั่วไปประกอบด้วย ระบบกำแพงรับน้ำหนัก (Load Bearing Wall) ร่วมกับระบบโครงสร้างแบบสันเหลี่ยม (Corbel) หรือระบบโครงสร้างแบบสันโค้ง (Arch) โดยเฉพาะโครงสร้างกำแพงรับน้ำหนักและโครงสร้างแบบก่อเหลี่ยมเป็นระบบที่ได้รับความนิยมมากที่สุดตลอดสมัยอยุธยา สำหรับการถ่ายเทน้ำหนักของโครงสร้างจะถ่ายน้ำหนักจากบนลงล่างตามหลักแรงโน้มถ่วงของโลก คือ ถ่ายน้ำหนักจากส่วนยอดบนสุดขององค์เจดีย์ลงสู่ผนังกำแพงรับน้ำหนักและกระจายลงสู่ฐานรากแผ่และชั้นดินใต้ฐานราก (Fig. 2) สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างวัสดุก่อสร้างกับระบบโครงสร้าง การศึกษาปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าการเลือกใช้วัสดุก่อและระบบโครงสร้างนอกจากส่งผลโดยตรงต่อความมั่นคงแข็งแรงขององค์เจดีย์แล้ว ยังส่งผลต่อรูปแบบและรูปทรงเจดีย์ รวมถึงขนาดความกว้างยาวของช่องเปิดหรือส่วนยื่นต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกองค์เจดีย์¹⁶ ทั้งนี้ด้วยเงื่อนไขทางวิศวกรรมของระบบโครงสร้างแต่ละระบบมีความต่างกัน ดังตัวอย่างเช่น กรณีก่อเจดีย์อิฐด้วยระบบโครงสร้างกำแพงรับน้ำหนักแบบสันเหลี่ยม ระยะยื่นเหลี่ยมของอิฐก่อไม่ควรเกิน 1 ใน 4 ส่วนของความยาวก้อนอิฐจึงจะทำให้ช่องเปิดหรือส่วนยื่น

ภาพ 2

ตัวอย่างการถ่ายเทน้ำหนักของโครงสร้างเจดีย์สมัยอยุธยา

Fig 2

Examples of load transfer in Ayutthaya-period chedi structures

มีความมั่นคงแข็งแรงมากที่สุด ดังนั้นถ้ายังออกแบบช่องเปิดที่กว้างมากขึ้นเท่าไร ส่วนสูงเหนือช่องเปิดก็ต้องก่อสันเหลี่ยมที่สูงมากขึ้นอย่างสัมพันธ์กัน ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานดั้งเดิมบนองค์เจดีย์ที่ไม่ปรากฏว่ามีช่องเปิดใดก่ออิฐยื่นเหลี่ยมเกิน 1 ใน 4 ของความยาวอิฐตลอดทั้งช่องเปิด เป็นต้น

4. เทคนิควิธีการก่อสร้างเพื่อปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์ภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จ

จากการสำรวจภาคสนามในพื้นที่ศึกษาร่วมกับข้อมูลเอกสารประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาและรายงานการขุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมา พบหลักฐานอันนำมาสู่การจำแนกการเลือกใช้เทคนิคการก่อสร้างและการปรับเปลี่ยนรูปทรงที่ต่างกันอย่างน้อย 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) การซ่อมคืนสภาพเฉพาะส่วนที่พังทลายลง 2) การก่ออิฐหุ้มซิดติดเจดีย์องค์เดิม 3) การสร้างเจดีย์องค์ใหม่ชนิดมีห้องเรือนธาตุครอบเจดีย์องค์เดิม และ 4) การปรับเปลี่ยนเฉพาะรูปแบบขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรม ด้วยเจดีย์ทั้งสี่ลักษณะพบความซ้ำของตัวแบบที่มากน้อยต่างกันหลายรูปแบบทั้งเจดีย์ที่คงสภาพและเจดีย์ที่พังทลาย ดังนั้นผู้เขียนจึงยกตัวอย่างของตัวแบบที่มีความสำคัญต่อตัวแบบนั้น ๆ โดยมุ่งให้เห็นภาพด้านเทคนิคการปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์ในภาพรวม โดยตัวแบบกรณีศึกษาต้องปรากฏหลักฐานเทคนิคการปรับเปลี่ยนที่ชัดเจนในทางกายภาพ หากมีตัวแบบลักษณะเดียวกันจำนวนมาก ผู้เขียนจะยกตัวอย่างประกอบเพียงบางตัวแบบโดยให้ความสำคัญกับการคงสภาพความเป็นของแท้ดั้งเดิม (Authenticity) ที่มากพอสำหรับประกอบการวิเคราะห์เพื่อสรุปผลการศึกษา

4.1 การซ่อมคืนสภาพเฉพาะส่วนที่พังทลายลง

การซ่อมเจดีย์ที่พังทลายลงด้วยการก่อสร้างขึ้นใหม่เฉพาะส่วนที่พังทลาย มีการกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เรื่องการซ่อมเจดีย์ประธานทรงปราสาทวัดมหาธาตุ สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ความว่า

“...ทรงพระกรุณาให้สถาปนาพระปราสาทวัดมหาธาตุอันทำลายลงเก่าเดิมในองค์สูงสืบเก่าว่า จึงดำรัสว่าทรงเก่านั้นต่ำนัก **ก่อใหม่**ให้องค์สูงเส้นสองวา ยอดบนกลุ่ลงไว้เข้ากันเป็นเส้นห้าวา ก่อแล้วเห็นเพรียวยอยู่ให้**เอาไม้มะค่าแทรกตามอิฐ** เอาปูนโบกกับเก่าเดือนสำเร็จ...”¹⁷

ภาพ 3
ภาพถ่ายเก่าเจดีย์ประธาน
ทรงปราสาท วัดมหาธาตุ

Fig 3
Historic photograph
of the main Prang chedi
at Wat Mahathat

ภาพ 3 / Fig 3

ความดังกล่าว เมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายเก่า (Fig. 3) พบว่าใช้เทคนิคเดียวกันกับเมื่อแรกสร้างคือ ก่ออิฐหรือศิลาแลงต่อจากผนังเดิมที่พังทลายลงด้วยระบบโครงสร้างกำแพงรับน้ำหนักและการก่อแบบสันเหลื่อม (Corbel) โดยปรับสัดส่วนรูปทรงให้สูงขึ้นจากเดิมด้วยการ “ก่อไม้” และ “เอาไม้มาค่าแทรกตามอิฐ” อันเป็นเทคนิคเพื่อให้องค์เจดีย์กลับมามีสภาพสมบูรณ์แม้ปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐานดังกล่าวเนื่องจากองค์เจดีย์ได้พังทลายแต่ความเห็นของผู้เขียนมีความเป็นไปได้ว่าใช้วิธีขึ้นโครงไม้แบบ (Falsework) เพื่ออ้างอิงการก่อผนังอิฐให้องค์เจดีย์ตั้งตรงได้ตั้ง และสมมาตร โดยสามารถเทียบเคียงหลักฐานได้จากเจดีย์ประธานวัดราชบูรณะซึ่งเป็นปรางค์ขนาดใหญ่ที่สร้างหลังปรางค์ประธานวัดมหาธาตุไม่นานนัก ปัจจุบันยังปรากฏหลักฐาน

การตั้งเสาไม้ที่มุมทั้งสี่ของห้องเรือนธาตุก่อนก่อศิลาแลงหุ้มเสาไม้ ส่วนยอดของปรางค์ก่อนสร้างฝาเพดานใหม่ปิดจะเห็นได้ว่าผนังทั้งสี่ด้านใช้เทคนิคก่อแบบสันเหลื่อม มุมผนังแต่ละชั้นความสูงก่อเป็นมุมฉากเหลื่อมสอปเป็นเส้นตรงสู่ด้านบนอย่างเป็นระเบียบ และด้วยความเป็นระเบียบนี้ในกระบวนการช่างจึงสันนิษฐานว่าขณะก่อสร้างต้องมีโครงไม้แบบอ้างอิง

สำหรับการซ่อมคืนสภาพเฉพาะส่วนที่พังทลายลงของเจดีย์องค์อื่น ๆ ในพื้นที่เกาะพระนครหรืออยุธยาและบริเวณใกล้เคียง ด้วยสมัยอยุธยาครอบคลุมห้วงเวลากว่าสี่ร้อยปี เจดีย์ที่สร้างย่อมมีความเสื่อมของวัสดุเป็นธรรมดาจึงต้องมีการซ่อมแซมอยู่เสมอ ดังความในเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทพระราชพงศาวดารสมัยอยุธยาหลายฉบับระบุถึงการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดหลายแห่งตลอดสมัยอยุธยาโดยเฉพาะในสมัยอยุธยาตอนปลาย¹⁸ ดังเช่นสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ บูรณะปฏิสังขรณ์วัดมเหยงค์และวัดกุฎีดาว ความว่า “...วัดมเหยงค์ณข้าราชการหักพัง จึงทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม สั่งอัครมหาเสนาธิบดีให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นแล้ว...ฝ่ายสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้ากรมพระราชวังบวรสถานมงคลปฏิสังขรณ์วัดกุฎีดาว...”¹⁹ หรือในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ บูรณะพระเจดีย์และวัดอีกหลายแห่ง ดังความในพระราชพงศาวดารว่า “...สั่งกรมพระราชวัง ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นใหม่...วัดพระรามชำระให้ปฏิสังขรณ์ปีเศษจึงสำเร็จ...ปีนั้นปฏิสังขรณ์เจดีย์และอารามวัดภูเขาทอง 6 เดือนจึงสำเร็จ...” (สะกดชื่อวัดตามต้นฉบับเดิม)²⁰ เป็นต้น ส่วนการสำรวจภาคสนามปัจจุบันจะสามารถสรุปชัดเจนได้ทุกองค์ประกอบว่าส่วนใดซ่อมหรือไม่ก็ต่อเมื่อเห็นความต่างของฝีมือหรือเทคนิคการก่อสร้างภายใต้ปูนฉาบ ดังนั้น หากมีการซ่อมเจดีย์ที่พังทลายลงในห้วงเวลาที่ไม่ห่างกัน หรือไม่มียุคสำคัญของการเปลี่ยนแปลงปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาร่วมด้วย ย่อมเป็นการยากที่จะพิจารณาความต่างว่าส่วนใดขององค์เจดีย์ถูกซ่อมแม้ว่าเจดีย์องค์นั้นจะไม่มีปูนฉาบเดิมก็ตาม

4.2 การก่ออิฐหุ้มซิดติดเจดีย์องค์เดิม

การปรับเปลี่ยนรูปแบบเจดีย์ด้วยวิธีก่ออิฐหุ้มซิดติดเจดีย์องค์เดิมมีวัตถุประสงค์ทั้งเพื่อปรับเปลี่ยนรูปทรงหรือรูปแบบเจดีย์ตามความนิยมของยุคสมัยที่ต่างกัน และเพื่อขยายให้องค์เจดีย์มีขนาดที่ใหญ่ขึ้น เทคนิคก่อสร้างจากหลักฐานที่ปรากฏ เริ่มจากก่ออิฐสอปูนหุ้มรอบองค์เจดีย์เดิมทีละชั้นในแนวนอนจากล่างขึ้นสู่บน โดยไม่สกัดปูนฉาบของเจดีย์องค์เดิมออก อิฐก่อในแต่ละชั้นความสูงมีความหนาที่ต่างกันตามรูปทรงรอบนอกของเจดีย์องค์ใหม่ กรณีออกแบบ

ภาพ 4 / Fig 4

ให้ส่วนฐานกว้างขึ้นกว่าฐานเดิม ช่างจะต้องเริ่มต้นจากการขุดดินเพื่อก่อขยาย คลองรากตามขนาดความกว้างของฐานเจดีย์องค์ใหม่สำหรับรับน้ำหนัก โครงสร้างผนังเจดีย์องค์ใหม่ที่จะก่อหุ้ม จากนั้นจึงก่ออิฐผนังด้วยระบบ โครงสร้างกำแพงรับน้ำหนักต่อเนื่องจากส่วนคลองรากขึ้นไปทีละชั้นสู่ด้านบน ดังตัวอย่างที่เจดีย์สิ่งหล่อมวัดธรรมมิกราช เจดีย์ประธานวัดกุฎีดาว และเจดีย์ รายวัดพุทไธศวรรย์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

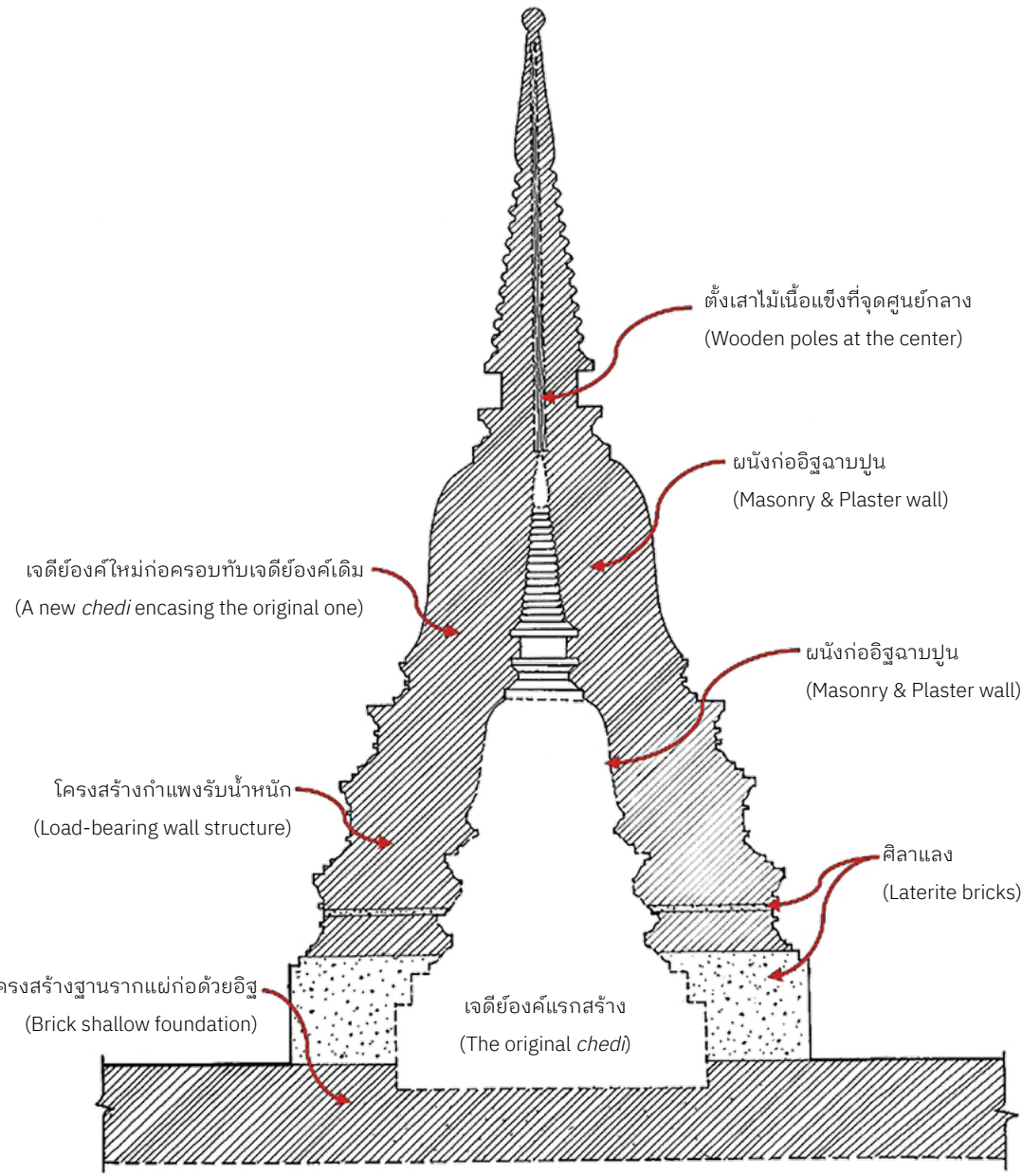
เจดีย์สิ่งหล่อม วัดธรรมมิกราช ไม่ปรากฏหลักฐานเอกสารแน่ชัดด้านอายุเวลา สร้าง แต่จากการศึกษารูปแบบศิลปกรรมสิ่งหล่อมตัวที่เก่าที่สุด สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้นราวรัชกาลเจ้าสามพระยา กลางพุทธศตวรรษ ที่ 20²¹ โดยระยะแรกสร้างเป็นเจดีย์ทรงระฆังฐานเตี้ย ไม่มีเสาห่าน ลักษณะ อย่างเจดีย์แบบสุโขทัยที่รับเข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นก่อนที่จะถูกปรับ รูปแบบให้มีขนาดสูงใหญ่ขึ้นในระยะที่สองด้วยรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังฐานสูง รูปแปดเหลี่ยมซ้อนกันสามชั้นและมีเสาห่านรองรับปล้องไฉน²² (Fig. 4) สิ่งหล่อมที่รายรอบฐานประทักษิณ จากการขุดแต่งฐานเจดีย์เมื่อปี พ.ศ. 2530 นักโบราณคดีพบชิ้นส่วนสิ่งปั้นปั้นกระจัดกระจายอยู่โดยรอบ จึงเป็นไปได้ว่า

ภาพ 4
เจดีย์องค์เดิมภายใน (ซ้าย)
และสภาพปัจจุบันของ
เจดีย์สิ่งหล่อม
วัดธรรมมิกราช (ขวา)

Fig 4
Early-period *chedi* interior
(left) and present-day
Singha-surrounded *chedi*
at Wat Thammikarat (right)

สิ่งหล่อมดังกล่าวมีมาตั้งแต่แรกสร้างเจดีย์องค์เดิมด้านใน ด้วยเมื่อเกิด การชำรุดแตกหักเกินกว่าจะบูรณะ ช่างจึงแก้ปัญหาด้วยการก่อสิ่งขึ้นใหม่ ส่วนสิ่งหล่อมที่ถูกฝังไว้ในบริเวณโดยรอบ²³ สำหรับเทคนิคการปรับเปลี่ยน รูปแบบ จากข้อมูลภาพถ่ายเก่าและสภาพปัจจุบันขององค์เจดีย์เห็นได้ว่า องค์เจดีย์ที่ก่อหุ้มใช้การก่อด้วยระบบโครงสร้างกำแพงรับน้ำหนักคือก่ออิฐ และศิลาแลงเป็นผนังหนาตามเส้นรอบรูปของเจดีย์องค์ใหม่ วิธีการเริ่มจาก ก่อเรียงก่อนศิลาแลงตามผังเจดีย์องค์ใหม่ที่ละชั้นในแนวนอนเป็นฐานเขียง รูปแปดเหลี่ยมต่อเนื่องบนลานประทักษิณ โครงสร้างอิฐก่อของลานประทักษิณ จึงทำหน้าที่อย่างฐานรากแผ่เพื่อถ่ายน้ำหนักองค์เจดีย์กระจายลงสู่ผืนดินด้านล่าง ถัดจากฐานเขียงขึ้นไปเป็นชุดฐานบัวผังรูปแปดเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น รองรับองค์ระฆังและยอดเจดีย์ก่อด้วยอิฐมีก่อด้วยศิลาแลงสองชั้นในแนวนอน เฉพาะบริเวณท้องไม้ของฐานบัวชั้นล่างสุด ผนังด้านในของชุดฐานและองค์ระฆัง ก่อชิดติดเจดีย์องค์เดิมโดยไม่สกดปูนฉาบเดิมออก ส่วนด้านนอกก่อผนังหนา ตามกรอบรูปทรงเจดีย์องค์ใหม่ก่อนฉาบปูนโดยรอบ

การก่อสร้างที่ระดับความสูงจากลานประทักษิณถึงยอดเจดีย์องค์เดิม ก่ออิฐทึบตันและไม่พบโครงสร้างไม้แบบในผนังอิฐและไม่มีหลักฐานเทคนิค การก่อสร้างอื่นบนองค์เจดีย์มาประกอบ จึงทำให้สามารถสันนิษฐานได้เป็น หลายแนวทาง โดยผู้เขียนมีความเห็นว่า ด้วยเจดีย์มีลักษณะเป็นอาคารสูง คือมีส่วนสูงอาคารมากเป็นสองเท่าของความกว้างฐาน จุดศูนย์กลางสำหรับ อ้างอิงความสูงองค์เจดีย์ให้ได้จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ส่งผลต่อความมั่นคง ขณะเดียวกันก็ใช้อ้างอิงเส้นรัศมีสำหรับอ้างอิงระยะขณะก่อความหนาผนัง ในแต่ละชั้นความสูง ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ว่าช่างอาจกำหนดให้เจดีย์ องค์เดิมเป็นแกนกลางในการอ้างอิงระยะดังกล่าว ส่วนด้านนอกกรอบองค์เจดีย์ ขณะก่อสร้างต้องมีการตั้งโครงนั่งร้าน หรืออาจชิงเชือก หรือวางไม้แบบ อ้างอิงระดับ หรืออ้างอิงแนวกรอบรอบนอกของผังเจดีย์เพื่อสะดวกในการก่อ เรียงอิฐให้ได้รูปทรงสมมาตรและได้ระดับทั้งในทางนอนและทางตั้ง ด้วยเจดีย์ องค์เดิมมีขนาดเล็กกว่าเจดีย์ที่ก่อหุ้มขึ้นใหม่ ดังนั้นเมื่อก่ออิฐสูงถึงระดับยอด เจดีย์เดิม จำเป็นต้องมีหลักศูนย์กลางเพื่ออ้างอิงระยะทางสูงให้ได้ดัง ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าช่างอาจตั้งเสาไม้ที่กลางแผนผังให้ตั้งตรงได้ดังเพื่ออ้างอิง การก่อความหนาผนังและทำหน้าที่โครงสร้างเสาแกนกลางของส่วนยอด ตั้งแต่ระดับเหนือบัลลังก์ขึ้นไป (Fig. 5) โดยสามารถเทียบเคียงได้กับหลักฐาน ที่พบจากยอดเจดีย์ทรงระฆังหรือเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมโดยทั่วไปในเกาะ พระนครศรีอยุธยาที่มีการตั้งเสาไม้เป็นแกนกลางที่ส่วนยอดตั้งแต่ระดับ บัลลังก์ขึ้นไป และมีเจดีย์เพียงส่วนน้อยที่ใช้เหล็กหล่อกลมเป็นแกนกลางแทน เสาไม้ ดังตัวอย่างที่เจดีย์ประธานและเจดีย์รายวัดญาณเสน เป็นต้น

ภาพ 5 / Fig 5

ภาพ 5

รูปแบบสันนิษฐาน

การก่อสร้างเจดีย์องค์ใหม่

ครอบทับเจดีย์องค์เดิม

เจดีย์สิ่งหล่อม วัดธรรมิการาช

Fig 5

Hypothetical reconstruction

model of a new *chedi*

encasing the original

structure at Singha-

surrounded *chedi*,

Wat Thammikarat

เจดีย์พระธาน วัดกุฎีดาว ตั้งอยู่นอกเกาะพระนครศรีอยุธยาทางด้านทิศตะวันออก มีประวัติการก่อสร้างไม่ชัดเจน ปรากฏความในพงศาวดารเหนือว่า “...พระยารามมหาราช โอรสของพระเจ้าสายน้ำผึ้งทรงสร้างเมื่อจุลศักราช 671 ปีเถาะ เอกศก...” คำให้การขุนหลวงหาวัดระบุว่า “...พระมหาบรมราชา ทรงสร้างวัดกุฎีดาว (กุฎีทวา)...” และปรากฏข้อมูลการปฏิสังขรณ์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ พ.ศ. 2254 ใช้เวลากว่าสามปีจึงจะสำเร็จ²⁴ องค์เจดีย์ปัจจุบันอยู่ในสภาพปรักพัง ยอดหักเหลือเพียงองค์ระฆังบางส่วน ลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมตั้งบนฐานประทักษิณย่อมุมไม้ยี่สิบ จากการขุดแต่งพบข้อมูลการบูรณปฏิสังขรณ์ไม่ต่ำกว่าสองครั้ง เจดีย์เมื่อครั้งแรกสร้างปรากฏการก่อแนวอิฐสอดด้วยดิน (น้ำโคลนหรือดินเหลว) เป็นผนังกำแพงรับน้ำหนักตามรูปโกลนองค์เจดีย์ก่อนฉาบและปั้นปูนประดับ ภายในเป็นฐานรากแผ่ก่ออิฐเป็นผนังรับน้ำหนักจากจุดศูนย์กลางองค์เจดีย์²⁵ การพอกทับเพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบทั้งสองครั้งพบหลักฐานบริเวณองค์ระฆัง บัวปากระฆัง มาลัยเถา และส่วนปล้องไฉนที่พังทลายลงกองข้างองค์เจดีย์ด้วยเทคนิคการปรับเปลี่ยนลักษณะเดียวกันคือ ก่ออิฐสอดปูนเป็นโกลนรูปทรงใหม่ซ้อนทับโดยไม่สกัดปูนฉาบเดิมออกก่อนฉาบและปั้นปูนประดับรอบนอก (Opening figure on page 267)

เจดีย์ราย หมายเลข 5.1 วัดพุทธไสยาสน์ ตั้งขนานแนวกำแพงแก้วด้านทิศเหนือ ไม่ปรากฏเวลาสร้างแน่ชัด เจดีย์องค์ภายในเป็นทรงลังกาปากระฆังไม่พวยตั้งบนฐานแปดเหลี่ยมซ้อนกันสองชั้น สามารถกำหนดอายุการสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 20-21²⁶ ปัจจุบันส่วนฐานผ่านการซ่อมซึ่งเดิมอาจเคยมีซุ้มทิศทั้งสี่ด้านส่วนเจดีย์ที่ก่อหุ้มเป็นเจดีย์ทรงระฆังฐานสูง องค์ระฆังที่ก่อขึ้นใหม่ตั้งอยู่ที่ระดับบารัฆังของเจดีย์องค์เดิม ก่อด้วยอิฐสอดปูนหุ้มรอบบัลลังก์ขึ้นไป ส่วนใต้ต้องระฆังถึงฐานล่างผุพังและได้รับการบูรณะจนไม่สามารถทราบถึงรูปแบบเดิมได้ (Fig. 6) เทคนิคการปรับเปลี่ยนรูปแบบ มีลักษณะเดียวกับเจดีย์สิ่งหล่อม วัดธรรมิการาชคือก่ออิฐหุ้มแนวชิดผนังเจดีย์องค์เดิม แต่ด้วยการที่ช่างได้ออกแบบเจดีย์องค์ใหม่ให้มีทรวดทรงชะลูดสูงใหญ่ขึ้น ส่วนฐานของเจดีย์จึงต้องแผ่กว้างขึ้นตามสัดส่วนสัมพันธ์อย่างทรงจอมแห คือมีเส้นโครงรูปด้านนอกอยู่ในทรวดทรงสามเหลี่ยมยอดเพรียวแหลม²⁷ อันเป็นลักษณะทั่วไปของประเพณีการออกแบบเจดีย์ทรงระฆังสมัยอยุธยา เมื่อส่วนฐานมีขนาดกว้างใหญ่ขึ้นการก่อสร้างจึงต้องเริ่มจากการขุดขยายคลองรากเพื่อรับน้ำหนักโครงสร้างผนังอิฐที่จะก่อขึ้นใหม่ ก่อนก่ออิฐซ้อนที่ละชั้นในแนวนอนขึ้นเป็นองค์เจดีย์ซึ่งอาจอ้างอิงความหนาผนังในแต่ละชั้นความสูงจากผังรัศมีโดยมีเจดีย์องค์เดิมเป็นศูนย์กลาง เหตุนี้เราจึงไม่พบแบบอ้างอิงการก่อสร้างในผนังส่วนนี้ หรืออาจเป็นเพราะเจดีย์มีเส้นผ่านศูนย์กลางไม่กว้างมากนัก เมื่อก่ออิฐถึงระดับบนสุดของเจดีย์องค์เดิมจึงพบหลักฐานการตั้งเสาไม้เนื้อแข็งที่

ตั้งตรงได้ตั้งเป็นแกนกลางเพื่ออ้างอิงการก่อเรียงอิฐตามผังรัศมี และ ทำหน้าที่เป็นโครงสร้างของส่วนยอดไปในตัว การทำหน้าที่โครงสร้างดังกล่าว มีข้อพิจารณาจากเมื่อไม้แกนกลางผุพัง โครงสร้างอิฐส่วนยอดโดยเฉพาะส่วน ปล้องไฉนขึ้นไปมักหักหล่นรอบองค์เจดีย์ สำหรับเทคนิคการก่ออิฐในภาพรวม ให้มีความสำคัญกับการก่อเรียงอิฐกรอบรูปทรงภายนอก ลักษณะคล้ายการก่อ อิฐแบบเฟลมมิชบอนด์ สอปูน อันเป็นเทคนิคการก่อที่นิยมมากในสมัยอยุธยา ตอนปลาย ส่วนภายในเจดีย์ก่ออิฐสอปูนเรียงอิฐไม่เป็นแบบแผนตายตัว

ภาพ 6 / Fig 6

ภาพ 6
เจดีย์ราย หมายเลข 5.1
วัดพุทธไธสวรย์

Fig 6
Subsidiary chedi No. 5.1
at Wat Phutthaisawan

และด้วยเจดีย์องค์ใหม่ที่สร้างหุ้มมีรูปทรงที่สูงขึ้นมาก ผนังที่ก่อขึ้นใหม่ บางตำแหน่งโดยเฉพาะบริเวณชุดฐานใต้องค์ระฆังจึงมีความหนาไม่มาก ประกอบกับไม้สักตุนฉาบเดิมออกทำให้การยึดเกาะไม่ดีเท่าที่ควร อิฐที่ ก่อขึ้นใหม่จึงไม่ผสานกับผนังปูนฉาบเดิม ดังนั้นเมื่อเวลาผ่านไปผนังที่ก่อใหม่ จึงมีโอกาสเคลื่อนแยกออกและพังทลายในที่สุด ซึ่งลักษณะที่ปรากฏเป็นคนละ ส่วนกับที่ถูกทำลายโดยฝีมือมนุษย์

4.3 การสร้างเจดีย์องค์ใหม่ชนิดมีห้องเรือนธาตุครอบเจดีย์องค์เดิม

การปรับเปลี่ยนด้วยวิธีสร้างเจดีย์องค์ใหม่ครอบเจดีย์องค์เดิมโดยเว้นพื้นที่ ห้องภายใน มีวัตถุประสงค์เชิงกายภาพที่เห็นได้ชัด กล่าวคือเพื่อปรับเปลี่ยน รูปแบบและขนาดองค์เจดีย์ให้ใหญ่ขึ้น ดังตัวอย่างที่เจดีย์ประธานวัดจงกลม

เจดีย์ประธาน วัดจงกลม ตั้งอยู่ริมคลองสระบัวนอกเกาะเมืองด้านทิศเหนือ ไม่ปรากฏเวลาสร้างที่แน่ชัด เจดีย์องค์เดิมเป็นทรงระฆัง ชุดฐานเป็นผัง แปดเหลี่ยมรองรับชุดฐานบัวถลาในผังกลม ที่ฐานแปดเหลี่ยมเจาะช่องประตู ชุมโค้ง องค์ระฆังตั้งอยู่บนชุดฐานทรงสูง รองรับบัลลังก์สี่เหลี่ยม องค์ประกอบ เหนือบัลลังก์ปัจจุบันพังทลายทั้งหมด²⁸ ส่วนเจดีย์ที่ก่อครอบ เป็นเจดีย์ทรง ระฆังสูงตั้งบนชุดฐานซ้อนสามชั้น สองชั้นแรกเป็นผังรูปแปดเหลี่ยม ชั้นที่สาม เป็นผังรูปวงกลม มีซุ้มจะนำประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นรวม 24 ซุ้ม ภายใน เจดีย์ก่อกลางเว้นทางเดินรอบเจดีย์องค์เดิมกว้างประมาณ 0.60 เมตร จากการขุดค้นทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่าเจดีย์ทั้งสองสร้างต่างช่วงเวลากัน เนื่องจากตั้งอยู่ในระดับชั้นดินที่ต่างกัน และมีระบบโครงสร้างที่ไม่เกี่ยวเนื่องกัน มาตั้งแต่แรกสร้าง ภายหลังจึงได้ก่อส่วนฐานเจดีย์องค์ใหญ่ขึ้นมาประสานกับ ส่วนล่างของชุดฐานเจดีย์องค์เดิมในลักษณะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้าง ฐานรากแผ่²⁹ สำหรับเทคนิคการปรับเปลี่ยนรูปแบบ เริ่มด้วยการขุดหลุมและ บดอัดดินเพื่อรองรับโครงสร้างส่วนฐานราก ดินบดอัด (Compact Soil) เป็นดินเหนียวเนื้อละเอียดผสมกับเศษอิฐขนาดเล็ก เหนือชั้นดินบดอัดวางฐาน รากเจดีย์เป็นอิฐเนื้อแกร่งขนาดใหญ่ประมาณ 17 x 34 x 7 เซนติเมตร สอดด้วย ดินดิบ (ลักษณะเป็นผิงดินแห้ง เดิมสันนิษฐานว่าเป็นน้ำโคลนหรือดินเหลวสอ ระหว่างการก่ออิฐ) รูปแบบการก่อคล้ายแบบอิงลิชบอนด์ คือการวางอิฐก่อ ในแนวขวางตลอดแถว สลับกับอิฐในแนวยาวตลอดแถว แต่ไม่เป็นแบบแผน ตายตัวเสมอไปในแต่ละชั้นอิฐ ถัดขึ้นมาเป็นชุดฐานเขียงใช้อิฐขนาด 14 x 28 x 4 เซนติเมตร สอดด้วยดินดิบเช่นกัน จากการเจาะดูฐานรากเจดีย์ พบโครงสร้างภายในเป็นผังเอนอิฐแบบล้อเกวียน³⁰ ด้วยโครงสร้างเหนือระดับ

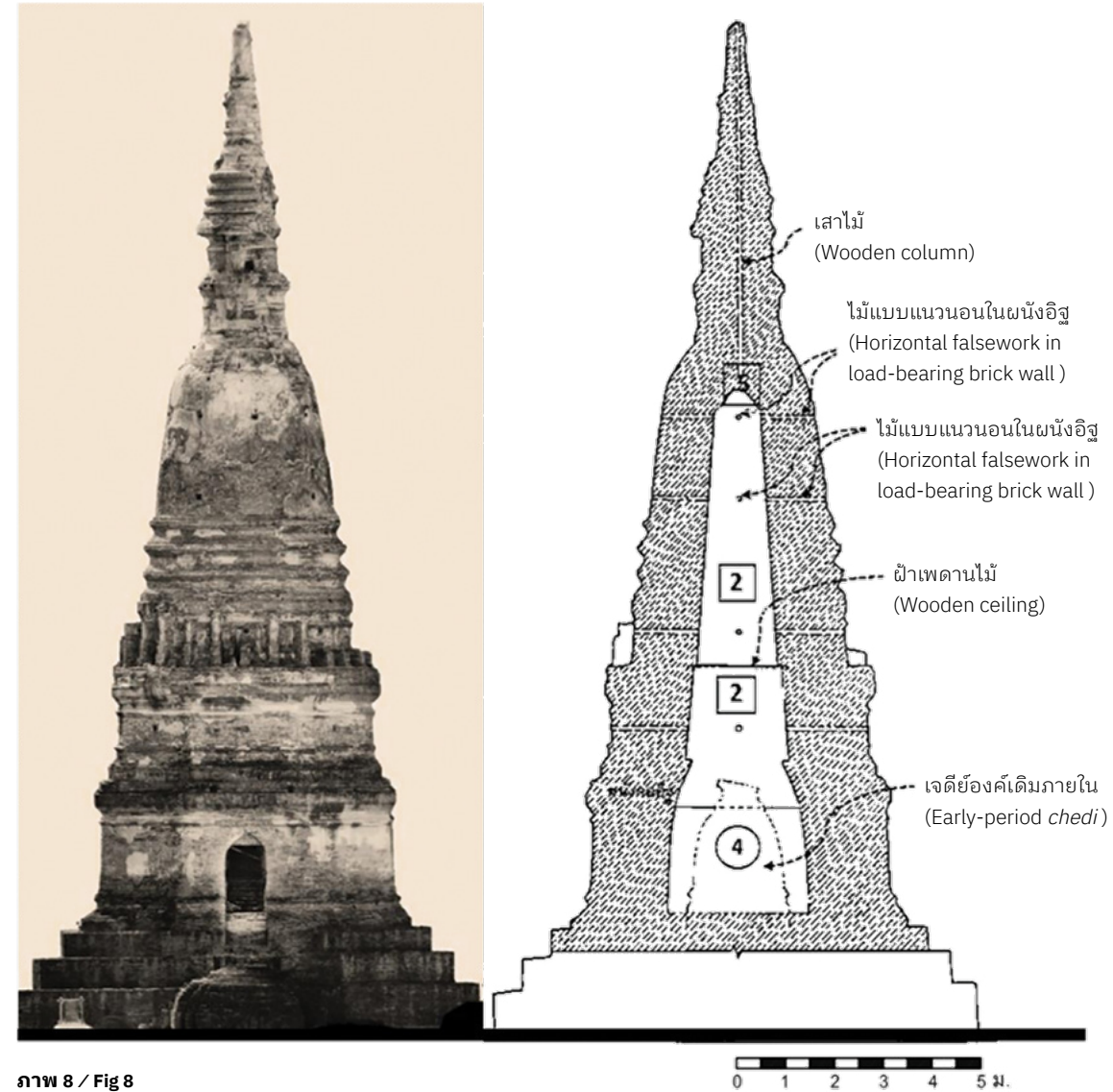
ภาพ 7
ผังโครงสร้างภายในของ
เจดีย์ประธานองค์ใหม่
ที่ก่อครอบเจดีย์องค์เดิม
วัดจงกลม

Fig 7
The internal structure of
the new main *chedi* built
to encase the early-period
chedi at Wat Chong Klom

ภาพ 7 / Fig 7

พื้นที่ห้องเรือนธาตุขึ้นไปมีลักษณะเดียวกันกับเจดีย์ชนิดที่มีห้องเรือนธาตุ ทำให้การก่อสร้างจึงมีขั้นตอนที่ซับซ้อนกว่าการก่ออิฐแบบชิดติดเจดีย์องค์เดิมอย่างที่เจดีย์สิงห์ล้อม วัดธรรมิกราช และเจดีย์ราย วัดพุทไธศวรรย์ เนื่องจากต้องออกแบบผนังภายในห้องเรือนธาตุร่วมด้วย และการที่ผนังและการก่อเรียงอิฐผนังภายในห้องเรือนธาตุมีความเป็นระเบียบ จึงสันนิษฐานได้ว่าช่างจะต้องสร้างไม้แบบ (Falsework) สำหรับอ้างอิงการก่อผนังภายในองค์เจดีย์ที่เป็นช่องกลวง ส่วนล่างรอบทางประทักษิณออกแบบเป็นผังรูปวงกลมสัมพันธ์กับเจดีย์องค์เดิม ส่วนถัดขึ้นไปได้รับผังผนังจากรูปวงกลมเป็นรูปสี่เหลี่ยมทรงสูงแบบสันเหลี่ยมล้อมรอบเล็กน้ยบรจบกันที่ส่วนยอดบนสุด (Fig. 7-8)

ภาพ 8 / Fig 8

ผู้เขียนพิจารณาจากรูปแบบผังโครงสร้าง การก่อเรียงอิฐ และไม้โครงสร้างเดิมที่ปรากฏ มีความเห็นว่าผังโครงสร้างรูปวงกลมส่วนล่างและผังโครงสร้างรูปสี่เหลี่ยมส่วนบนมีขั้นตอนการก่อสร้างที่ต่างกัน กล่าวคือ ผังโครงสร้างรูปวงกลมส่วนห้องเรือนธาตุเป็นโครงสร้างสันเหลี่ยมในผังรูปวงกลม ระนาบผนังก่อเป็นระเบียบไม่พบร่องรอยของการตั้งเสาไม้หรือร่องรอยโครงสร้างไม้บนผนังอิฐ จึงเป็นไปได้ว่าอาจใช้ไม้ไผ่สานขึ้นเป็นโครงชั่วคราวดังรูปทรงของผนังภายในที่ปรากฏในปัจจุบันเพื่ออ้างอิงการก่อผนังอิฐ จากนั้นจึงค่อยก่อผนังเป็นความหนาองค์เจดีย์โดยรอบทีละชั้นอย่างระบบโครงสร้างกำแพงรับน้ำหนักขึ้นสู่ด้านบน ก่อนปรับผังโครงสร้างเป็นผังรูปสี่เหลี่ยมทรงสูงที่ระนาบของผนังอิฐมีลักษณะราบเรียบล้อมรอบสู่ด้านบน มุมทั้งสี่ก่อเหลี่ยมตรงเป็นระเบียบ

ภาพ 8
รูปด้านและรูปตัด
เจดีย์ประธาน วัดจงกลม

Fig 8
Elevation and section
of the main *chedi* at
Wat Chong Klom

จึงเป็นไปได้สูงว่าโครงสร้างผังรูปสี่เหลี่ยมนี้มีการตั้งโครงสร้างไม้เนื้อแข็งที่มุมทั้งสี่ของแผนผัง ชั้นเหลื่อมเป็นชั้นเพื่ออ้างอิงการก่ออิฐฉาบในทางสูง ซึ่งปัจจุบันยังปรากฏไม้แบบไม้เนื้อแข็งวางพาดบนระนาบแนวนอนของผนังทั้งสองด้านในแต่ละชั้นความสูง³¹ เพื่อทำหน้าที่เป็นไม้ตรวจสอบระดับใช้อ้างอิงระยะความหนาผนังในแต่ละชั้นความสูง เป็นนั่งร้านภายใน หรืออาจใช้สำหรับวางไม้นั่งร้านรอบนอกองค์เจดีย์ ซึ่งปัจจุบันยังคงปรากฏช่องไม้แบบดังกล่าวรอบองค์เจดีย์

4.4 การปรับเปลี่ยนเฉพาะรูปแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรม

การปรับเปลี่ยนรูปแบบเจดีย์เฉพาะส่วนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมหรืองานศิลปกรรม เป็นรูปแบบที่พบหลักฐานมากกว่าการปรับเปลี่ยนด้วยวิธีอื่น และไม่ปรากฏข้อมูลสาเหตุของการปรับเปลี่ยนในเอกสารประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา แต่จากการวิเคราะห์หลักฐานบนองค์เจดีย์ เช่น รอยแยกระหว่างผนังก่ออิฐและชั้นปูนฉาบ การก่ออิฐสอปูนพอกทับแนวผนังเดิม หรือการฉาบปูนปิดทับปูนปั้นเดิม เห็นชัดถึงเจตนาการปรับเปลี่ยนที่มุ่งสาระสำคัญเพื่อปรับสัดส่วน รูปทรง (Proportion and Form) เพื่อความงามตามมุมมองของผู้รับแก้แบบ และความนิยมของยุคสมัยที่ต่างกัน

เป็นปกติของการก่อสร้างเจดีย์ที่นอกจากคำนึงถึงเรื่องโครงสร้างที่มั่นคงแข็งแรงแล้ว ช่างยังให้ความสำคัญกับการก่อกลอนผนังรอบนอก เพราะเป็นส่วนสำคัญที่แสดงออกซึ่งความงามทางกายภาพขององค์เจดีย์ได้ชัดเจนที่สุดผ่านปริมาตร รูปทรง สัดส่วน และองค์ประกอบสถาปัตยกรรม ดังนั้นจึงต้องก่อผนังรอบนอกขึ้นเป็นกลอนอย่างเป็นระเบียบ เมื่ออิฐแต่ละชั้นความสูงถูกก่อได้ระดับและมีรูปทรงองค์ประกอบที่ใกล้เคียงกับรูปแบบเจดีย์ที่ออกแบบไว้แล้ว ในขั้นตอนฉาบปูนผนังจึงไม่มีความจำเป็นต้องฉาบทาหนาหรือฉาบทับซ้อนกันหลายชั้น ยกเว้นมีการปั้นปูนประดับองค์ประกอบสถาปัตยกรรมหรืองานศิลปกรรมเพิ่มเติม จึงเป็นปกติที่จะส่งผลให้ผนังปูนฉาบมีความหนาเพิ่มขึ้น แต่ทั้งนี้ก็มีข้อสังเกตว่าถ้าในขั้นตอนการก่อโครงสร้างและกลอนรูปทรงก่อได้สัดส่วนที่ดีมาตั้งแต่ต้น จะไม่พบการแก้ปัญหาด้วยการก่ออิฐเพิ่มเติมจากระนาบผนังเดิมหรือฉาบปูนผนังด้วยวิธีแทรกแผ่นอิฐหรือเศษอิฐหักไว้ภายใน จากหลักฐานในพื้นที่พบวิธีการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบรอบองค์เจดีย์ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การฉาบปูนหรือก่ออิฐบนผนังซ้อนกันหลายชั้นเพื่อปรับรูปทรงองค์ประกอบสถาปัตยกรรม และ 2) การก่ออิฐฉาบปูนหรือปั้นปูนบนผนังเพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมหรืองานศิลปกรรม โดยเฉพาะประเภทปูนปั้น

4.4.1 การฉาบปูนหรือก่ออิฐบนผนังซ้อนกันหลายชั้นเพื่อปรับรูปทรงองค์ประกอบสถาปัตยกรรม

ดังที่กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ว่าการก่อสร้างเจดีย์สมัยอยุธยาโดยปกติช่างจะก่อกลอนอิฐขึ้นเป็นรูปทรงเจดีย์ก่อนฉาบปูนทับ ดังนั้นการฉาบปูนซ้อนทับหลายชั้น หรือการฉาบปูนโดยแทรกแผ่นอิฐในผนังก่อนฉาบปูนปิดจึงมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเพิ่มความหนาขององค์ประกอบส่วนนั้นๆ ให้ใหญ่ขึ้น (ยกเว้นงานศิลปกรรมประเภทปูนปั้นที่ช่างต้องปั้นปูนซ้อนทับทีละชั้นเพื่อเพิ่มปริมาตรของรูปทรง) และเป็นที่สังเกตว่าเทคนิควิธีดังกล่าวพบมากที่สุดบริเวณครึ่งบนขององค์เจดีย์บริเวณเรือนธาตุและส่วนยอดเจดีย์ทรงระฆังและเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมย่อมุม จึงเป็นไปได้ว่าเพื่อแก้ปัญหา “อากาศกิน” (Perspective Distortion / Foreshortening)³² อันเป็นผลจากปรากฏการณ์การมองเห็นรูปทรงส่วนที่อยู่สูงมีขนาดเล็กกว่าความเป็นจริง ส่งผลให้ผู้คนสัมผัสเห็นทรวดทรงองค์ประกอบของเจดีย์ไม่งดงามได้สัดส่วนเหมือนแบบที่คิดเขียนไว้³³ หรือเพราะเงื่อนไขด้านเทคนิคก่อสร้างการฉาบปูนซ้อนหลายชั้นอาจมาจากข้อจำกัดของวัสดุฉาบที่ไม่สามารถฉาบทาได้ในครั้งเดียวเพราะเนื้อปูนอาจไหลทำให้เสียรูปทรง และ

ภาพ 9 / Fig 9

ภาพ 9
การฉาบผนังโดยแทรก
แผ่นอิฐไว้ภายใน
เจดีย์ประธาน วัดญาณเสน

Fig 9
Plastering walls
with embedded brick
at Wat Yan Sen

ภาพ 10 / Fig 10

การที่ช่างฝังเศษอิฐหักร่วมในผนังปูนฉาบยังเป็นประโยชน์สำหรับยึดเกาะเนื้อปูนฉาบในแต่ละชั้นไม่ให้แยกจากกัน หากเป็นกรณีแก้ปัญหาก่อโกลนเมื่อแรกสร้างคลาดเคลื่อน มักพบการแก้ปัญหาลักษณะนี้ไม่ได้แก้ไขรอบองค์อย่างกรณีปัญหาเรื่องอากาศกิน ตัวอย่างเช่น การแทรกแผ่นอิฐที่ผนังบางด้านของเรือนธาตุเจดีย์ประธานทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมวัดญาณเสน (Fig. 9) และที่เจดีย์รายทรงปรางค์หมายเลข 6 วัดมหาธาตุ (Fig. 10) เป็นต้น

ประเด็นที่ควรทำความเข้าใจเพิ่มเติมของเจดีย์ที่วัดญาณเสนจะเห็นว่าเป็นการแก้ปัญหาลักษณะความหนาของมุมให้เท่ากันทั้งสี่มุม แต่สำหรับที่เจดีย์รายทรงปรางค์ หมายเลข 6 วัดมหาธาตุ เห็นชัดถึงการปรับทรวดทรงขององค์เจดีย์ที่แม้ว่าปัจจุบันได้พังทลายลงครึ่งหนึ่งแต่บริเวณส่วนล่างของผนังเรือนธาตุที่มีความชำรุดได้เผยให้เห็นถึงลวดลายปูนปั้นถูกก่ออิฐพอกทับ (Fig. 10) ปูนปั้นนี้สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นสมัยอยุธยาตอนต้น ด้วยมีแบบอย่างที่ยึดมาจากรูปแบบที่ปรากฏที่ประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี³⁴ ภายหลังมีการปรับเปลี่ยนบริเวณส่วนล่างของเรือนธาตุให้มีทรวดทรงผายออกอย่างทรงจอมแหที่มากขึ้น จึงได้ก่อผนังอิฐสอปูนหุ้มทับผนังและลวดลายปูนปั้นเดิมเพื่อปรับทรวดทรง ที่มีใช้เพื่อเพียปิดทับลวดลายงานศิลปกรรมด้วยการฉาบปูนทับ ดังตัวอย่างที่เจดีย์รายทรงปรางค์ หมายเลข 8 วัดมหาธาตุ (Fig. 13-1)

ภาพ 10

การปรับเปลี่ยนทรวดทรงของเจดีย์รายทรงปรางค์หมายเลข 6 วัดมหาธาตุ

Fig 10

Construction techniques for altering the architectural form of the subsidiary Prang chedi No.6 at Wat Mahathat

ภาพ 11 / Fig 11

4.4.2 การก่ออิฐ ฉาบปูน หรือปั้นปูนบนผนังเพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมหรืองานศิลปกรรม

การปรับเปลี่ยนรูปแบบขององค์ประกอบสถาปัตยกรรม พบการก่อโกลนผนังอิฐและการปั้นปูนปิดทับรูปแบบเดิม ดังเช่นที่เจดีย์ประธานทรงปรางค์วัดโลกยสุธา และเจดีย์ประธานทรงสี่เหลี่ยมย่อมุม วัดภูเขาทอง เป็นต้น

เจดีย์ประธานทรงปรางค์ วัดโลกยสุธา ไม่มีข้อมูลแน่ชัดถึงอายุการสร้าง แต่ด้วยรูปแบบระยะแรกสร้าง เห็นชัดถึงระเบียบบางประการที่มีลักษณะเช่นเดียวกับปรางค์ประธานสมัยอยุธยาตอนต้น องค์ปรางค์มีร่องรอยการปฏิสังขรณ์อย่างน้อยหนึ่งครั้งด้วยการก่ออิฐฉาบปูนหุ้มทั้งองค์ตามทรวดทรงเดิม ส่งผลให้ระเบียบการประดับส่วนยอดเปลี่ยนไป กลีบขนุนที่เคยเป็นแบบลอยตัวถูกเปลี่ยนเป็นกลีบขนุนแบบนูนต่ำแนบชิดองค์ปรางค์ และซุ้มบันแถลงถูกแปลงด้วยการฉาบปูนปิดทับซึ่งเป็นแบบนิยมในเจดีย์ทรงปรางค์สมัยอยุธยาตอนปลาย ดังเช่นที่ปรางค์ประธานวัดบรมพุทธาราม ปรางค์รายคูหน้าวัดโลกยสุธา และปรางค์น้อยวัดไชยวัฒนาราม³⁵

ภาพ 11

การปรับเปลี่ยนรูปแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่เจดีย์ประธานทรงปรางค์วัดโลกยสุธา

Fig 11

Construction techniques for altering the architectural elements of the main Prang chedi at Wat Lokayasutha

จากเทคนิคการก่อสร้างแม้เป็นการก่อหุ้มองค์เจดีย์แต่มีเจตนาเพื่อปรับรูปแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมมากกว่าเพื่อเพิ่มขนาดองค์เจดีย์อย่างเจดีย์สิงห์ล้อมวัดธรรมมิกราช หรือที่เจดีย์รายวัดพุทไธศวรรย์ ดังนั้นวิธีปรับเปลี่ยนจึงมีความซับซ้อนน้อยกว่าเพราะไม่ได้ก่อโครงสร้างฐานราก หรือก่ออิฐผนังใหม่รอบองค์เพิ่มเติมช่างเพียงก่ออิฐสอปูนปิดช่องว่างรอบกลีบนูนและซุ้มบันแถลงซึ่งเดิมมีรูปแบบอย่างประติมากรรมแบบลอยตัว (Round Relief) ก่อนฉาบปูนปิดทับ และปั้นปูนรูปกลีบนูนเรียบ ๆ ในลักษณะอย่างประติมากรรมแบบนูนต่ำ (Bas Relief) ขึ้นแทนที่ (Fig. 11)

เจดีย์ประธานทรงสี่เหลี่ยมย่อมุม วัดกุเขาทอง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ นอกเกาะพระนครศรีอยุธยา ปรากฏข้อมูลในเอกสารประวัติศาสตร์หลายฉบับกล่าวถึงการก่อสร้างและการบูรณะปฏิสังขรณ์ในช่วงเวลาที่ต่างกัน ตัวอย่างเช่น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) และฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวถึงวัดกุเขาทองในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีวรมหาว่า “...ศักราช 749 ปีเถาะ นพศก (พ.ศ. 1930) สถาปนาวัดกุเขาทอง...” ฉบับพระราชหัตถเลขาอีกกล่าวถึงเพิ่มเติมว่า “...ในปีนี้ (พ.ศ. 2287) ทรงพระกรุณาให้ปฏิสังขรณ์พระมหาเจดีย์พระอารามวัดกุเขาทอง สิบเดือนจึงสำเร็จ...” และคำให้การชาวกรุงเก่ากล่าวว่า พระเจ้าหงสาวดี (บุเรงนอง) เป็นผู้สร้างเจดีย์กุเขาทองเมื่อ พ.ศ. 2112³⁶

ในส่วนของหลักฐานจากการสำรวจขุดค้นทางโบราณคดีเมื่อปีพ.ศ. 2540 พบว่า เจดีย์ประธานบนฐานประทักษิณมีการบูรณะในสมัยอยุธยาอย่างน้อย 3 ครั้ง การบูรณะครั้งแรกในสมัยแรกสร้าง พบการก่ออิฐสอปูนหนาเพิ่มเติมประมาณ 50 เซนติเมตร จากโครงสร้างที่ก่อโคลนที่ยังไม่ได้ฉาบปูนผนังโดยรอบ โดยสาเหตุของการก่ออิฐเพิ่มเติมนี้มีความเป็นไปได้สองแนวทางคือ ฐานเดิมรับน้ำหนักองค์เจดีย์ไม่ไหวเกิดการทรุดตัว หรือฐานเดิมอาจไม่ได้สัดส่วนกับองค์เจดีย์จึงต้องก่อขยายฐานเพิ่มเติม สำหรับการบูรณะครั้งที่ 2 พบการก่อฐานย่อเก็จแบบมอญออกจากฐานเดิม 2 เมตรในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งตรงกับรูปทรงเจดีย์ที่ถูกวาดไว้โดยหมอแกมบีเฟอร์ ชาวเยอรมันเมื่อ พ.ศ. 2233 และมีการบูรณะอีกครั้งในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. 2287 ด้วยการก่อฐานย่อเก็จล้อมฐานเดิมสมัยการบูรณะ

ภาพ 12 / Fig 12

ครั้งที่ 2 โดยขยับแนวออกมาประมาณ 50 เซนติเมตรด้วยเทคนิคก่ออิฐสอปูนหนาเพิ่มเติมเช่นเดียวกับการบูรณะครั้งก่อน³⁷ ดังที่กล่าวมานี้ การบูรณะครั้งแรกและการบูรณะครั้งที่ 3 นับได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์ด้วยการฉาบปูนหรือก่ออิฐบนผนังซ้อนกันหลายชั้นเพื่อปรับรูปทรงองค์ประกอบสถาปัตยกรรม ในหัวข้อ 4.4.1 ซึ่งต่างจากการบูรณะครั้งที่ 2 ที่เป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรม (Fig. 12)

สำหรับการปรับเปลี่ยนรูปแบบงานศิลปกรรม ในขั้นต้นมีข้อพิจารณาทั้งจากความต่างของแบบลวดลาย ความต่างของส่วนผสมในเนื้อปูน และฝีมือช่าง พบการปรับเปลี่ยนรูปแบบอย่างน้อย 2 ลักษณะ ได้แก่ การฉาบปูนปิดทับลวดลายเดิม และการปั้นปูนลวดลายใหม่บนตำแหน่งที่ลวดลายเดิมหลุดร่วงหรือเสื่อมสภาพ

ภาพ 12
หลักฐานเทคนิคการปรับเปลี่ยนรูปแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมเจดีย์ประธานวัดกุเขาทอง

Fig 12
Evidence of construction techniques used to alter the architectural elements of the main *chedi* at Wat Phukhao Thong.

ภาพ 13-1 / Fig 13-1

ภาพ 13-2 / Fig 13-2

ภาพ 13-3 / Fig 13-3

ภาพ 13-4 / Fig 13-4

ภาพ 13

ตัวอย่างการปรับเปลี่ยน
รูปแบบงานประติมากรรม
บนองค์เจดีย์สมัยอยุธยา
13-1 เจดีย์รายทรงปราสาท
หมายเลข 8 วัดมหาธาตุ
13-2 เจดีย์รายทรง
ปราสาทยอด วัดมหาธาตุ
13-3 เจดีย์ประธาน
ทรงปราสาท วัดส้ม
13-4 เจดีย์ประธาน
ทรงปราสาท วัดนก

Fig 13

Examples of altering
the sculptural design on
Ayutthaya-period *chedi*
13-1 Subsidiary Prang
chedi No.8, Wat Mahathat
13-2 Subsidiary
spire-topped Prasat-type
chedi, Wat Mahathat
13-3 Main Prang *chedi*,
Wat Som
13-4 Main Prang *chedi*,
Wat Nok

การฉาบปูนปิดทับลวดลายเดิม คือจากที่มีลายอยู่เดิมกลายเป็นเพียงฉาบเรียบโดยไม่ปรากฏร่องรอยของการปั้นลายใหม่เพิ่มเติม ดังตัวอย่างที่เจดีย์รายทรงปราสาท หมายเลข 8 (Fig 13-1) และเจดีย์รายทรงปราสาทยอดบนลานด้านทิศเหนือของปราสาทประธานวัดมหาธาตุ (Fig 13-2) ซึ่งถือเป็นเรื่องที่ไม่พบข้อมูลในภาคเอกสาร และไม่ได้พบเห็นทั่วไปมากนัก จึงได้แต่ตั้งข้อสังเกตที่เป็นไปได้ 2 ประการ คือ 1) ตั้งใจจะปั้นลายลายใหม่ แต่ยังไม่ทันได้ปั้นด้วยเหตุผลบางประการ การปรับเปลี่ยนรูปแบบงานศิลปกรรมดังกล่าวจะต่างจากการปรับเปลี่ยนรูปทรงและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมในข้อ 4.4.1 โดยมีวิธีวินิจฉัยความต่างที่ว่า การปรับเปลี่ยนรูปทรงและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมมักมีการก่ออิฐแทรกเพิ่มเติมจากโกลนอิฐเดิมหรือปิดทับลวดลายที่มีอยู่เดิม ส่วนการฉาบปูนมักฉาบซ้อนกันหลายชั้น ในแต่ละตำแหน่งจะมีความหนาที่ต่างกัน ซึ่งต่างจากการปิดทับลวดลายที่ฉาบปูนไม่หนามาก และมักฉาบขนานไปกับระนาบของลวดลาย อาจมีการฉาบซ้อนทับอยู่บ้าง แต่มักฉาบไม่หนามากเพื่อปรับทรงให้เรียบและสมมาตร และ 2) ตั้งใจฉาบปูนปิดทับแบบเกลี้ยงโดยไม่ปั้นลวดลาย ด้วยเหตุผลด้านสุนทรียะที่ต่างกันของผู้สั่งปรับแก้แบบ

การปั้นปูนลวดลายใหม่บนตำแหน่งที่ลวดลายเดิมหลุดร่วงหรือเสื่อมสภาพ ในขั้นต้นมีข้อสังเกตได้ในทางกายภาพคือ แม้จะเป็นโครงลายเดิมแต่ลายละเอียดของลวดลายและความต่างของผิวมือช่าง รวมถึงพื้นผิว (Texture) เนื้อปูนปั้นที่มีส่วนผสมต่างกัน ดังพบตัวอย่างที่เจดีย์ประธานทรงปราสาทวัดส้ม และเจดีย์ประธานทรงปราสาท วัดนก³⁸ (Fig. 13-3 - 13-4)

บทสรุป

การปรับเปลี่ยนรูปแบบเจดีย์ภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จ ปรากฏหลักฐานในพื้นที่ศึกษาหลายรูปแบบ โดยพบว่าทั้งหมดใช้เทคนิคเดียวกันกับกระบวนการก่อสร้างเจดีย์ทั้งในด้านวัสดุและระบบการก่อสร้าง คือ ก่ออิฐหรือศิลาแลงด้วยระบบโครงสร้างกำแพงรับน้ำหนัก (Load Bearing Wall) และระบบโครงสร้างแบบสันเหลื่อม (Corbel) เจดีย์แต่ละองค์มีการใช้เทคนิคการก่อสร้างที่ต่างกันอย่างน้อย 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) การซ่อมคืนสภาพเฉพาะส่วนที่พังทลายลง 2) การก่ออิฐหุ้มซิดติดเจดีย์องค์เดิม 3) การสร้างเจดีย์องค์ใหม่ชนิดมีห้องเรือนธาตุครอบเจดีย์องค์เดิม และ 4) การปรับเปลี่ยนเฉพาะรูปแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรม ส่วนจะปรับเปลี่ยนด้วยลักษณะใดนั้น

ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์การปรับเปลี่ยนของเจดีย์แต่ละองค์ที่แตกต่างกัน ได้แก่ เพื่อให้องค์เจดีย์กลับคืนสู่สภาพสมบูรณ์ เพื่อปรับเปลี่ยนรูปทรงหรือรูปแบบ รวมถึงงานศิลปกรรมของเจดีย์ตามความนิยมของยุคสมัยที่ต่างกัน เพื่อขยายองค์เจดีย์ให้มีขนาดใหญ่ขึ้น และเพื่อแก้ปัญหาเรื่องสัดส่วนรูปทรงขององค์เจดีย์ ทั้งนี้การปรับเปลี่ยนรูปแบบต่าง ๆ ดังกล่าวไม่สามารถชี้ชัดได้ ทุกองค์จากเทคนิคการก่อสร้างว่าสร้างหรือซ่อมต่างเวลากันมากน้อยเท่าไร เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการก่อเรียงอิฐและการใช้วัสดุประสานแต่ละรูปแบบคาบเกี่ยวช่วงเวลาที่ยาวนานมาก หากมีการซ่อมเจดีย์ที่พังทลายลง ในห้วงเวลาที่ไม่ห่างกัน ฝีมือช่างไม่ต่างกัน หรือไม่มีย่นสำคัญปรากฏข้อมูล ในเอกสารประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา ย่อมเป็นการยากที่จะพิจารณาความต่าง ว่าส่วนใดขององค์เจดีย์ถูกซ่อม แม้ว่าเจดีย์องค์นั้นปูนฉาบหลุดจนเผยให้เห็น การก่ออิฐเดิมภายในก็ตาม

สำหรับการปรับเปลี่ยนด้วยวิธีก่ออิฐฉาบปูนเพื่อเพิ่มความหนาผนังหรือเพื่อปรับรูปทรงในบางตำแหน่ง และการฉาบปูนบนผนังซ้อนกันหลายชั้น แม้ไม่สามารถกำหนดอายุเวลาด้วยรูปแบบได้ แต่มีความเป็นไปได้สูงว่า ถูกปรับเปลี่ยนในระยะแรกสร้าง ด้วยเพราะการก่อสร้างดังกล่าวมีเจตนา เพื่อแก้ไของค์ประกอบสถาปัตยกรรมในบางตำแหน่งให้มีความสมมาตรและได้สัดส่วนตามที่ได้ออกแบบไว้ เช่น การแก้ปัญหาเรื่องอากาศกิน ซึ่งเป็นปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ในกระบวนการก่อสร้าง ในกรณีที่มีข้อสันนิษฐานว่าการก่อสร้างเจดีย์ใหญ่ชนิดมีห้องเรือนธาตุครอบทับเจดีย์องค์เล็ก หรือการก่อเจดีย์ใหญ่ หุ้มทับเจดีย์องค์เล็กภายใน จะมีความเป็นไปได้ว่าเจดีย์ทั้งสององค์สร้างพร้อมกัน หรือไม่นั้น ต้องพิจารณาจากการเปรียบเทียบรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม ร่วมกับหลักฐานชั้นดินทางโบราณคดี ดังผลการศึกษาตัวแบบวัดจงกลม และวัดธรรมมิกราชที่พบว่าสร้างต่างช่วงเวลากัน ส่วนตัวอย่างการสร้างเจดีย์องค์เล็กภายในพร้อมกับเจดีย์องค์ใหญ่มีพบได้ที่เจดีย์ประธานองค์ด้านทิศตะวันออกของวัดพระศรีสรรเพชญ์ เนื่องจากปรากฏชัดว่าเจดีย์ทั้งสองมีโครงสร้างต่อเนื่องกันตั้งแต่แรกสร้าง ส่วนเจดีย์ใหญ่ที่มีเจดีย์ขนาดเล็กภายในห้องเรือนธาตุ ดังเช่น เจดีย์ประธานวัดพุทไธสวรรย์ และเจดีย์ประธานวัดใหม่ประชุมพล เจดีย์เหล่านี้ไม่ว่าสร้างพร้อมกันหรือสร้างภายหลังย่อมถือเป็นการออกแบบที่ไม่อยู่ในขอบข่ายของการปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์องค์เดิม ภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จ จึงไม่มีความจำเป็นต้องกล่าวถึงรายละเอียดในบทความนี้

ท้ายสุด จากการปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์ดังที่กล่าวข้างต้น ทำให้เกิดข้อสังเกต ที่เกี่ยวกับผู้คนสมัยอยุธยาที่มีความเชื่อสัมพันธ์กับวัฒนธรรมพุทธศาสนา เรื่องการสร้างเจดีย์ถือเป็นการสร้างบุญ ดังปรากฏความสำคัญว่าด้วยผลแห่งการสร้างพุทธเจดีย์ใน **มหาปรีนิพพานสูตร** และ **มหากัสสปเถรพาถ** สำหรับวัฒนธรรมสมัยอยุธยามีการกล่าวถึงวัตถุประสงค์การสร้างเจดีย์ ใน พระราช**พงศาวดาร** และ **คำให้การสมัยอยุธยา** ทั้งเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อเป็นหลักเป็นศรีของพระนคร และเพื่ออุทิศกุศลแก่ผู้วายชนม์ ดังนั้นการทำลายเจดีย์จึงขัดต่อเจตนาดังกล่าว ในทางกลับกัน จึงเป็นการดีเสียกว่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาถึงหลักฐานการปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์ภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จทุกองค์ที่เลือกใช้เฉพาะวิธีที่ส่งผลให้เจดีย์องค์เดิมมีความสมบูรณ์ มีความงาม หรือมีขนาดใหญ่ขึ้นด้วยองค์ความรู้เชิงช่างและด้วยฐานแห่งความศรัทธา แต่อย่างไรก็ตามข้อสังเกตที่กล่าวมานี้ยังคงต้องการศึกษาเชิงลึกเพื่อขยายผลการศึกษาต่อไป

Notes

1 Anuvit Charernsupkul, “Nǎoethāng kǎnsuksā prawattisāt sathāpattayakam nai prathēt Thai [Guidelines for the Studying of History of Architecture in Thailand],” **ASA Journal** (July-August 1988): 83.

2 Anuvit Charernsupkul, **Prāsāt Mŭang Tam: kǎnsuksā thāng prawattisāt sathāpattayakam [The Architectural Design of Prasat Muang Tam]** (Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University, 1998), 1.

3 Santi Leksukhum, **Ĉhēdī khwāmpenmā læ kham sap riāk ‘ongprakōp Ĉhēdī nai prathēt Thai [Chedi: Historical Background and Terminology of Elements of Chedi in Thailand]** (Bangkok: Matichon, 2009), 4-5.

4 Saeng Channgam and Uthai Boonyen, **Phra traipidok samrap phŭ būat mai læ chāo Phut thŭapai [Tripitaka for Newly Ordained Monks and Buddhists]**, 5th ed. (Bangkok: Siamparitut, 2013), 809-810.

5 Pra Thep Moli (Fuen Pasathiko), **Kham plǎe Mahā Parinipphān Sūt [Translation of Maha Parinirvana Sutta]** (Phra Nakhon: Aksorn Charoenthat, 1969), 172-175.

6 Mahachulalongkornrajavidyalaya University, **Phra traipidok phāsā Thai chabap Mahāĉhulālongkōn rātwitthayālai lem sāmsipsōng [Thai Tripitaka, Mahachulalongkorn rajavidyalaya Edition, Volume 32]** (Bangkok: Mahachula longkornrajavidyalaya University Press, 1996), 62-63.

7 Pathom Hongsuwan, **Nān mǎ læo: mī rūang lao nithān tamnān chīwit [Compilation of Research Articles on Analysis of Folklores and their Relations to Thai Tradition, Culture, and Beliefs]** (Bangkok: Chulalongkorn University Press, 2013), 41-42.

8 Joel P.Brereton, “Sacred Space,” in **The Encyclopedia of Religion Volume 12**, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan Publishing Company 1995), 526-535.

9 For further details see Rasita Sin-ek-iem, “Kǎnsuksā watthanatham kǎnsāng san ngān sathāpattayakam Thai ĉhāk phrarāтчhaphong sǎwadān Krung Sī ‘Ayutthayā [A Study of Thai Architectural Tradition through the Royal Chronicles of Ayutthaya],” (Master’s Thesis, Silpakorn University, 2003), 74-122.

10 **Kham haikān Khunlŭang Wat Pradū Songtham [The Testimony of Khun Luang Wat Pradu Songtham]** (Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University Press, 2004), 217.

11 **Prachum kham haikān Krung Sī ‘Ayutthayā [Testimonies of Ayutthaya]** (Bangkok: Saengdao, 2018), 335.

12 Karoon Chandrangsū, **Rāingān phon kǎnwiĉhai kǎn wikhrō khroṅsāng khōṅg bōrānsathān nai ‘Uttayān Prawattisāt Sukhōthai [Research Reports on Structural Analysis of Ancient Monuments in Sukhothai Historical Park]** (Bangkok: Chulalongkorn University, 1985), 8.

13 Sudchai Pansuwan, Wongchat Chatrakul Na Ayuddhaya, and Alongkorn Sangnikorn, **Khrōṅkǎn wiĉhai kǎnsuksā rabop khroṅsāng læ phruťtikam khōṅg bōrānnasathān praphēt Ĉhēdī [Structural System and Behavior of Historic Masonry Pagoda: Research Project]** (Bangkok: Fine Arts Department), 19.

14 Anuvit Charernsupkul, “Kǎnsuksā rabop khroṅsāng læ rabop kǎn kō ‘it nai ‘ākhan bōrānnasathān bot thī sām kǎn kō ‘it bæp Sukhōthai-‘Ŭthōṅg [Study of Structural Systems and Bricklaying Systems in Ancient Buildings, Chapter 3: Sukhothai-U Thong Masonry Styles],” **Archaeology** 6, 1 (June 1975): 121.

15 Suwit Lerdwimolsak, “Bæp khroṅsāng thāng sathāpattayakam khōṅg Phutthaĉhēdī nai phŭnthī ĉhangwat Phra Nakhōn Sī ‘Ayutthayā [Architectural Structure Types of Buddhist Stupas in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province],” (Master’s Thesis, Silpakorn University, 2008), 326-327.

16 Ibid., ၁.

17 Executive Committee for the 50th Anniversary Celebrations of His Majesty’s Accession to the Throne, “Phrarāтчhaphong sǎwadān Krung Sī ‘Ayutthayā chabap Phanĉhanthanumāt (Ĉĉēm) [Royal Chronicles of Ayutthaya Panchanathanumat (Jerm)], in **Prachum phongsǎwadān chabap Kānĉhanā phisēk lem sām [Collection of Annals, Golden Jubilee Edition, Volume 3]** (Bangkok: Office of Literature and History, Fine Arts Department, 1999), 380.

18 Rasita Sin-ek-iem, “Kǎnsuksā watthanatham kǎnsāng san ngān sathāpattayakam Thai ĉhāk phrarāтчhaphongsǎwadān Krung Sī ‘Ayutthayā,” 74-122.

19 Executive Committee for the 50th Anniversary Celebrations of His Majesty’s Accession to the Throne, “Phrarāтчhaphong sǎwadān Krung Sī ‘Ayutthayā chabap Phanĉhanthanumāt (Ĉĉēm),” in **Prachum phongsǎwadān chabap Kānĉhanā phisēk lem sām**, 429-430.

20 Ibid., 436-437.

21 Sakchai Saising, **Ĉhēdī nai prathēt Thai rūpbæp phatthanākān læ phalang satthā [Chedi in Thailand: Form, Development and Faith Power]** (Nonthaburi: Muang Boran, 2017), 504-505.

22 Surasak Construction Company Limited, **Rāingān kǎn khut tǎeng læ khut khon bōrānnasathān Wat Thammikrāt tambon Thā Wāsukrī ‘amphoē Phra Nakhōn Sī ‘Ayutthayā ĉhangwat Phra Nakhōn Sī ‘Ayutthayā pīngoppramān sōṅphanhārōisāmsipĉhet [Report on Excavation of Ancient Sites Thammikarat Temple, Tha Wasukri Subdistrict, Phra Nakhon Si Ayutthaya District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province, Fiscal Year 1994]** (1995), 43.

23 Ibid., 11.

24 Fine Arts Department, **Bōrānnasathān nai ĉhangwat Phra Nakhōn Sī ‘Ayutthayā lem nŭng [Ancient Sites in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province, Volume 1]** (Bangkok: Fine Arts Department, 2008), 33.

25 Ibid., 37.

26 Fine Arts Department, **Wat Phutthaisawan Phra Nakhōn Sī ‘Ayutthayā [Wat Phutthaisawan Phra Nakhon Si Ayutthaya]** (Bangkok: Office of Archaeology and National Museums, Fine Arts Department, 2003), 42.

27 Somkid Jiratatsanakul, **‘Aphithān sap ĉāṅg sathā pattayakam Thai lem nŭng krabŭankān ‘ōk bæp sathāpattayakam Thai [Glossary of Thai Architectural Terminology, Volume 1: the Process of Designing Thai Architecture]** (Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2016), 139.

28 Puranrak Company Limited, **Rāingān kǎn khut tǎeng khut khon læ ‘ōk bæp phŭa būrana Wat Ĉhong Klom, khroṅkǎn khut tǎeng būrana læ praprungsaphāpwǎetlōm bōrānnasathān klum Khlōṅg Sa Bŭa ĉhangwat Phra Nakhōn Sī ‘Ayutthayā pīngoppramān sōṅphanhārōi sīsipsōṅ [Report on the Excavation and Design for the Restoration of Wat Chong Klom, Excavation Project Restoring and Improving the Environment of Khlong Sa Bua Historical Sites, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province, Fiscal Year 1999]** (1999), 43.

29 Ibid., 13.

30 Ibid., 22.

31 Suwit Lerdwimolsak, “Rabop kǎnchai mai bæp nai kǎnkōsāṅg Ĉhēdī chanit mī phang hōṅg rūanthāt samai ‘Ayutthayā [Falsework Systems in the Construction of Stupas with a Cella during the Ayutthaya Period],” (Ph.D. Dissertation, Silpakorn University, 2022), 197-202.

32 Silpa Bhirasrī, **Sinlapa songkhro (photĉhanānukrom sap sinlapa khōṅg chāo tawantok) [Western Art Dictionary]**, 2nd ed. (Phra Nakhon: Infantry Center, 1972), 107.

33 Vira Inpanthang, “Choēṅ ĉāṅg thāng Thai: konlawithī kǎe ‘ākāt kin [Modus Operandi of Thai Builders: Correcting Perspective Distortion],” **NAJUA: Architecture, Design and Built Environment** 22 (September 2006-August 2007): 1.

34 Santi Leksukhum, **Wat-Ĉhēdī: nai læ nōk kō Krung Sī ‘Ayutthayā [Wat-Chedi: In and Outside the Island of Ayutthaya]** (Bangkok: Matichon, 2020), 54.

35 Prateep Pengtako, **Prathīp Wī That: rūam rūang bōrānna khadī ‘Ayutthayā [Prateep Science: Collection of Ayutthaya Archaeology Stories]** (Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited, 2021), 100.

36 The 3rd Office of Archaeology and National Museums, Phra Nakhon Si Ayutthaya, **Kān būrana Ĉhēdī Phŭkhao Thōṅg [The Restoration of Phukhao Thong Pagoda]** (Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited, 2002), 32-33.

37 Ibid., 50-51.

38 Santi Leksukhum, **Wat-Ĉhēdī: nai læ nōk kō Krung Sī ‘Ayutthayā**, 40-42.

Bibliography

Anuvit Charernsupkul. “Kǎnsuksā rabop khroṅsāng læ rabop kǎn kō ‘it nai ‘ākhan bōrānnasathān bot thī sām kǎn kō ‘it bæp Sukhōthai-‘Ŭthōṅg [Study of Structural Systems and Bricklaying Systems in Ancient Buildings, Chapter 3: Sukhothai-U Thong Masonry Styles].” **Archaeology** 6, 1 (June 1975): 120-139.

———. “Nǎoethāng kǎnsuksā prawattisāt sathāpattayakam nai prathēt Thai [Guidelines for the Studying of History of Architecture in Thailand].” **ASA Journal** (July-August 1988): 79-93.

_____. **Prāsāt Mŭang Tam: kǎnsŭksǎ thāng prawattisāt sathāpattayakam [The Architectural Design of Prasat Muang Tam]**. Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University, 1998.

Brereton, Joel P. “Sacred Space.” In **The Encyclopedia of Religion Volume 12**, edited by Mircea Eliade. New York: Macmillan Publishing Company, 1995.

Executive Committee for the 50th Anniversary Celebrations of His Majesty’s Accession to the Throne. **Prachum phongsāwadān chabap Kānčhanāphisēk lem sām [Collection of Annals, Golden Jubilee Edition, Volume 3]**. Bangkok: Office of Literature and History, Fine Arts Department, 1999.

Fine Arts Department. **Bōrānnasathān nai čhangwat Phra Nakhon Sī ‘Ayutthayā lem nŭng [Ancient Sites in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province, Volume 1]**. Bangkok: Fine Arts Department, 2008.

_____. **Wat Phutthaisawan Phra Nakhon Sī ‘Ayutthayā [Wat Phutthaisawan Phra Nakhon Si Ayutthaya]**. Bangkok: Office of Archaeology and National Museums, Fine Arts Department, 2003.

Karoon Chandrangu. **Rāingān phon kǎnwičhai kǎn wikhrō khrōngsāng khōng bōrānsathān nai ‘Utthayān Prawattisāt Sukhōthai [Research Reports on Structural Analysis of Ancient Monuments in Sukhothai Historical Park]**. Bangkok: Chulalongkorn University, 1985.

Kham haikān Khunlŭang Wat Pradŭ Songtham [The Testimony of Khun Luang Wat Pradu Songtham]. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University Press, 2004.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. **Phra traipidok phāsā Thai chabap Mahāčhulālongkōn rātwitthayālai lemsāmsipsōng [Thai Tripitaka, Mahachulalongkorn rajavidyalaya Edition, Volume 32]**. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press, 1996.

Pathom Hongsuwan. **Nān mā lǎo: mī rūang lao nithān tamnān chīwit [Compilation of Research Articles on Analysis of Folklores and their Relations to Thai Tradition, Culture, and Beliefs]**. Bangkok: Chulalongkorn University Press, 2013.

Prachum kham haikān Krung Sī ‘Ayutthayā [Testimonies of Ayutthaya]. Bangkok: Saengdao, 2018.

Prateep Pengtako. **Prathīp Wi That: rūam rūang bōrānnakhadī ‘Ayutthayā [Prateep Science: Collection of Ayutthaya Archaeology Stories]**. Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited, 2021.

Pra Thep Moli (Fuen Pasathiko). **Kham plǎe Mahā Parinipphān Sūt [Translation of Maha Parinirvana Sutta]**. Phra Nakhon: Aksorn Charoenthat, 1969.

Puranrak Company Limited. **Rāingān kǎn khut tǎeng khut khon lǎe ‘ōk bǎep phŭa būrana Wat Čhong Klom, khrōngkǎn khut tǎeng būrana lǎe prapprung saphāpwǎetlōm bōrānnasathān klum Khlōng Sa Bua Čhangwat Phra Nakhon Sī ‘Ayutthayā pīngoppramān sōngphanhārōisīpsōng [Report on the Excavation and Design for the Restoration of Wat Chong Klom, Excavation Project Restoring and Improving the Environment of Khlong Sa Bua Historical Sites, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province, Fiscal Year 1999]**. 1999.

Rasita Sin-ek-iem. “Kānsŭksǎ watthanatham kǎnsāng san ngān sathāpattayakam Thai čhǎk phrarātchaphongsāwadān Krung Sī ‘Ayutthayā [A Study of Thai Architectural Tradition through the Royal Chronicles of Ayutthaya].” Master’s Thesis, Silpakorn University, 2003.

Saeng Channgam and Uthai Boonyen. **Phra traipidok samrap phŭ būat mai lǎe čhǎo Phut thŭapai [Tripitaka for Newly Ordained Monks and Buddhists]**. 5th ed. Bangkok: Siamparitut, 2013.

Sakchai Saising. **Čhēdī nai prathēt Thai rūpbǎep phatthanākān lǎe phalang satthā [Chedi in Thailand: Form, Development and Faith Power]**. Nonthaburi: Muang Boran, 2017.

Santi Leksukhum. **Čhēdī khwāmpenmā lǎe kham sap riāk ‘ongprakōp Čhēdī nai prathēt Thai [Chedi: Historical Background and Terminology of Elements of Chedi in Thailand]**. Bangkok: Matichon, 2009.

_____. **Wat-Čhēdī: nai lǎe nōk kō Krung Sī ‘Ayutthayā [Wat-Chedi: In and Outside the Island of Ayutthaya]**. Bangkok: Matichon, 2020.

Silpa Bhirasri. **Sinlapa songkhro (photčhanānukrom sap sinlapa khōng čhǎo tawantok) [Western Art Dictionary]**. 2nd ed. Phra Nakhon: Infantry Center, 1972.

Somkid Jiratatsanakul. **‘Aphithān sap čhāng sathāpattayakam Thai lem nŭng krabūankān ‘ōk bǎep sathāpat tayakam Thai [Glossary of Thai Architectural Terminology, Volume 1: the Process of Designing Thai Architecture]**. Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2016.

Sudchai Pansuwan, Wongchat Chatrakul Na Ayuddhaya, and Alongkorn Sangnikorn. **Khrōngkǎn wičhai kǎnsŭksǎ rabop khrōngsāng lǎe phruttikam khōng bōrān nasathān praphēt Čhēdī [Structural System and Behavior of Historic Masonry Pagoda: Research Project]**. Bangkok: Fine Arts Department.

Surasak Construction Company Limited. **Rāingān kǎn khut tǎeng lǎe khut khon bōrānnasathān Wat Thammikrāt tambon Thā Wāsukrī ‘amphoē Phra Nakhon Sī ‘Ayutthayā čhangwat Phra Nakhon Sī ‘Ayutthayā pīngoppramān sōngphanhārōisāmsipčhet [Report on Excavation of Ancient Sites Thammikarat Temple, Tha Wasukri Subdistrict, Phra Nakhon Si Ayutthaya District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province, Fiscal Year 1994]**. 1995.

Suwit Lerdwimolsak. “Bǎep khrōngsāng thāng sathāpattayakam khōng Phutthačhēdī nai phŭnthī čhangwat Phra Nakhon Sī ‘Ayutthayā [Architectural Structure Types of Buddhist Stupas in Phra Nakhon Si Ayutthaya Province].” Master’s Thesis, Silpakorn University, 2008.

_____. “Rabop kǎnchai mai bǎep nai kǎnkōsāng Čhēdī chanit mī phang hōng rūanthāt samai ‘Ayutthayā [Falsework Systems in the Construction of Stupas with a Cella during the Ayutthaya Period].” Ph.D. Dissertation, Silpakorn University, 2022.

The 3rd Office of Archaeology and National Museums, Phra Nakhon Si Ayutthaya. **Kān būrana Čhēdī Phŭkhao Thōng [The Restoration of Phukhao Thong Pagoda]**. Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited, 2002.

Vira Inpanthang. “Choēng čhāng thāng Thai: konlawithī kǎe ‘ākāt kin [Modus Operandi of Thai Builders: Correcting Perspective Distortion].” **NAJUA: Architecture, Design and Built Environment** 22 (September 2006-August 2007): 1-23.

Illustration Sources

All illustrations by the author unless otherwise specified.

Fig. 3 Tongthong Chandransu, **Mahāthāt [The Great Stupa]** (Bangkok: Amarin Printing Group Company Limited, 1991), 306.

Fig. 4 Department of History, Faculty of Archaeology, Silpakorn University, **Samut phǎp sinlapa ‘Ayutthayā [Picture Album of Ayutthaya Art]** (Bangkok: Saksopha Printing, 2012), 82.

Fig. 8 Suwit Lerdwimolsak, “Rabop kǎnchai mai bǎep nai kǎnkōsāng Čhēdī chanit mī phang hōng rūanthāt samai ‘Ayutthayā [Falsework Systems in the Construction of Stupas with a Cella during the Ayutthaya Period],” (Ph.D. Dissertation, Silpakorn University, 2022), 158, 162.

Fig. 12 The 3rd Office of Archaeology and National Museums, Phra Nakhon Si Ayutthaya, **Kān būrana Čhēdī Phŭkhao Thōng [The Restoration of Phukhao Thong Pagoda]** (Bangkok: Amarin Printing and Publishing Public Company Limited, 2002), 50-51, 73.

จากชุมชนริมน้ำสู่ความเป็นเมือง:
การเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำ —
กรณีศึกษาเกาะเกร็ด คลองอ้อมนนท์
และคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่

From Riverine to Urban Reality:
Tracing the Transformation of
Riverfront Communities —
A Case Study of Koh Kret, Khlong Om Non,
and Khlong Chak Phra-Khlong Bangkok Yai

ณัชชา วัฒนมะโน | ปฏิพล ยอดสุรางค์*

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ 10900 ประเทศไทย

Teo Hidalgo Nacher

Design School, Xi'an Jiaotong-Liverpool University, Suzhou, 215123, China

Natcha Wattanamano | Patiphol Yodsurang*

Faculty of Architecture, Kasetsart University, Bangkok, 10900, Thailand

natcha.wat@ku.th | patiphol.y@ku.th

Teo Hidalgo Nacher

Design School, Xi'an Jiaotong-Liverpool University, Suzhou, 215123, China

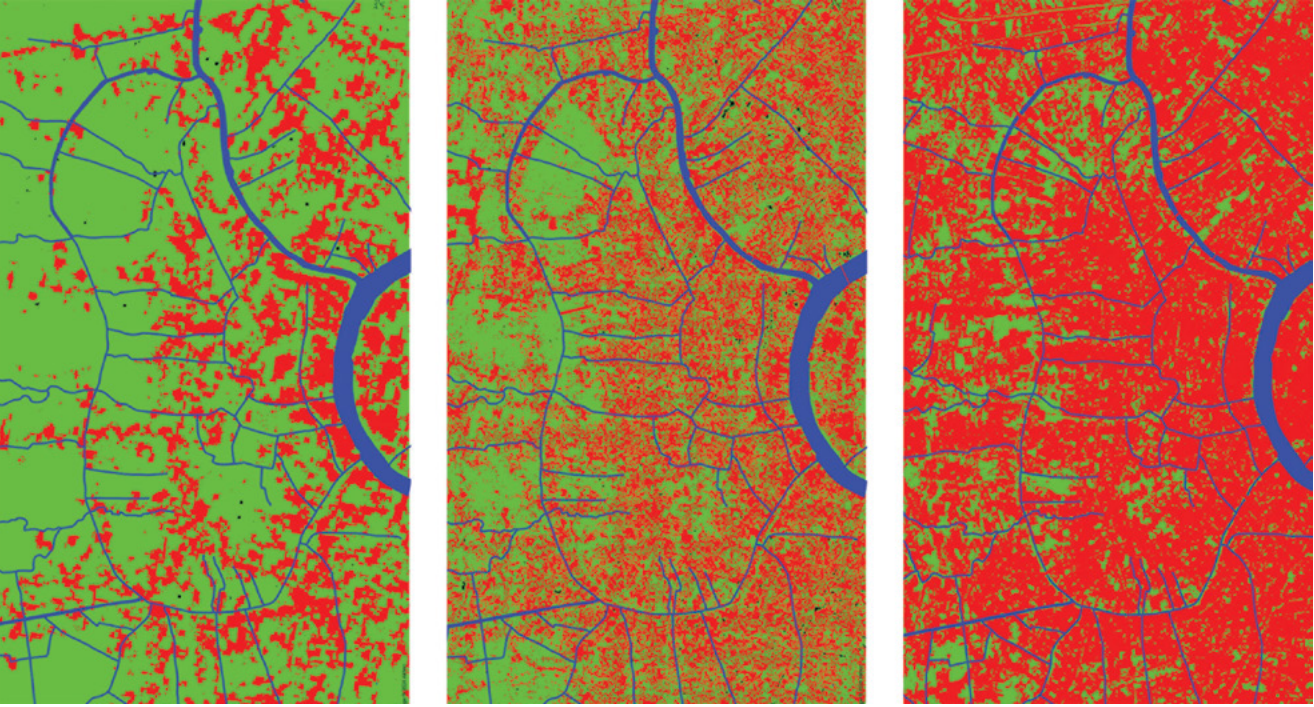
teo.nacher@xjtlu.edu.cn

*Correspondence: patiphol.y@ku.th

Received 16-09-2024

Revised 29-11-2024

Accepted 10-12-2024

การจำแนกประเภทการใช้
ที่ดินอย่างง่ายของคลอง
ชักพระ-คลองบางกอกใหญ่
โดยแสดงพื้นที่สีเขียว
(สีเขียว) และ น้ำ (สีน้ำเงิน)
โดยเน้นการขยายตัวของ
พื้นที่สิ่งปลูกสร้าง (สีแดง)
เรียงจากซ้ายไปขวา
พ.ศ. 2528¹, พ.ศ. 2547²
และ พ.ศ. 2567³ จะเห็นถึง
การขยายตัวของเมือง
อย่างชัดเจน ใน พ.ศ. 2528
พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสีเขียว
แสดงถึงการมีอยู่ของ
พืชพรรณและแหล่งน้ำ
มีการพัฒนาเมือง
เพียงเล็กน้อย

เมื่อถึง พ.ศ. 2547 พื้นที่
เมืองได้ขยายตัวมากขึ้น
อย่างเห็นได้ชัด โดยมีพื้นที่
สีแดงเพิ่มขึ้นแสดงถึง
การก่อสร้างอาคารและ
โครงสร้างพื้นฐาน
ใน พ.ศ. 2567 แนวโน้ม
การขยายตัวของเมือง
ยังคงดำเนินต่อไป
โดยมีการพัฒนาเมือง
ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่
และพื้นที่สีเขียวน้อยลงมาก
สะท้อนถึงการเติบโต
ของโครงสร้างพื้นฐาน
และการลดลงของพื้นที่
ธรรมชาติในช่วงหลาย
ทศวรรษที่ผ่านมา

A simple landcover
classification of Khlong
Chak Phra-Khlong
Bangkok Yai, representing
vegetation in green, water
in blue, and red highlighting
the expansion of built-up
areas. From left to right,
the years are 1985¹,
2004², and 2024³.
It shows a clear trend of
urban expansion over time.
In 1985, the landscape
was predominantly green,
indicating a larger
presence of vegetation
and water, with minimal
urban development.

By 2004, urban areas
had expanded significantly,
with red indicating built-up
regions. In 2024, the trend
continued with urbanization
dominating the landscape,
leaving limited green
space, highlighting the
extensive growth of
infrastructure and
reduction of natural areas
over the past few decades.

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในกรุงเทพมหานครและพื้นที่โดยรอบสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างการพัฒนาเมืองกับการอนุรักษ์วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม การศึกษานี้มุ่งสำรวจวิวัฒนาการของพื้นที่ริมน้ำทั้งสามแห่งได้แก่ เกาะเกร็ด คลองอ้อมนนท์และคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ผ่านการวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงพื้นที่โดยมีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจว่าชุมชนเหล่านี้ปรับตัวต่อแรงกดดันของการพัฒนาเมืองอย่างไร ในขณะที่ยังคงรักษามรดกทางวัฒนธรรมของตนไว้

เกาะเกร็ด เป็นพื้นที่ที่ผสมผสานการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมกับความท้าทายสมัยใหม่โดยยังคงรักษาสถาปัตยกรรมแบบบ้านเรือนเสาสูงและชานระเบียงหลายระดับไว้ได้ โครงสร้างพื้นฐานได้รับการพัฒนาเพียงเล็กน้อย ทำให้เกาะยังคงมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงที่จำกัดและน้ำท่วมบ่อยครั้งยังคงเป็นปัญหา แม้จะมีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากการสนับสนุนของรัฐ แต่ความเสี่ยงโทรมทางกายภาพและการลดลงของประชากรได้สร้างความกังวลเกี่ยวกับความยั่งยืนของเกาะในระยะยาว

คลองอ้อมนนท์ สะท้อนการผสมผสานระหว่างอิทธิพลดั้งเดิมและสมัยใหม่โดยมีบ้านเรือนเสาสูงและพื้นที่เกษตรกรรม การสร้างแนวป้องกันน้ำท่วมและถนนสายใหม่ช่วยเพิ่มการเข้าถึง แต่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่พึ่งพาการคมนาคมทางน้ำและการเกษตร การเปลี่ยนแปลงนี้กระทบการใช้ที่ดินและความสามารถของชุมชนในการปรับตัว แม้โครงสร้างพื้นฐานที่ปรับปรุงใหม่จะเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว แต่ความท้าทายยังอยู่ที่การสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์วัฒนธรรมและนิเวศวิทยา

คลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ เป็นพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนามากที่สุดในสามพื้นที่ที่มีที่อยู่อาศัยตั้งแต่บ้านเรือนดั้งเดิมถึงอาคารสมัยใหม่ ความใกล้ชิดกับกรุงเทพฯ และโครงสร้างพื้นฐานที่ครอบคลุมทำให้พื้นที่นี้เข้าถึงและเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของเมืองได้ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม การพัฒนาได้นำไปสู่ความเสี่ยงโทรมทางนิเวศวิทยาและคุณภาพน้ำลดลง ความตึงเครียดระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมยังคงเป็นปัญหาใหญ่ แม้พื้นที่นี้จะมีคุณค่าสำหรับการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมแต่ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมส่งผลต่อความยั่งยืนของพื้นที่

การวิเคราะห์เปรียบเทียบทั้งสามพื้นที่ แสดงให้เห็นถึงภาพที่ซับซ้อนของการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับอิทธิพลจากแรงกดดันของการกลายเป็นเมือง การพัฒนาของโครงสร้างพื้นฐาน และปัญหาสิ่งแวดล้อม แต่ละพื้นที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการปรับตัวและการอนุรักษ์ที่แตกต่างกัน โดยเน้นถึงความจำเป็นในการวางแผนแบบบูรณาการที่สร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับความยั่งยืนทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ: ชุมชนริมน้ำ, การเปลี่ยนแปลงเมือง, เกาะเกร็ด, คลองอ้อมนนท์, คลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่, การปรับตัวของชุมชน, การพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

The transformation of riverfront communities in Bangkok and its peripheries highlights the intricate interplay between urban development and the preservation of traditional lifestyles. This study explores the evolution of three distinct riverfront areas—Koh Kret, Khlong Om Non, and Khlong Chak Phra-Khlong Bangkok Yai—through comparative spatial analysis. The aim is to understand how these communities have adapted to urban pressures while preserving their cultural heritage.

Koh Kret represents a fusion of cultural preservation and modern challenges, maintaining traditional stilt house architecture and multi-level terraces. Infrastructure development has been minimal, allowing the island to retain its historical value. However, limited accessibility and frequent flooding remain significant challenges. Despite its potential for tourism development, supported by government initiatives, concerns about the island’s long-term sustainability are heightened by physical deterioration and a declining population.

Khlong Om Non reflects the blend of traditional and modern influences, characterized by stilt houses and agricultural land. The construction of flood defenses and new roads has improved accessibility but has disrupted traditional water-based transportation and agricultural practices.

These changes have impacted land use and the community’s adaptive capacity. While recent infrastructure improvements have enhanced tourism potential, the key challenge lies in balancing development with the preservation of cultural and ecological values.

Khlong Chak Phra-Khlong Bangkok Yai is the most developed among the three areas, featuring a range of residential types, from traditional stilt houses to modern buildings. Its proximity to Bangkok and comprehensive infrastructure have strengthened its integration into the city’s economic and cultural networks. However, this development has led to ecological degradation and declining water quality. The tension between urban development and environmental conservation remains a critical issue. Although the area holds significant value for heritage tourism, environmental challenges pose a substantial risk to its sustainability.

The comparative analysis of the three areas reveals a complex picture of transformation influenced by urbanization pressures, infrastructural developments, and environmental challenges. Each area demonstrates distinct patterns of adaptation and preservation, underscoring the need for integrated planning approaches that balance economic development with cultural and environmental sustainability. This study highlights the importance of preserving the unique characteristics of riverfront communities while addressing the challenges posed by urban expansion and environmental changes.

Keywords: riverfront communities, urban transformation, Koh Kret, Khlong Om Non, Khlong Chak Phra-Khlong Bangkok Yai, community adaptation, sustainable development

บทนำ

การตั้งถิ่นฐานริมน้ำที่สำคัญในพื้นที่กรุงเทพฯ และนนทบุรี ได้แก่ เกาะเกร็ด คลองอมนนท์ และคลองชักพระ-บางกอกใหญ่ เป็นตัวแทนการตั้งถิ่นฐานริมน้ำที่มีเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมริมน้ำ ทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์และ

การพัฒนาเมือง⁴ ในอดีตพื้นที่ริมแม่น้ำในบริเวณนี้เป็นที่รวมของเรือนแพและสิ่งปลูกสร้างริมน้ำที่หลากหลาย เป็นข้อพิสูจน์ถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่ฝังรากอยู่ในพื้นที่เหล่านี้⁵ ชุมชนริมน้ำแบบดั้งเดิมในลุ่มน้ำเจ้าพระยามีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจอิทธิพลของวัฒนธรรมริมน้ำแบบดั้งเดิมที่มีต่อวิถีชีวิตของผู้คน การตั้งถิ่นฐานริมน้ำซึ่งครั้งหนึ่งเคยคึกคักและมีประชากรหนาแน่นก็ค่อย ๆ หายไป⁶ ชุมชนเหล่านี้มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม กิจกรรมการเกษตร ส่วนประกอบของเมือง และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น⁷ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่เพิ่มขึ้น การตัดถนนและการขยายเมืองส่งผลให้วิถีชีวิตที่เคยพึ่งพาสายน้ำถูกแทนที่ด้วยการพัฒนาทางบก ความเปลี่ยนแปลงตามการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเมือง ก่อให้เกิดความท้าทายที่สำคัญในการรักษาสมดุลระหว่างการพัฒนาเมืองกับการอนุรักษ์พื้นที่ริมน้ำและการคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิม⁸

องค์ประกอบทางกายภาพที่มีความสำคัญในการอนุรักษ์ได้แก่ สภาพแวดล้อมเมืองและการตั้งถิ่นฐาน จินตภาพของพื้นที่ การเชื่อมโยงภายใน รูปแบบและการออกแบบ รวมทั้งระบบกิจกรรมที่แสดงถึงวิถีชีวิตในชุมชนปัจจุบันวิถีชีวิตและการใช้ชีวิตประจำวันริมน้ำได้ลดลง หลงเหลือแต่การคมนาคมและการอุปโภคบริโภคเป็นส่วนน้อยเท่านั้น⁹ การบูรณาการพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เข้ากับการพัฒนาเมืองสมัยใหม่สามารถกระชับความสัมพันธ์ระหว่างผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นกับมรดกทางวัฒนธรรม อีกทั้งยังเสริมสร้างความรู้สึภาคภูมิใจและอัตลักษณ์ภายในเมืองขึ้นมาใหม่¹⁰ สิ่งเหล่านี้ได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของความต่อเนื่องระหว่างองค์ประกอบทางประวัติศาสตร์และการพัฒนาเมืองอย่างร่วมสมัย¹¹

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาลักษณะทางกายภาพพัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน และผลกระทบจากการพัฒนาเมืองที่มีต่อชุมชนริมน้ำในเกาะเกร็ด คลองอมนนท์ และคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่
2. วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และโครงสร้างพื้นฐาน รวมถึงผลกระทบต่อวิถีชีวิตด้านการเกษตร การค้าขาย และการอยู่อาศัย
3. เสนอแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนดั้งเดิมภายใต้ความเข้าใจเรื่องอัตลักษณ์ท้องถิ่น ชีวิตสาธารณะ และพลวัตระหว่างการพัฒนาเมืองและการอนุรักษ์ชุมชนริมน้ำทางประวัติศาสตร์

วิธีดำเนินงานและขอบเขตการวิจัย

การศึกษานี้มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชุมชนริมน้ำในกรุงเทพฯ และ นนทบุรี ครอบคลุมเกาะเกร็ดในจังหวัดนนทบุรี คลองอ้อมนนท์ในพื้นที่บางใหญ่ และคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีบริบททาง ภูมิศาสตร์ที่ใกล้เคียงกัน โดยพื้นที่เหล่านี้ถูกเลือกตามเกณฑ์ที่เน้นความหลากหลาย ทางกายภาพ เนื่องจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของเมืองที่แตกต่างกัน การสำรวจชุมชนริมน้ำดำเนินการด้วยวิธีการสำรวจอย่างรวดเร็ว (Rapid Survey) โดยเน้นการเก็บข้อมูลภาคสนามที่ครอบคลุมในระยะเวลาจำกัด เพื่อศึกษารูปแบบจำแนกประเภทปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงและความคงอยู่ของชุมชนริมน้ำ การสำรวจจึงมุ่งเน้นการบันทึกตัวแปรทางกายภาพที่สามารถมองเห็นได้จากภายนอกและเก็บข้อมูลได้ง่าย เช่น โครงสร้างที่อยู่อาศัยและการใช้พื้นที่ริมน้ำ ทำให้สามารถครอบคลุมพื้นที่สำรวจได้กว้างขึ้นและรวดเร็วขึ้น ดังนั้นการสำรวจอย่างรวดเร็วเหมาะสำหรับการบันทึกการกระจายและประเภทของสิ่งที่ต้องการศึกษาในพื้นที่ขนาดใหญ่¹²

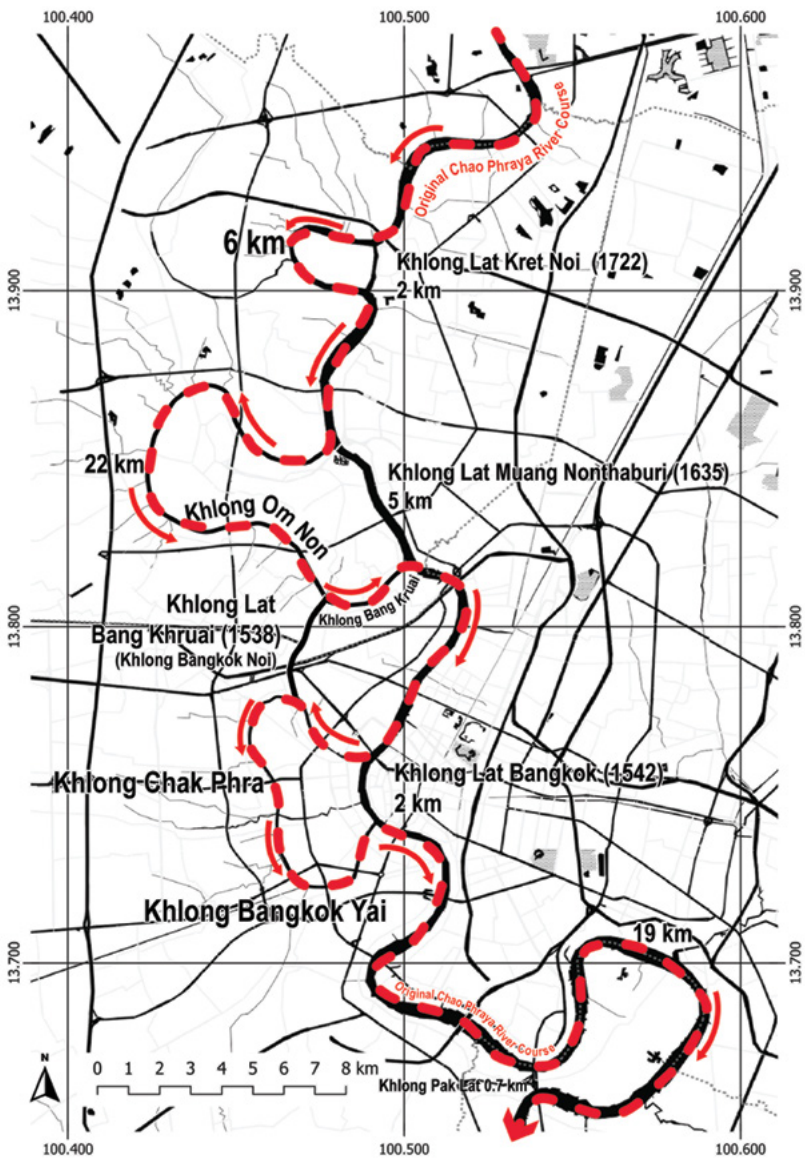
ผลจากการสำรวจอย่างรวดเร็วจะถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบโดยใช้ข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากพื้นที่ชุมชนริมน้ำแต่ละแห่ง ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพระยะทางพื้นที่ริมน้ำ ระดับมลพิษทางน้ำจากการสังเกต การเสื่อมสภาพของพื้นที่ ผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน การใช้ประโยชน์ที่ดิน ความเป็นแหล่งท่องเที่ยว ลักษณะพื้นที่ริมน้ำพื้นที่และความหนาแน่นของสิ่งก่อสร้าง การเข้าถึง และลักษณะกลุ่มประชากร ซึ่งเป็นตัวชี้วัดหลักในการวิเคราะห์ที่ใช้ในการเปรียบเทียบ รวมทั้งการเปรียบเทียบพื้นที่สิ่งปลูกสร้างตามช่วงเวลาผ่านการจำแนกประเภทการใช้ที่ดินอย่างง่าย (Simple Landcover Classification)¹³ ข้อมูลที่ได้จะถูกนำมาสร้างเป็นแผนที่เพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในด้านต่าง ๆ เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดิน การขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานและการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ธรรมชาติ โดยแผนที่เหล่านี้จะช่วยให้เห็นภาพรวมของความแตกต่างหรือความเหมือนระหว่างชุมชนที่ศึกษา

การกำหนดพื้นที่ศึกษาสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 พื้นที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับคลองขุดลัดในบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า (Fig. 1) ซึ่งมีบทบาทสำคัญทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และการพัฒนาเมืองในพื้นที่เจ้าพระยาตอนล่าง ดังนี้

1. พื้นที่เกาะเกร็ด (แม่น้ำเจ้าพระยาและช่วงคลองลัดเกร็ด): การขุดคลองลัดเกร็ดใน พ.ศ. 2265 ทำให้เกิดพื้นที่เกาะเกร็ดในปัจจุบัน ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญในเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการตั้งถิ่นฐานและชุมชนริมน้ำที่โดดเด่น โดยคลองลัดนี้ช่วยลดการเดินทางในช่วงน้ำคดเคี้ยวของแม่น้ำเจ้าพระยา

2. พื้นที่คลองอ้อมนนทบุรี (ช่วงคลองลัดเมืองนนทบุรี): คลองลัดเมืองนนทบุรีขุดขึ้นใน พ.ศ. 2178 เพื่อลดการคดเคี้ยวของแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณจังหวัดนนทบุรีนำไปสู่การตั้งถิ่นฐานที่มั่นคงและเชื่อมโยงกับชุมชนโดยรอบ

3. พื้นที่คลองชักพระจนถึงคลองบางกอกใหญ่ (ช่วงคลองลัดบางกอก): คลองลัดบางกอกขุดขึ้นใน พ.ศ. 2081 เพื่อปรับปรุงการคมนาคมทางน้ำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น คลองนี้มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเมืองกรุงเทพฯ ขึ้นในและพื้นที่ใกล้เคียง รวมถึงการขยายตัวของ การตั้งถิ่นฐานริมคลองในพื้นที่เมืองกรุงเทพฯ

ภาพ 1
คลองขุดลัดบริเวณ
แม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง
ในช่วงเวลาต่าง ๆ

Fig 1
The shortcut canals in
the lower Chao Phraya
area across different
periods

ภาพ 1 / Fig 1

ชุมชนริมน้ำเกาะเกร็ด

เกาะเกร็ดอยู่ในเขตจังหวัดนนทบุรีที่ลักษณะเป็นเกาะขนาดใหญ่กลางแม่น้ำเจ้าพระยา และเป็นที่ราบลุ่มลุ่มไปด้วยน้ำทำให้เหมาะสำหรับการทำการเกษตรกรรม ในยุคกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 9 (ขุนหลวงท่ายสระ) มีพระบัญชาให้ขุดคลองลัดตัดตรงส่วนที่อ้อม¹⁴ เรียกว่า คลองลัดเกร็ดน้อย โดยมีการริเริ่มขุดคลองขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2265 เมื่อเวลาผ่านไปกระแสน้ำทำให้แม่น้ำที่เป็นทางตรงกัดเซาะตลิ่งจนกลายเป็นแม่น้ำใหญ่ ในส่วนของคลองอ้อมเกร็ดคือเส้นทางน้ำสายเดิมไหลอ้อมผ่านไปจนกระทั่งมีการตั้งอำเภopakเกร็ด หลังจากนั้นได้มีการเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี¹⁵

ผลผลิตทางการเกษตรที่เป็นที่นิยมในการปลูกของพื้นที่นี้คือ กล้วย มะม่วง มะพร้าว ส้มโอ ในอดีตพื้นที่บริเวณกลางเกาะเคยมีการปลูกข้าว จนกระทั่ง พ.ศ. 2525 เนื่องจากบริเวณกลางเกาะเป็นพื้นที่ดอนสูงและพื้นที่ไม่มีการขุดลอกน้ำไม่สามารถเข้าถึงได้ ทำให้ในปัจจุบันเป็นพื้นที่รกร้างขนาดใหญ่¹⁶ แต่ในทางตรงกันข้ามพื้นที่ริมเกาะเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำเกิดน้ำท่วมได้ง่ายผนวกกับลักษณะทางธรณีสันฐานเป็นดินเหนียวอุ่มน้ำทำให้น้ำท่วมขังเป็นเวลานานกว่าจะมีการลดระดับของน้ำ ในการท่วมแต่ละครั้งจะมีความสูงของระดับน้ำ 1-2 เมตร ทำให้ภายในเกาะเกร็ดมีแนวโน้มที่จะมีโครงการสร้างเขื่อนกันน้ำท่วมและการกักเซาะของแม่น้ำในอนาคต

แต่อย่างไรก็ตาม เกาะเกร็ดนั้นเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีเสน่ห์ดึงดูดนักท่องเที่ยวด้วยเอกลักษณ์ความเป็นชุมชนที่อนุรักษ์ไว้ โดยการเดินทางเข้าถึงจะต้องนั่งเรือเท่านั้น ไม่มีสะพานข้าม จึงทำให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนสมัยอดีตด้วยการใช้ชีวิตแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท (Fig. 2) มีการค้าขายที่หลากหลายในวันหยุดราชการและวันหยุดนักขัตฤกษ์ เช่น หัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา อาหารพื้นเมือง ฯลฯ ในด้านที่อยู่อาศัยมีการตั้งถิ่นฐานรอบเกาะเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะบริเวณริมน้ำและริมทางสาธารณะซึ่งเป็นทางสัญจรหลัก (Fig. 3) โดยมีเรือนแบบดั้งเดิมเป็นลักษณะเรือนไทยภาคกลางแบบเรือนมอญของชาวมอญอพยพ โดยเฉพาะบริเวณเกาะเกร็ดใน พ.ศ. 2317 ภายใต้การสนับสนุนจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ได้จัดสรรพื้นที่ใกล้ริมแม่น้ำเจ้าพระยาให้กับชาวมอญเพื่อดำรงชีวิตและตั้งถิ่นฐาน เรือนเหล่านี้สะท้อนถึงความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมริมน้ำ การปรับตัวทางวัฒนธรรม และการสืบสานภูมิปัญญา

ด้านการสร้างที่อยู่อาศัย¹⁷ โดยมีลักษณะเป็นเรือนไม้จริงยกพื้นสูง ใต้ถุนโล่ง มีพื้นที่ใช้สอยอยู่ชั้นบน มีโถงกลางเรือนขนาดใหญ่ภายใต้หลังคาคลุมเป็นเรือนจั่วเดี่ยวและจั่วแฝด¹⁸

ภาพ 2
พืชพรรณที่เขียวชอุ่มซึ่งเป็น
ลักษณะเด่นของเกาะเกร็ด
แสดงให้เห็นถึง
ความหลากหลายของ
พืชพรรณและสิ่งแวดล้อม
ทางธรรมชาติในพื้นที่

Fig 2
The lush vegetation typical
of Koh Kret, highlighting
the diversity of plants and
the natural environment
in the area

ภาพ 3 / Fig 3

ภาพ 3

เรือนเสาสูงริมน้ำ
พื้นชานระเบียงหลายระดับ
บริเวณเกาะเกร็ด

Fig 3

Houses on high stilts by
the water, with multi-level
terrace floors in
the Koh Kret area

ชุมชนริมน้ำคลองอ้อมนนท์

พื้นที่ชุมชนริมน้ำคลองอ้อมนนท์ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศเหนือจรดอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และทิศใต้จรดคลองมหาสวัสดิ์ จังหวัดนนทบุรี คลองอ้อมนนท์นั้นเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมที่ไหลโค้งเป็นรูปเกือกม้าซึ่งเป็นแหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญ ในภายหลังมีการขุดคลองลัดอ้อมนนท์ พ.ศ. 2178 คลองลัดได้กลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหม่ แม่น้ำเดิมจึงตื้นเขินลงและกลายเป็นคลองในที่สุด¹⁹ คลองอ้อมนนท์ถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่สภาวะของน้ำและภูมิทัศน์เปลี่ยนแปลงมาก โดยแต่เดิมเป็นพื้นที่รกร้างในช่วงฤดูแล้งจะแล้งมาก ในช่วงฤดูฝนมีน้ำท่วมไม่สามารถตั้งถิ่นฐานหรือทำเกษตรกรรมได้จนมีการขุดคลอง ในปัจจุบันจึงเป็นพื้นที่ลุ่มล้อมรอบด้วยทำนบและคลองสายย่อย²⁰ ต่อมาพื้นที่นี้มีการขุดคลองร่องสวน การทำเกษตรกรรมประเภทสวนผลไม้จึงเกิดขึ้น แต่เมื่อเวลาผ่านไปจนถึงปัจจุบันร่องสวนและคลองหายไป มีการสร้างเขื่อนกันน้ำในพื้นที่คลองอ้อมนนท์ มีการตัดถนน ทำให้การเข้าถึงพื้นที่มีมากขึ้นจนที่อยู่อาศัยกระจายตัวแทรกซึมเข้ามาแทนพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ป่ามากขึ้นเรื่อย ๆ

ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2567) พื้นที่เกษตรกรรมริมคลองอ้อมนนท์ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ทั่วไปคือสวนผลไม้ มีการถมดินเพื่อเพิ่มพื้นที่เกษตรกรรม มีการตัดถนน มีการสร้างหมู่บ้านจัดสรรที่มีรั้วกำแพงคอนกรีตกันดินล้อมรอบ ในขณะเดียวกันก็ยังมีเรือนริมคลองที่แต่เดิมเป็นเรือนยกเสาสูงป้องกันน้ำท่วมริมเขตคลองที่ได้ถูกเรือนมีที่จอดเรือและมีทำนบน้ำอยู่หน้าเรือน (Fig. 4) โดยลักษณะเรือนตลอดริมคลองอ้อมนนท์ส่วนมากอาคารจะมีการออกแบบเพื่อใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ (Fig. 5) มีการสร้างเรือนตามบริบทการใช้พื้นที่และวิถีชีวิตเป็นหลัก โดยสามารถแบ่งรูปแบบเรือนริมน้ำได้ 4 รูปแบบ ได้แก่ เรือนแถวไม้ เรือนไทยภาคกลาง เรือนไม้พื้นถิ่น และอาคารสมัยใหม่²¹ ชุมชนริมน้ำคลองอ้อมนนท์ได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและทางกายภาพอย่างมาก เนื่องจากการขยายโครงสร้างพื้นฐานการคมนาคม เช่น ถนนและทางรถไฟยกระดับ เรือนริมน้ำเก่าแก่ถูกทอดทิ้งเนื่องจากความยากลำบากในการซ่อมแซม และขาดการเชื่อมต่อกับถนนหลัก ประชากรที่อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่เกษียณแล้วและทำการเกษตรแบบกึ่งพาณิชย์ ขณะที่ประชากรที่อยู่ในวัยกลางคนแทบไม่มีในชุมชน เนื่องจากมักย้ายออกไปศึกษาเล่าเรียนและทำงานในพื้นที่กรุงเทพมหานคร²² ถึงแม้ว่าพื้นที่นี้จะมีการแทรกซึมของถนนทั่วบริเวณแต่การสัญจรข้ามฝั่งทางน้ำยังปรากฏอยู่ เนื่องจากยังมีประชาชนบางกลุ่มที่อาศัยอยู่ในบ้านเรือนริมน้ำได้อาศัยข้ามฝั่งเพื่อลดระยะทางในการเดินทางจากระบบขนส่งสาธารณะบนบก

ภาพ 4 / Fig 4

ภาพ 4

อดีตเรือนค้าขายริมน้ำยังคง
อัตลักษณ์แบบเรือนเสาสูง
ริมน้ำไม่มีตลิ่งคอนกรีต
ยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์
กับการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำ
ของคลองอ้อมนนท์

Fig 4

Former waterfront trading
houses still maintain their
unique high stilts
structure without concrete
embankments, reflecting
their relationship with
the changing water levels
of Khlong Om Non.

ภาพ 5 / Fig 5

ภาพ 5

พืชพรรณริมน้ำเป็น
แหล่งอาหารและอนุบาล
สัตว์น้ำน้อยใหญ่ริมตลิ่ง
ธรรมชาติ มีศาลาท่าน้ำรวม
ทั้งชานระเบียง แสดงให้
เห็นถึงความสัมพันธ์ของคน
ที่ว่างริมน้ำ และสภาพแวดล้อม

Fig 5

Riverside vegetation
serves as a food source
and nursery for various
aquatic animals along
the natural banks.
The presence of a riverside
pavilion and terrace
reflects the relationship
between people,
waterfront spaces, and
the environment.

ชุมชนริมน้ำคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่

คลองชักพระตั้งอยู่บริเวณตอนเหนือของคลองบางกอกใหญ่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม ในสมัยอยุธยาพื้นที่นี้เป็นด่านเก็บภาษีและตรวจสอบการเข้าออก หลังจากนั้นได้มีการขุดคลองลัดบางกอกใน พ.ศ. 2065 ทำให้กระแสน้ำเปลี่ยน และทำให้แม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมตื้นขึ้นและลดขนาดลงเป็นคลองชักพระ (หรือคลองบางขุนศรี) และคลองบางกอกใหญ่ในปัจจุบัน²³ ที่มาของชื่อคลองชักพระเกิดจากประเพณีชักพระที่มีเรือประดิษฐานพระพุทธรูปชักลากไปตามคลองสู่แม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองบางกอกน้อย และอ้อมคลองบางกอกใหญ่ไปที่วัดนางชี ตั้งแต่ในอดีตบริเวณคลองชักพระมีระยะทาง 8 กิโลเมตร ไหลต่อจากคลองบางกอกน้อยไปเชื่อมกับคลองบางกอกใหญ่และคลองภาษีเจริญ ระยะทางจากคลองชักพระจนถึงคลองบางกอกใหญ่มีคลองสายเล็กแบ่งซอยย่อยภายในคลอง ซึ่งคลองเหล่านี้มีทั้งคลองที่เกิดจากธรรมชาติ และคลองที่ขุดขึ้นเพื่อการเกษตรกรรม การอุปโภคบริโภค ระบบชลประทาน และการคมนาคม โดยเฉพาะเส้นทางการคมนาคมทางน้ำที่ใช้เรือเป็นพาหนะหลักในการเดินทาง เส้นทางคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่จึงมีความสำคัญต่อชุมชน ส่งผลให้บริบทในด้านต่าง ๆ ของชุมชนและการตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้บริเวณริมน้ำ ในอดีตคนในพื้นที่นี้ทำนาเป็นหลักเนื่องจากลักษณะดินและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การทำนาในปัจจุบัน (พ.ศ. 2567) พื้นที่บริเวณนี้ยังมีการทำไร่ ปลูกผัก ทำสวนไม้ผล ไม้ยืนต้น และปลูกไม้ดอกไม้ประดับ²⁴

หลังจาก พ.ศ. 2522 จนถึงปัจจุบัน รูปแบบอาคารที่หลากหลายในพื้นที่มีการผสมผสานหลากหลายวัฒนธรรม โดยสามารถเห็นรูปแบบเรือนหลายลักษณะ (Fig. 6) ไม่ว่าจะเป็นเรือนแถวหลังคาสูงที่มีชายคา อาคารทรงไทย อาคารที่มีการผสมกับศิลปะตะวันตก รวมทั้งอาคารสมัยใหม่ เนื่องจากการขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานของประชากรเมืองในพื้นที่ชุมชนริมน้ำคลองชักพระมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้โครงการก่อสร้างถนนทางหลวงในเขตตลิ่งชันที่เชื่อมเส้นทางจากกรุงเทพฯ ไปต่างจังหวัดทำให้การเข้าถึงพื้นที่สะดวกมากขึ้นกว่าในอดีต ถึงอย่างไรก็ตามพื้นที่ส่วนใหญ่ที่อยู่เลียบริมคลองชักพระมีการสร้างถนนสายหลักผ่ากลางพื้นที่ ส่งผลให้เกิดลักษณะการใช้ที่ดินเปลี่ยนไปจากชุมชนเกษตรกรรมเป็นชุมชนที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะในรูปแบบอะพาร์ตเมนต์ หมู่บ้านจัดสรร และสถานประกอบการค้าต่าง ๆ (Fig. 7)

จากการที่ชุมชนริมน้ำคลองชักพระมีการขยายตัวของพื้นที่เชิงพาณิชย์กรรม และที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ทำให้น้ำคลองที่เคยใสสะอาดมีคุณภาพต่ำลงจนใช้ทำการเกษตรและการอุปโภคบริโภคไม่ได้ เนื่องจากปริมาณน้ำเสียที่ระบายลงเพิ่มมากขึ้น หลังจากเกิดปัญหาทางกรุงเทพมหานครร่วมมือกับกรมเจ้าท่าได้ดำเนินการก่อสร้างโครงการระบบรวบรวมน้ำเสียและระบบบำบัดน้ำเสียธนบุรีเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว²⁵ ซึ่งปัจจุบันอยู่ระหว่างดำเนินการ

ภาพ 6 / Fig 6

ภาพ 6

เรือนเสาสูงริมคลอง
ชักพระ-คลองบางกอกใหญ่
แบบดั้งเดิมยังพอมิให้เห็นอยู่
แต่เปลี่ยนเป็นตลิ่งคอนกรีต
เกือบหมดแล้ว

Fig 6

Traditional stilted houses
along Khlong Chak Phra
and Khlong Bangkok Yai
can still be seen, but most
of the banks have now
been replaced with
concrete embankments.

ภาพ 7 / Fig 7

ภาพ 7

การเปลี่ยนแปลงประโยชน์
ใช้ที่ดินทำให้มีโครงการ
พัฒนาใหม่ ๆ เกิดขึ้นมา
มากมาย จะเห็นถึง
ความแตกต่างระหว่าง
ความต่อเนื่องของพื้นที่โล่ง
ริมน้ำแบบดั้งเดิมและแบบ
ใหม่ที่ต่างกันอย่งเห็นได้ชัด

Fig 7

The change in land use
has led to many new
development projects.
The difference between
the continuity of traditional
open waterfront spaces
and the new ones is clearly
noticeable.

กรอบทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

กรอบทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานี้มุ่งเน้นที่การทำความเข้าใจภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมน้ำในฐานะภาพสะท้อนของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับแหล่งน้ำ และบทบาทของนโยบายสาธารณะในการจัดการพื้นที่ริมน้ำให้สอดคล้องกับการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน โดยเน้นความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและการบูรณาการแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนริมน้ำ แบ่งออกเป็นสองประเด็นสำคัญ ได้แก่ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมน้ำ และนโยบายพื้นที่สาธารณะริมน้ำกับการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมน้ำ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมสะท้อนถึงความเชื่อมโยงและการใช้งานที่ทำให้เกิดความรู้สึกถึงประวัติศาสตร์ในสถานที่เฉพาะนั้น องค์ประกอบทางกายภาพของภูมิทัศน์วัฒนธรรมอาจประกอบด้วยต้นไม้ อาคาร ทางเดิน เฟอร์นิเจอร์ประดับในสถานที่ รวมถึงแหล่งน้ำ หรือองค์ประกอบใด ๆ ที่แสดงถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของสถานที่นั้น ๆ²⁶ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมน้ำของชุมชนริมน้ำจึงยึดโยงกับลำน้ำ โดยมีรูปแบบของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่ส่งผลต่อ

การตั้งถิ่นฐานอันเนื่องจากระบบนิเวศ สภาพแวดล้อม โดยใช้ประโยชน์จากน้ำและที่ดินเพื่อพัฒนาการคมนาคม การเกษตร การอุปโภคบริโภคในท้องถิ่นมาอย่างยาวนาน โดยภูมิทัศน์ของพื้นที่ริมน้ำแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันอันเนื่องมาจากรูปแบบการใช้ประโยชน์ทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม จึงทำให้รูปแบบภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมน้ำในแต่ละเขตมีความแตกต่างกันออกไป²⁷ โดยเอกลักษณ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมน้ำที่เห็นได้ชัดคือลักษณะการปลูกบ้านเรือนบนโคลนตะกอนที่เกิดจากการทับถม เรือนยกเสาสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วมในช่วงฤดูน้ำหลาก การใช้ชีวิตเป็นแนวยาวตลอดสายน้ำ หน้าเรือนหันหน้าออกไปทางแม่น้ำด้านหลังเป็นพื้นที่เพาะปลูก

ในส่วนของภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมน้ำของพื้นที่ริมคลองซึ่งเป็นคลองสาขาหรือทางน้ำย่อยมีลักษณะที่แตกต่างกัน พื้นที่ริมคลองมักเป็นพื้นที่ชุมชนขนาดเล็กที่มีความพึ่งพิงกับระบบนิเวศท้องถิ่นมากกว่า²⁸ ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากน้ำในการเกษตร การเพาะปลูก การอุปโภคบริโภค รวมทั้งการใช้คลองในการขนส่งภายในท้องถิ่น ซึ่งแตกต่างจากระบบภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมแม่น้ำ โดยเฉพาะแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีโครงข่ายการค้าขายและพื้นที่เกษตรกรรมขนาดใหญ่เป็นปัจจัยในการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะบ้านเรือนริมคลองมักเป็นเรือนยกพื้นที่มีขนาดเล็กและเรียบง่าย ตั้งอยู่ใกล้กับพื้นที่เพาะปลูก การเชื่อมโยงระหว่างชุมชนและลำคลองจึงเป็นการดำรงชีวิตประจำวันแบบที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะการทำเกษตรกรรมในพื้นที่หลังบ้านที่อยู่ใกล้ริมน้ำ มีวัดและตลาดตั้งอยู่บริเวณปากคลอง ตลอดสายน้ำมีเรือนแพร้านค้าเคลื่อนย้ายไปมา

ในยุคสมัยใหม่การพัฒนาเมืองอย่างรวดเร็ว และความทันสมัยได้ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมน้ำ²⁹ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน มลพิษ และการลดลงของประเพณีดั้งเดิม ขณะเดียวกันการพัฒนาการท่องเที่ยวและการค้าเชิงพาณิชย์ได้เพิ่มความท้าทายในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยจำเป็นต้องมีความสมดุลในการพัฒนาเพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่ไว้สำหรับคนรุ่นหลัง พร้อมทั้งการศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและบทบาทของความรู้ท้องถิ่นในโครงการพัฒนาอย่างยั่งยืน

นโยบายพื้นที่สาธารณะริมน้ำกับการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน

พื้นที่ริมน้ำมีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2567) ซึ่งยังไม่มีนโยบายที่ครอบคลุมและชัดเจนสำหรับการจัดการพื้นที่ริมน้ำอย่างยั่งยืนและเป็นระบบ ถึงแม้จะมีบางนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหรือการป้องกันน้ำท่วม แต่ยังขาดการเชื่อมโยงกับแนวคิดด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมริมน้ำที่ยั่งยืน ถ้าหากไม่มีนโยบายสาธารณะดูแลพื้นที่ริมน้ำเพื่อจัดการบริบทของพื้นที่จะนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงจนไม่หลงเหลือเสน่ห์ของพื้นที่ริมน้ำ สิ่งที่เห็นได้ชัดของการเปลี่ยนแปลงในตอนนี้ คือ เมืองที่ขยายตัว การคมนาคมพัฒนาเพิ่มขึ้น การตัดถนนทำให้การสัญจรทางบกเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้การอยู่อาศัยในอดีตที่พื้นที่หน้าบ้านเคยเป็นริมน้ำกลายเป็นพื้นที่หลังบ้านแทน นอกจากนี้การสัญจรทางน้ำลดน้อยลงและเปลี่ยนมาใช้รถยนต์ในการเดินทาง เพราะการเข้าถึงทางบกมีความสะดวกและทั่วถึงมากกว่า พื้นที่ริมน้ำที่ไม่ได้มีการออกแบบระบบการสัญจรที่รองรับการขยายตัวของเมือง กลายเป็นตรอกซอยขนาดแคบที่รถยนต์เข้าถึงค่อนข้างลำบาก ต่อมาคือการสร้างคันกันน้ำท่วมตลอดสองฝั่งของพื้นที่ริมน้ำ แม้การทำคันกันน้ำจะช่วยลดปัญหาน้ำท่วมได้แต่ก็ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ริมแม่น้ำ³⁰ โดยมีผลกระทบ 6 ด้านหลักๆ ได้แก่ ด้านภูมิทัศน์วิถีชีวิต เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ความปลอดภัย และวัฒนธรรม³¹ ทำให้การเชื่อมต่อนบกและแม่น้ำปิดกั้นกันมากขึ้น วิถีชีวิตการอยู่อาศัยริมน้ำไม่มีคุณภาพ ทั้งเป็นพื้นที่เปื้อน ลับตาคน ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ริมน้ำได้เต็มประสิทธิภาพ

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นทำให้มีการเสนอแนวคิดนโยบายสาธารณะของพื้นที่ริมน้ำที่หลากหลาย แต่จะต้องเกิดจากการร่วมมือช่วยกันในทุกภาคส่วน เช่น ภาครัฐที่จำเป็นต้องมีการสำรวจและจัดทำฐานข้อมูลส่วนกลางในแต่ละด้านที่มีความหลากหลาย มีผลวิเคราะห์ออกมาเพื่อถ่ายทอดการใช้งาน ทางด้านเอกชนโครงการที่สร้างต้องไม่รบกวนหรือทำลายและยังต้องสอดคล้องกับบริบทรอบๆ พื้นที่โดยไม่แบ่งแยกกับบริบทสังคมริมน้ำ รวมทั้งประชาชนทั่วไปควรจะมีความรู้และเข้าใจความสำคัญต่อการฟื้นฟูพื้นที่ริมน้ำ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนโยบายสาธารณะของประเทศไทยยังไม่ครอบคลุมการจัดการพื้นที่ริมน้ำอย่างทั่วถึง การศึกษานโยบายจากประเทศที่ประสบความสำเร็จในการจัดการพื้นที่ริมน้ำ เช่น แนวคิดการจัดหาพื้นที่ให้กับแม่น้ำ (Room for the River) ของประเทศเนเธอร์แลนด์ ที่เน้นการจัดการน้ำท่วมและฟื้นฟูพื้นที่ธรรมชาติ³² หรือประเทศสิงคโปร์ที่มีนโยบายการจัดการน้ำแบบบูรณาการ (Integrated Water Management) ที่เน้นการปรับปรุงคุณภาพน้ำและฟื้นฟูภูมิทัศน์ริมน้ำ

ควบคู่กับการพัฒนาเมือง³³ เป็นตัวอย่างกรณีศึกษาที่สามารถนำมาปรับให้เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยเพื่อพัฒนาพื้นที่ริมน้ำอย่างยั่งยืนต่อไปได้

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับแหล่งน้ำยังทำให้พื้นที่มีความเปราะบางต่อปัญหาน้ำท่วมอย่างมาก ตัวอย่างที่ชัดเจนคืออุทกภัยครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2554 ได้เน้นย้ำถึงความเปราะบางของชุมชนริมน้ำและปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างภัยธรรมชาติและการพัฒนาเมือง³⁴ หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว ความพยายามในการบรรเทาอุทกภัยมักมุ่งเน้นไปที่โครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ที่มุ่งควบคุมและเปลี่ยนเส้นทางการไหลของน้ำ แม้ว่าการแทรกแซงเหล่านี้อาจให้การปกป้องในระดับหนึ่งแต่อาจทำให้ความไม่เท่าเทียมที่มีอยู่รุนแรงขึ้น และโยนความเสี่ยงไปยังชุมชนที่ถูกกีดกันมากขึ้น ตัวอย่างเช่น การสร้างกำแพงกันน้ำท่วมและระบบระบายน้ำอาจมีความสำคัญกับการปกป้องศูนย์กลางเศรษฐกิจและย่านที่ร่ำรวยซึ่งอาจทำให้ชุมชนริมน้ำที่ยากจนมีความเสี่ยงมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น การพัฒนาเมืองอย่างรวดเร็วในกรุงเทพฯ ได้เพิ่มแรงกดดันให้กับประเด็นทางน้ำของเมืองมากขึ้น เมื่อมีการถมดินและการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ที่ลุ่มน้ำท่วมตามธรรมชาติมักจะได้รับผลกระทบทำให้มีความเสี่ยงต่อน้ำท่วมในพื้นที่อื่น ๆ เพิ่มขึ้น³⁵ พลวัตนี้เน้นย้ำถึงความจำเป็นในการใช้แนวทางที่ครอบคลุมและเท่าเทียมกันมากขึ้นในการวางผังเมืองที่คำนึงถึงความเชื่อมโยงกันของปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

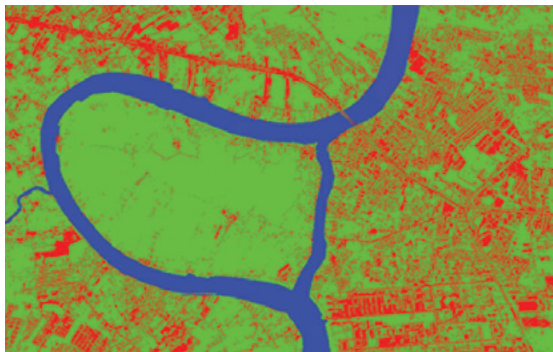
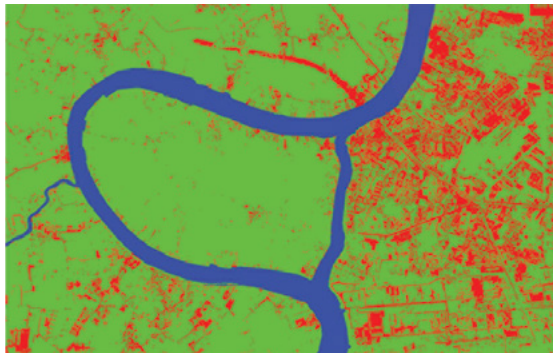
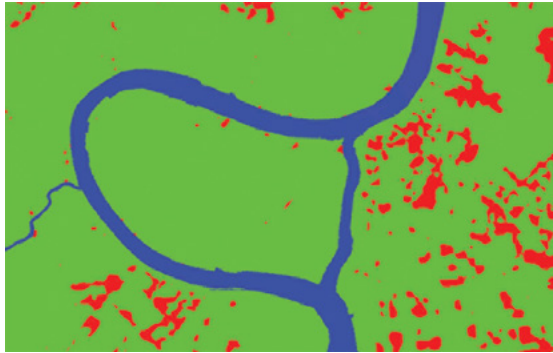
ภูมิทัศน์ริมแม่น้ำของกรุงเทพฯ มีทั้งโอกาสและความท้าทาย แม้ว่าจะสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม แต่ก็อ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ และแนวทางการพัฒนาเมืองที่ไม่ยั่งยืน การแก้ไขปัญหานี้ต้องอาศัยความเข้าใจอย่างละเอียดถี่ถ้วนเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างภูมิทัศน์ริมน้ำ โครงสร้างพื้นฐาน และความเท่าเทียมทางสังคม ในอนาคตสิ่งสำคัญคือต้องให้ความสำคัญกับแนวทางการวางแผนแบบบูรณาการที่สร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับความต้องการของชุมชนทั้งหมด รวมทั้งสุขภาวะทางน้ำของกรุงเทพฯ และนันทบุรีในระยะยาว การพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนริมน้ำจะต้องมีการวางแผนและตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูลที่ครอบคลุมและแม่นยำเพื่อให้เกิดสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิม และการปรับตัวให้เข้ากับการพัฒนาเมือง การผสานรวมแนวคิดการอนุรักษ์กับการพัฒนาจะช่วยให้เกิดความยั่งยืนทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจของชุมชนริมน้ำในอนาคต

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาจากการประเมินความเปลี่ยนแปลง 3 พื้นที่กรณีศึกษา ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงพื้นที่เพื่อประเมินระดับการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันในสามพื้นที่สำคัญ ได้แก่ เกาะเกร็ด คลองอ้อมนนท์ และคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ การวิเคราะห์นี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ในการประเมินจุดแข็งและจุดอ่อนภายในของชุมชน รวมถึงโอกาสและภัยคุกคามภายนอกที่พวกเขาเผชิญในบริบทของการขยายตัวเป็นเมืองและการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

เกณฑ์ในการพิจารณาจุดอ่อนและจุดแข็งของพื้นที่ศึกษาถูกกำหนดขึ้นจากหลายปัจจัยที่ครอบคลุมทั้งลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ เช่น สภาพภูมิประเทศและการเข้าถึงแหล่งน้ำ ตลอดจนโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานหรือการพัฒนา นอกจากนี้ยังพิจารณาการใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการใช้ที่ดินดั้งเดิม ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพทางเศรษฐกิจของพื้นที่ ทั้งในแง่ของการเกษตร การพาณิชย์ หรือการท่องเที่ยว อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนในการรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิมท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ความสามารถในการปรับตัวต่อปัญหาที่อาจเกิดขึ้น เช่น การขยายตัวของเมืองหรือน้ำท่วมก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ต้องพิจารณา รวมถึงการสนับสนุนจากโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เช่น ระบบขนส่งหรือโครงการป้องกันน้ำท่วมที่มีผลต่อการพัฒนาและการคงอยู่ของพื้นที่

เกาะเกร็ด บ้านเรือนในพื้นที่ยังคงลักษณะดั้งเดิมที่เป็นเรือนเสาสูงริมน้ำตอนเหนือและตะวันตกของเกาะที่ยังคงรักษาลักษณะชานระเบียงหลายระดับที่เป็นเอกลักษณ์ไว้ ในขณะที่บริเวณทิศใต้และทิศตะวันออกของเกาะเริ่มมีการก่อสร้างเรือนสมัยใหม่มากขึ้น มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับพื้นที่ศึกษาอื่น ๆ ส่งผลให้ความเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยังคงรักษาความดั้งเดิมของวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นจุดเด่นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว มีปัจจัยหลายประการที่ช่วยให้เกาะเกร็ดสามารถต้านทานการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเมืองได้ (Fig. 8) นอกจากนี้ยังคงมีพื้นที่ที่แสดงความสำคัญทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เป็นเอกลักษณ์เห็นได้จากความพยายามของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ประเพณีและภูมิปัญญาดั้งเดิม ซึ่งยังคงดึงดูดนักท่องเที่ยวจำนวนมากได้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะตลาดริมน้ำที่คึกคักในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์

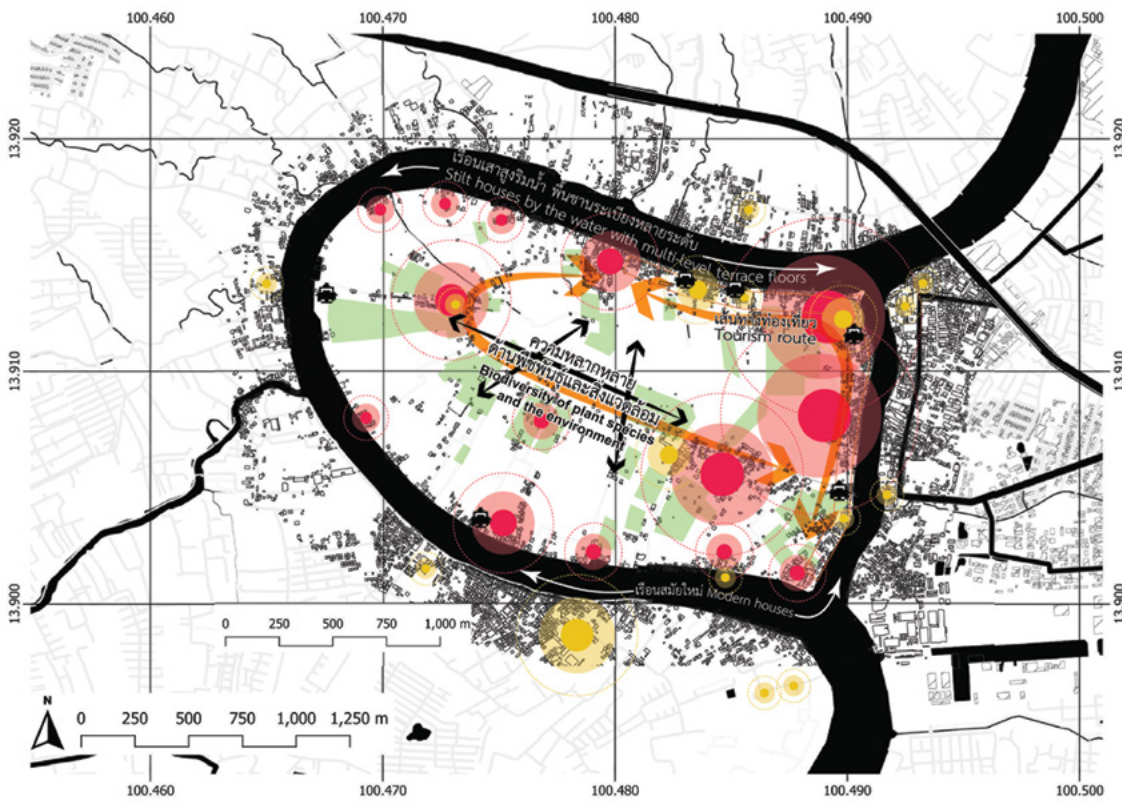

ภาพ 8 / Fig 8

ภาพ 8
การจำแนกประเภทการใช้ที่ดินอย่างง่ายของเกาะเกร็ด โดยแสดงพื้นที่สีเขียว (สีเขียว) และน้ำ (สีน้ำเงิน) โดยเน้นการขยายตัวของพื้นที่สิ่งปลูกสร้าง (สีแดง) (จากบนลงล่าง) ใน พ.ศ. 2528³⁶, พ.ศ. 2547³⁷ และ พ.ศ. 2567³⁸ จะเห็นว่าพื้นที่เกาะเกร็ดมีการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างเพียงเล็กน้อย ในขณะที่พื้นที่โดยรอบ (นอกเกาะ) หลังจากมีการตัดถนนถนนราชพฤกษ์ (พ.ศ. 2543) และชัยพฤกษ์ (พ.ศ. 2549) ส่งผลให้การขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างขยายออกไปทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างเห็นได้ชัด

Fig 8
A simple landcover classification of Koh Kret, representing vegetation in green, water in blue, and red highlighting the expansion of built-up areas. From top to bottom, the years are 1985³⁶, 2004³⁷, and 2024³⁸. It can be observed that the built-up area on Koh Kret expanded only slightly. However, in the surrounding areas (outside the island), following the construction of Ratchaphruek Road (in 2000) and Chaiyapruet Road (in 2006), the built-up area expanded significantly to the western side of the Chao Phraya River.

อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงเกาะเกร็ดที่จำกัดเฉพาะทางเรือข้ามฟากไม่มีสะพานเชื่อมต่อเข้าถึง และถนนบนเกาะเป็นถนนเล็ก ๆ ที่คดเคี้ยวผ่านสวน ทำให้การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการท่องเที่ยวยังคงเป็นความท้าทายที่สำคัญ ด้วยเหตุนี้เกาะเกร็ดจึงมีพื้นที่บางส่วนในชุมชนที่มีศักยภาพในการพัฒนาที่จำกัด รวมถึงการรับมือต่อความเสี่ยงของน้ำขึ้นน้ำลงและน้ำท่วมในบางฤดูที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งและยาวนานยังก่อให้เกิดความเสียหายอย่างมากต่อทั้งผู้อยู่อาศัยเดิมและธุรกิจที่มาจากภายนอก นอกจากนี้สภาพเศรษฐกิจในท้องถิ่นยังถูกจำกัดอยู่บ้างเนื่องจากกิจกรรมเชิงพาณิชย์ส่วนใหญ่มักกระจุกตัวอยู่ในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ (Fig. 9)

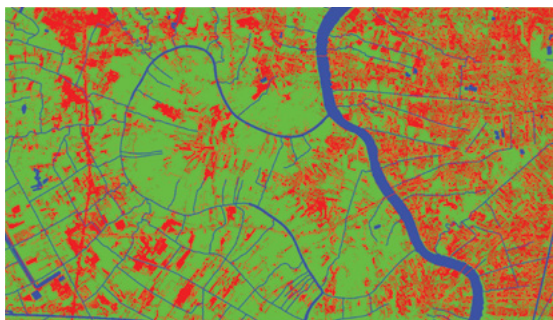
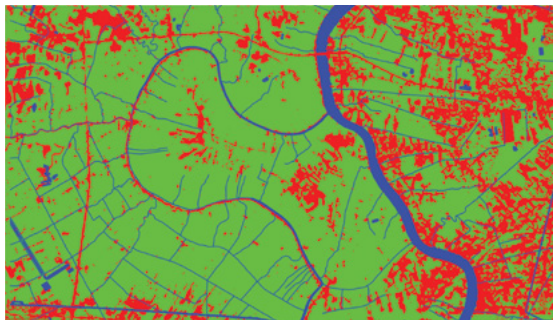

ภาพ 9 / Fig 9

- ศาสนสถาน Religious sites
- ความหนาแน่นของแหล่งอยู่อาศัย Residential density
- พื้นที่เกษตรกรรม Agricultural areas
- เส้นทางท่องเที่ยว Tourist routes
- ท่าเรือข้ามฟาก Ferry terminals

ภาพ 9
แผนภาพวิเคราะห์เชิงพื้นที่บริเวณเกาะเกร็ด

Fig 9
Spatial analysis diagram of Koh Kret area

ภาพ 10 / Fig 10

ภาพ 10

การจำแนกประเภทการใช้ที่ดินอย่างง่ายของคลองอ้อมนนท์ โดยแสดงพื้นที่สีเขียว (สีเขียว) และน้ำ (สีน้ำเงิน) โดยเน้นการขยายตัวของพื้นที่สิ่งปลูกสร้าง (สีแดง) เรียงจากบนลงล่าง พ.ศ. 2528³⁹, พ.ศ. 2547⁴⁰ และ พ.ศ. 2567⁴¹ จะเห็นได้ว่าระหว่าง พ.ศ. 2528 ถึง พ.ศ. 2567 พื้นที่คลองอ้อมนนท์ มีการขยายตัวของพื้นที่สิ่งปลูกสร้างอย่างมีนัยสำคัญ โดยพื้นที่สีเขียวค่อย ๆ ลดลง ใน พ.ศ. 2528 พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสีเขียว โดยมีการพัฒนาเมืองเพียงเล็กน้อย เมื่อถึง พ.ศ. 2547 การพัฒนาเมืองได้ขยายตัวอย่างมาก แม้ในส่วนด้านของคลองอ้อมนนท์จะยังเหลือพื้นที่สีเขียวอยู่บ้าง แต่ก็ส่งผลให้พื้นที่สีเขียวลดลงและกระจัดกระจายมากขึ้น แนวโน้มนี้เร่งขึ้นใน พ.ศ. 2567 โดยพื้นที่เมืองครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ และเหลือเพียงพื้นที่สีเขียวเล็กน้อยที่แยกออกจากกัน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการเติบโตของประชากรเป็นปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงจากภูมิทัศน์ธรรมชาติไปสู่การเป็นเมืองที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

Fig 10

A simple landcover classification of Khlong Om Non, representing vegetation in green, water in blue, and red highlighting the expansion of built-up areas. From top to bottom, the years are 1985³⁹, 2004⁴⁰, and 2024⁴¹. Between 1985 and 2024, the Khlong Om Non area experienced significant urban expansion, with vegetation and water areas steadily decreasing. In 1985, the landscape was predominantly green, with sparse urban development. By 2004, urbanization had expanded considerably, reducing green areas and fragmenting vegetation. This trend accelerated by 2024, with urban areas dominating the landscape and only isolated patches of green space remaining. The development of infrastructure and population growth were key factors driving this shift from a largely natural landscape to an increasingly urbanized region.

แม้จะมีความท้าทายเหล่านี้แต่ความใกล้ชิดของเกาะเกร็ดกับกรุงเทพฯ ก็เปิดโอกาสมากมายในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง การสนับสนุนจากรัฐบาลในการบำรุงรักษาและพัฒนาพื้นที่ร่วมกับโครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยว เช่น รีสอร์ทและโฮมสเตย์ทำให้เกาะเกร็ดเป็นจุดหมายปลายทางที่เหมาะสมสำหรับนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ อย่างไรก็ตามชุมชนยังเผชิญกับภัยคุกคามที่สำคัญ เช่น ความเสื่อมโทรมทางกายภาพของพื้นที่อย่างต่อเนื่องเนื่องจากการถูกทิ้งร้าง และการอพยพของผู้อยู่อาศัยออกจากเกาะเกร็ดอย่างค่อยเป็นค่อยไปยังทำให้เกิดความกังวลเกี่ยวกับความยั่งยืนของชุมชนในระยะยาว

คลองอ้อมนนท์ มีลักษณะทางกายภาพที่หลากหลาย โดยบ้านเรือนริมน้ำมีลักษณะเรียบง่ายและเปิดโล่ง บางพื้นที่ยังคงเป็นเรือนเสาสูงริมน้ำที่มีชานระเบียงกระจายอยู่ทั่วไป แต่เนื่องจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่การสร้างเขื่อนกั้นตลิ่งทุดทำให้เกิดการขาดการเชื่อมต่อทางน้ำในบางช่วง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมของผู้คนที่ใช้ชีวิตในแถบนี้ อีกทั้งยังมีการพัฒนาเส้นทางถนนที่เพิ่มการเข้าถึงพื้นที่ได้มากขึ้น พื้นที่ริมน้ำบางแห่งถูกนำมาใช้ในการเกษตร และมีพื้นที่พณิชยกรรมร่วมด้วย ซึ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินมีความหลากหลายและเชื่อมโยงกับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ รวมถึงการพัฒนาชุมชนริมน้ำที่ยังคงเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นและกิจกรรมทางการเกษตรโดยเฉพาะสวนผลไม้ ส่งผลให้ชุมชนโดยรวมมีความแข็งแกร่ง อย่างไรก็ตามการสร้างแนวป้องกันน้ำท่วมได้รับกวนการเชื่อมต่อทางน้ำธรรมชาติ ส่งผลให้การขนส่งทางน้ำซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นมาโดยตลอดลดลง การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เน้นย้ำถึงจุดอ่อนภายในชุมชน ซึ่งอาจขัดขวางความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป (Fig. 10)

อย่างไรก็ตาม คลองอ้อมนนท์ได้รับประโยชน์จากการเข้าถึงที่ดีขึ้น เนื่องจากการมีโครงสร้างถนนขนาดใหญ่หลายสายรอบ ๆ พื้นที่เมื่อไม่นานมานี้ได้ช่วยเพิ่มศักยภาพของพื้นที่ในฐานะแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาชุมชนและการอนุรักษ์วิถีชีวิตริมน้ำแม้จะมีการบุกรุกจากความเป็นเมืองแต่ก็เป็นโอกาสในการส่งเสริมให้พื้นที่แห่งนี้เป็นจุดหมายปลายทางทางการท่องเที่ยวที่ให้ประสบการณ์ทางวัฒนธรรมที่แท้จริง อย่างไรก็ตามการหายไปของคุณ คลอง ลำประโดง และพื้นที่สวนแบบดั้งเดิม ประกอบกับการบุกรุกของการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบใหม่ก่อให้เกิดภัยคุกคามอย่างมากต่อความสมดุลทางระบบนิเวศและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ (Fig. 11)

ภาพ 11 / Fig 11

- ศาสนสถาน Religious sites
- ความหนาแน่นของแหล่งอยู่อาศัย Residential density
- พื้นที่เกษตรกรรม Agricultural areas
- เส้นทางท่องเที่ยว Tourist routes
- การเข้าถึงทางถนน Road access
- สะพานคนข้าม Pedestrian bridge
- MRT สายสีม่วง Purple Line MRT
- ท่าเรือ Pier

ภาพ 11

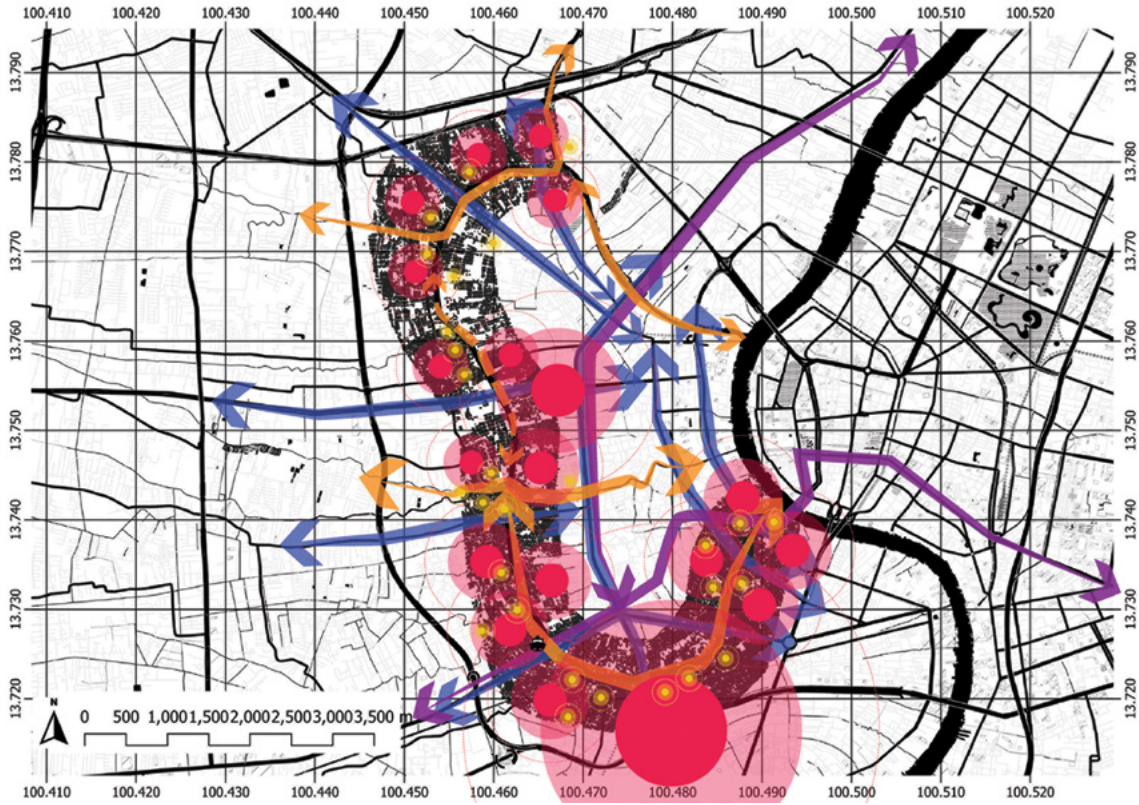
แผนภาพวิเคราะห์เชิงพื้นที่
บริเวณคลองอ้อมนนท์

Fig 11

Spatial analysis diagram of
Khlong Om Non area

คลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำมาอย่างยาวนาน โดยลักษณะบ้านเรือนริมน้ำมีความหลากหลาย ตั้งแต่เรือนแบบดั้งเดิมที่เป็นเรือนขนมปังขิง เรือนไทยที่ยกใต้ถุนไม่สูงนัก จนถึงอาคารขนาดใหญ่ ลักษณะพื้นที่ริมน้ำมีการใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรกรรมในสายคลองรอบนอก รวมทั้งการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามการระบายน้ำเสียทำให้คุณภาพน้ำในคลองต่ำลง ส่งผลให้พื้นที่บางส่วนเกิดความเสื่อมโทรม การเข้าถึงพื้นที่ได้สะดวกผ่านทางถนนและระบบขนส่งในเมือง แม้ว่าถนนบางส่วนยังมีขนาดเล็กเนื่องจากถูกพัฒนามาจากพื้นที่สวนซึ่งช่วยเสริมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำและการค้าขายริมคลองที่ยังคงเป็นจุดเด่นของพื้นที่นี้ หลายพื้นที่ยังหลงเหลือบ้านเรือนแบบไทยอันเป็นเอกลักษณ์ และการใช้เรือเป็นยานพาหนะหลักอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเน้นย้ำถึงการเป็นเส้นทางท่องเที่ยวหลักที่เชื่อมต่อกับศูนย์กลางการท่องเที่ยวในเขตเมืองเก่ารัตนโกสินทร์ รวมทั้งบริเวณพระบรมมหาราชวังได้ มีการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำเชื่อมต่อกับตลาดริมน้ำหลายแห่ง เป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางการท่องเที่ยว (Opening figure on page 302)

อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของกิจกรรมอุตสาหกรรมในบริเวณใกล้เคียงรอบนอกก่อให้เกิดภัยคุกคามโดยตรงต่อการอนุรักษ์ชุมชนเหล่านี้ ซึ่งเป็นจุดอ่อนภายในที่สำคัญที่อาจบั่นทอนความสมบูรณ์ทางวัฒนธรรมของพื้นที่ได้ การก่อสร้างทางหลวงและถนนหลายสายอย่างต่อเนื่องทำให้การเข้าถึงคลองชักพระและคลองบางกอกใหญ่ดีขึ้น เปิดโอกาสให้มีการเชื่อมต่อที่มากขึ้น และอาจเพิ่มปริมาณนักท่องเที่ยวได้ นอกจากนี้ความหลากหลายทางสถาปัตยกรรมภายในพื้นที่ยังช่วยเพิ่มมิติทางวัฒนธรรม ทำให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่น่าสนใจ (Fig. 12) อย่างไรก็ตามพื้นที่ดังกล่าวเผชิญกับภัยคุกคามที่สำคัญจากความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมลพิษจากการปล่อยของเสียลงสู่ทางน้ำ ซึ่งส่งผลให้คุณภาพน้ำลดลง ความเสื่อมโทรมอย่างต่อเนื่องของสภาพแวดล้อมนี้ทำให้ความท้าทายที่ชุมชนเหล่านี้ต้องเผชิญยิ่งเลวร้ายลงไปอีก

ภาพ 12 / Fig 12

- ศาสนา Religious sites
- ความหนาแน่นของแหล่งอยู่อาศัย Residential density
- พื้นที่เกษตรกรรม Agricultural ares
- เส้นทางท่องเที่ยว Tourist routes
- การเข้าถึงทางถนน Road access
- MRT สายสีม่วง Purple Line MRT
- ท่าเรือ Pier

ภาพ 12
แผนภาพวิเคราะห์เชิงพื้นที่
บริเวณคลองชักพระ-
คลองบางกอกใหญ่

Fig 12
Spatial analysis diagram of
Khlong Chak Phra-Khlong
Bangkok Yai area

ตาราง 1 / Table 1

ประเด็นการศึกษา Study Issues	พื้นที่การศึกษา Study Area		
	เกาะเกร็ด Koh Kret	คลองอ้อมนนท์ Khlong Om Non	คลองชักพระ- คลองบางกอกใหญ่ Khlong Chak Phra- Khlong Bangkok Yai
ลักษณะทางกายภาพ Physical Characteristics	เป็นเกาะที่มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับกรณีศึกษาอื่น บ้านเรือนมีลักษณะแบบดั้งเดิม เป็นเรือนเสาสูงริมน้ำ พื้นชานระเบียงหลายระดับ โดยเฉพาะทางตอนเหนือของเกาะ ทิศใต้และทิศตะวันออกของเกาะเป็นเรือนสมัยใหม่ An island with relatively less infrastructure development compared to other case studies. Houses have traditional features, with stilt houses along the water and multi-level balconies, especially in the northern part of the island. The southern and eastern parts feature modern houses.	มีลักษณะทางกายภาพที่หลากหลาย รวมถึงบ้านเรือนริมน้ำมีลักษณะเรียบง่ายและเปิดโล่ง เป็นเรือนลักษณะแบบดั้งเดิมเสาสูงริมน้ำ มีชานระเบียงกระจายอยู่ในหลายพื้นที่ Diverse physical characteristics including riverside houses with open traditional stilt homes, featuring multi-level verandas.	มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำแต่ดั้งเดิมและมีการทำเกษตรกรรมในสายคลองไหลออกไป ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นทุ่งนาได้เปลี่ยนเป็นสวนผลไม้และสวนผัก มีลักษณะทางกายภาพที่เชื่อมโยงกับพื้นที่เมืองและมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานค่อนข้างสูง บ้านเรือนมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมและทันสมัยปะปนกัน เรือนแบบดั้งเดิมที่เหลือไม่ได้เป็นเสาสูงมีระเบียง แต่เป็นลักษณะเรือนขนมปังขิง เรือนไทยริมน้ำยกใต้ถุนไม่สูงนัก Traditional riverside settlements with agriculture extending into the canals; once rice fields, now fruit and vegetable gardens, with high infrastructure development. The houses exhibit a mix of traditional and modern settlement styles. The remaining traditional houses are no longer high-stilted with verandas but instead feature gingerbread-style architecture. The Thai riverside houses are raised on low stilts.

ตาราง 1
การวิเคราะห์เปรียบเทียบ
เชิงพื้นที่เกาะเกร็ด คลอง
อ้อมนนท์ และคลอง
ชักพระ-คลองบางกอกใหญ่
เพื่อประเมินความ
เปลี่ยนแปลงที่ต่างกัน
ผ่านประเด็นการศึกษาต่างๆ

Table 1
Comparative spatial
analysis of Koh Kret,
Khlong Om Non, and
Khlong Chak Phra-Khlong
Bangkok Yai to evaluate
the differing changes
across various study
dimensions.

ตาราง 1 (ต่อ) / Table 1 (Continued)

ประเด็นการศึกษา Study Issues	พื้นที่การศึกษา Study Area		
	เกาะเกร็ด Koh Kret	คลองอ้อมนนท์ Khlong Om Non	คลองชักพระ- คลองบางกอกใหญ่ Khlong Chak Phra- Khlong Bangkok Yai
ระยะทางพื้นที่ริมน้ำ Waterfront Distance	ประมาณ 8 กิโลเมตร ความกว้างแม่น้ำมากกว่า 15 เมตร Approximately 8 kilometers, with a river width of more than 15 meters.	ประมาณ 20 กิโลเมตร ความกว้างคลองประมาณ 8 – 15 เมตร Approximately 20 kilometers, with canal widths of 8–15 meters.	ประมาณ 20 กิโลเมตร ความกว้างคลองไม่เกิน 8 เมตร Approximately 20 kilometers, with canal widths not exceeding 8 meters.
ระดับมลพิษทางน้ำ จากการสังเกต Water Pollution Levels from Observation	น้ำไหลเวียน ไม่มีประตุน้ำ การปล่อยของเสียลงสู่แหล่งน้ำ มีน้อย และยังคงรักษาความ สะอาดของน้ำไว้ได้ดี Water circulation is good, with no water gates. There is minimal waste discharge into the water, and water cleanliness is well-main- tained.	มีประตุน้ำหัวและท้ายคลอง มีการปล่อยของเสียลงในคลอง ในระดับปานกลาง แต่น้ำยัง สามารถรักษาสภาพความสะอาด ในบางพื้นที่ได้ There are water gates at both ends of the canal. Moderate levels of waste are discharged into the canal, but the water remains relatively clean in some areas.	โครงข่ายคลองมีประตุน้ำ หลายจุด มีการปนเปื้อนของน้ำ ขยะและปัญหาสิ่งแวดล้อม ในระดับสูงกว่าทั้งสองพื้นที่ The canal network has several water gates, with higher levels of water contamination, waste, and environmental issues compared to the other two areas.

ตาราง 1

การวิเคราะห์เปรียบเทียบ
เชิงพื้นที่เกาะเกร็ด คลอง
อ้อมนนท์ และคลอง
ชักพระ-คลองบางกอกใหญ่
เพื่อประเมินความ
เปลี่ยนแปลงที่ต่างกัน
ผ่านประเด็นการศึกษาต่างๆ

Table 1

Comparative spatial
analysis of Koh Kret,
Khlong Om Non, and
Khlong Chak Phra-Khlong
Bangkok Yai to evaluate
the differing changes
across various study
dimensions.

ตาราง 1 (ต่อ) / Table 1 (Continued)

ประเด็นการศึกษา Study Issues	พื้นที่การศึกษา Study Area		
	เกาะเกร็ด Koh Kret	คลองอ้อมนนท์ Khlong Om Non	คลองชักพระ- คลองบางกอกใหญ่ Khlong Chak Phra- Khlong Bangkok Yai
การเสื่อมสภาพ ของพื้นที่ Degradation of the Area	พื้นที่ยังคงรักษาความดั้งเดิม ไว้ได้ การพัฒนามีการควบคุม อย่างดี ทำให้สภาพพื้นที่ ยังไม่เสื่อมสภาพมากนัก The area has largely preserved its traditional character. Development is well-managed, so the condition of the area has not significantly deteriorated.	คงรักษาพื้นที่เกษตรกรรม บางส่วนไว้ แต่การพัฒนา โครงสร้างพื้นฐานและ การขยายตัวของชุมชน ทำให้สภาพแวดล้อมในพื้นที่เริ่ม เสื่อมสภาพ อาคารดั้งเดิม เริ่มถูกทิ้งร้างมากขึ้น Some agricultural areas have been preserved, but infrastructure development and community expansion have started to degrade the environment. Traditional buildings are increasingly being abandoned.	มีการพัฒนาระบบโครงสร้าง พื้นฐานและการขยายตัวของ เมืองที่รวดเร็ว การใช้ที่ดิน ในพื้นที่นี้จึงไม่สอดคล้องกับ สภาพแวดล้อมริมน้ำ Rapid infrastructure development and urban expansion have occurred, with land use in the area being inconsistent with the riverside environment.

ตาราง 1

การวิเคราะห์เปรียบเทียบ
เชิงพื้นที่เกาะเกร็ด คลอง
อ้อมนนท์ และคลอง
ชักพระ-คลองบางกอกใหญ่
เพื่อประเมินความ
เปลี่ยนแปลงที่ต่างกัน
ผ่านประเด็นการศึกษาต่างๆ

Table 1

Comparative spatial
analysis of Koh Kret,
Khlong Om Non, and
Khlong Chak Phra-Khlong
Bangkok Yai to evaluate
the differing changes
across various study
dimensions.

ตาราง 1 (ต่อ) / Table 1 (Continued)

ประเด็นการศึกษา Study Issues	พื้นที่การศึกษา Study Area		
	เกาะเกร็ด Koh Kret	คลองอ้อมนนท์ Khlong Om Non	คลองชักพระ- คลองบางกอกใหญ่ Khlong Chak Phra- Khlong Bangkok Yai
ผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน Land Use Plan	ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม มีศาสนสถานสถานศึกษาและสถาบันราชการ Mostly rural and agricultural conservation areas, including religious sites, educational institutions, and government offices.	ส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย รองลงมาเป็นที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลางที่อยู่ติดกับพื้นที่พาณิชยกรรมในบริเวณบางใหญ่และทำน้าบางศรีเมือง ยังเหลือพื้นที่สีเขียวที่เป็นพื้นที่ชนบทและเกษตรกรรมอยู่ไม่มาก Mostly low-density residential areas, followed by medium-density housing near commercial areas in Bang Yai and Bang Si Muang Pier. Limited remaining green spaces for rural and agricultural purposes.	ส่วนใหญ่พื้นที่ริมคลองชักพระเรื่อยมาจนถึงคลองบางจาก เป็นที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง เว้นแต่ฝั่งตะวันตกของคลองชักพระจะเป็นการใช้ประโยชน์ประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย ช่วงคลองบางกอกใหญ่ถัดจากคลองบางจากลงมาเป็นที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก และเป็นพื้นที่พาณิชยกรรมบริเวณตลาดพลูจนถึงคลองด่าน Mainly medium-density residential land along Khlong Chak Phra and Khlong Bang Chak, except the west side of Khlong Chak Phra which is low-density. Southwards from Khlong Bang Chak, high-density residential and commercial land use in Talat Phlu area and extends to Khlong Dan.

ตาราง 1

การวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงพื้นที่เกาะเกร็ด คลองอ้อมนนท์ และคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ เพื่อประเมินความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างผ่านประเด็นการศึกษาต่างๆ

Table 1

Comparative spatial analysis of Koh Kret, Khlong Om Non, and Khlong Chak Phra-Khlong Bangkok Yai to evaluate the differing changes across various study dimensions.

ตาราง 1 (ต่อ) / Table 1 (Continued)

ประเด็นการศึกษา Study Issues	พื้นที่การศึกษา Study Area		
	เกาะเกร็ด Koh Kret	คลองอ้อมนนท์ Khlong Om Non	คลองชักพระ- คลองบางกอกใหญ่ Khlong Chak Phra- Khlong Bangkok Yai
การใช้ประโยชน์ที่ดิน Land Use	ใช้ประโยชน์ในการเกษตรและใช้ในการอยู่อาศัยเป็นหลัก รวมถึงพื้นที่ที่ใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยว Primarily used for agriculture and residential purposes, including areas used for tourism activities.	ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในการเกษตรกรรมและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน มีการทำเกษตรกรรมประเภทสวนผลไม้ การคงอยู่ของเรือนริมน้ำที่หลากหลาย มีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลาย Utilized for agriculture and community settlements. Agricultural activities such as orchards; the presence of diverse riverside houses and varied land uses.	ใช้ประโยชน์ในการอยู่อาศัยและการพัฒนาชุมชนริมน้ำ โครงสร้างพื้นฐาน และพาณิชยกรรม มีการขยายตัวของอุตสาหกรรมในบางพื้นที่ Used for residential purposes, with the development of riverside communities, infrastructure, and commerce. Industrial expansion in some areas.

ตาราง 1

การวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงพื้นที่เกาะเกร็ด คลองอ้อมนนท์ และคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ เพื่อประเมินความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างผ่านประเด็นการศึกษาต่างๆ

Table 1

Comparative spatial analysis of Koh Kret, Khlong Om Non, and Khlong Chak Phra-Khlong Bangkok Yai to evaluate the differing changes across various study dimensions.

ตาราง 1 (ต่อ) / Table 1 (Continued)

ประเด็นการศึกษา Study Issues	พื้นที่การศึกษา Study Area		
	เกาะเกร็ด Koh Kret	คลองอ้อมนนท์ Khlong Om Non	คลองชักพระ- คลองบางกอกใหญ่ Khlong Chak Phra- Khlong Bangkok Yai
ความเป็นแหล่งท่องเที่ยว Tourism Attraction	เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ด้วยความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ยังคงสภาพดั้งเดิม รวมทั้งตลาดริมน้ำที่คึกคักในวันเสาร์-อาทิตย์ A well-known tourist destination with unique local culture and traditional way of life. Vibrant riverside market on weekends.	มีความโดดเด่นในเรื่องการทำเกษตรกรรม ได้แก่ สวนทุเรียน และพื้นที่ท่องเที่ยวที่มีวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ มีคาเฟ่ ร้านอาหารริมน้ำหลายแห่ง Notable for agriculture, especially durian orchards, and riverside community lifestyles. Numerous riverside cafes and restaurants.	เส้นทางท่องเที่ยวหลักที่เชื่อมต่อกับศูนย์กลางการท่องเที่ยวในเขตเมืองเก่ารัตนโกสินทร์และบริเวณพระบรมมหาราชวัง มีการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ เชื่อมต่อกับตลาดริมน้ำหลายแห่ง Main tourism route connecting with Rattanakosin Old Town and the Grand Palace. Promotes riverside community lifestyle studies and links with several riverside markets.

ตาราง 1

การวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงพื้นที่เกาะเกร็ด คลองอ้อมนนท์ และคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ เพื่อประเมินความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันผ่านประเด็นการศึกษาต่างๆ

Table 1

Comparative spatial analysis of Koh Kret, Khlong Om Non, and Khlong Chak Phra-Khlong Bangkok Yai to evaluate the differing changes across various study dimensions.

ตาราง 1 (ต่อ) / Table 1 (Continued)

ประเด็นการศึกษา Study Issues	พื้นที่การศึกษา Study Area		
	เกาะเกร็ด Koh Kret	คลองอ้อมนนท์ Khlong Om Non	คลองชักพระ- คลองบางกอกใหญ่ Khlong Chak Phra- Khlong Bangkok Yai
ลักษณะพื้นที่ริมน้ำ Waterfront Characteristics	ลักษณะเป็นเกาะที่ล้อมรอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยา มีเขื่อนกันตลิ่งทรุดด้านทิศตะวันตก มีความหลากหลายทางด้านพืชพันธุ์และสิ่งแวดล้อม An island surrounded by the Chao Phraya River with embankments on the western side. Rich in plant diversity and environment.	มีพื้นที่ริมน้ำที่ใช้ประโยชน์ในการเกษตร พาณิชยกรรม และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่มีเขื่อนกันตลิ่งเป็นช่วง ๆ Riverside areas used for agriculture, commerce, and infrastructure development, with intermittent embankments.	พื้นที่น้ำมีการใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรกรรมและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่เชื่อมโยงกับลักษณะพื้นที่ริมน้ำ มีเขื่อนกันตลิ่งทรุดตลอดแนว บางช่วงเป็นทางเดินเลียบริมคลอง การระบายน้ำเสียลงคลองทำให้คุณภาพน้ำต่ำลง เกิดความเสื่อมโทรมของพื้นที่ Riverside areas utilized for agriculture and community settlement with infrastructure development. Embankments are deteriorating. Some sections have walkways along the canal. Wastewater drainage has lowered water quality, causing area deterioration.

ตาราง 1

การวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงพื้นที่เกาะเกร็ด คลองอ้อมนนท์ และคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ เพื่อประเมินความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันผ่านประเด็นการศึกษาต่างๆ

Table 1

Comparative spatial analysis of Koh Kret, Khlong Om Non, and Khlong Chak Phra-Khlong Bangkok Yai to evaluate the differing changes across various study dimensions.

ตาราง 1 (ต่อ) / Table 1 (Continued)

ประเด็นการศึกษา Study Issues	พื้นที่การศึกษา Study Area		
	เกาะเกร็ด Koh Kret	คลองอ้อมนนท์ Khlong Om Non	คลองชักพระ- คลองบางกอกใหญ่ Khlong Chak Phra- Khlong Bangkok Yai
พื้นที่และความหนาแน่นของสิ่งก่อสร้างระยะ 1 กิโลเมตรจากคลอง⁴² (ค่าความเชื่อมั่นมากกว่า 0.70) Building Area and Density within 1 Kilometer from Khlong⁴² (confidence level greater than 0.70)	รวมพื้นที่สิ่งก่อสร้าง 1,014,140.55 ตร.ม. จำนวน 9,689.00 อาคาร The total building area is 1,014,140.55 square meters, with a total of 9,689 buildings. ขนาดเฉลี่ยของอาคารประมาณ 104.67 ตารางเมตร และมีความหนาแน่นประมาณ 605.56 อาคารต่อตารางกิโลเมตร The average building size is approximately 104.67 square meters, and the density is about 605.56 buildings per square kilometer.	รวมพื้นที่สิ่งก่อสร้าง 5,715,451.91 ตร.ม. จำนวน 54,094.00 อาคาร The total building area is 5,715,451.91 square meters, with a total of 54,094.00 buildings. ขนาดเฉลี่ยของอาคารประมาณ 105.66 ตารางเมตร และมีความหนาแน่นประมาณ 1,352.35 อาคารต่อตารางกิโลเมตร The average building size is approximately 105.66 square meters, and the density is about 1,352.35 buildings per square kilometer.	รวมพื้นที่สิ่งก่อสร้าง 5,420,491.80 ตร.ม. จำนวน 51,183.00 อาคาร The total building area is 5,420,491.80 square meters, with a total of 51,183.00 buildings. ขนาดเฉลี่ยของอาคารประมาณ 105.90 ตารางเมตร และมีความหนาแน่นประมาณ 1,279.58 อาคารต่อตารางกิโลเมตร The average building size is approximately 105.90 square meters, and the density is about 1,279.58 buildings per square kilometer.

ตาราง 1

การวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงพื้นที่เกาะเกร็ด คลองอ้อมนนท์ และคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ เพื่อประเมินความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันผ่านประเด็นการศึกษาต่างๆ

Table 1

Comparative spatial analysis of Koh Kret, Khlong Om Non, and Khlong Chak Phra-Khlong Bangkok Yai to evaluate the differing changes across various study dimensions.

ตาราง 1 (ต่อ) / Table 1 (Continued)

ประเด็นการศึกษา Study Issues	พื้นที่การศึกษา Study Area		
	เกาะเกร็ด Koh Kret	คลองอ้อมนนท์ Khlong Om Non	คลองชักพระ- คลองบางกอกใหญ่ Khlong Chak Phra- Khlong Bangkok Yai
การเข้าถึง Access	การเข้าถึงผ่านทางเรือข้ามฟากจำนวนทั้งสิ้น 4 จุด ไม่มีสะพานเชื่อมเข้าไป ถนนบนเกาะเป็นถนนเล็ก ๆ คดเคี้ยว ผ่านสวน Accessible via four ferry crossings, no connecting bridges. Roads on the island are small and winding, passing through orchards.	การเข้าถึงสะดวกผ่านทางถนนและทางน้ำ เส้นทางสายย่อยเป็นถนนเล็ก ๆ คดเคี้ยว ผ่านสวน มีสะพานคนข้ามเป็นช่วง ๆ มีสะพานสำหรับรถยนต์ 5 แห่ง Accessible via roads and waterways; secondary routes are narrow, winding roads passing through gardens. There are pedestrian bridges at intervals and 5 bridges for vehicles.	สามารถเข้าถึงได้ทั้งทางบกและทางน้ำ มีความสะดวกในการเดินทางผ่านระบบขนส่งสาธารณะ Accessible by both land and water, with convenient travel options via public transportation systems.

ตาราง 1

การวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงพื้นที่เกาะเกร็ด คลองอ้อมนนท์ และคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ เพื่อประเมินความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันผ่านประเด็นการศึกษาต่างๆ

Table 1

Comparative spatial analysis of Koh Kret, Khlong Om Non, and Khlong Chak Phra-Khlong Bangkok Yai to evaluate the differing changes across various study dimensions.

ตาราง 1 (ต่อ) / Table 1 (Continued)

ประเด็นการศึกษา Study Issues	พื้นที่การศึกษา Study Area		
	เกาะเกร็ด Koh Kret	คลองอ้อมนนท์ Khlong Om Non	คลองชักพระ- คลองบางกอกใหญ่ Khlong Chak Phra- Khlong Bangkok Yai
ลักษณะกลุ่ม ประชากร Population Characteristics	ประชากรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ที่มีการทำเกษตรกรรมหรือ ค้าขายในท้องถิ่น The majority of the population consists of elderly individuals engaged in agriculture or local trade.	ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ มีการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก และมีความหลากหลายทาง ด้านอาชีพ The population living in this area primarily engages in agriculture, with a diversity of occupations.	ประชากรส่วนใหญ่ทำงาน ในภาคการเกษตรและ มีการตั้งถิ่นฐานอย่างมั่นคง ประชากรมีการตั้งถิ่นฐาน ในพื้นที่ที่มีการพัฒนาค่อนข้างสูง มีความหลากหลายทางด้านอาชีพ และการศึกษา The majority of the population works in agriculture and has stable settlements. The population is settled in a relatively well-developed area, with a diversity of occupations and educational backgrounds.

ตาราง 1

การวิเคราะห์เปรียบเทียบ
เชิงพื้นที่เกาะเกร็ด
คลองอ้อมนนท์ และ
คลองชักพระ-คลอง
บางกอกใหญ่ เพื่อประเมิน
ความเปลี่ยนแปลงที่
แตกต่างกันผ่านประเด็น
การศึกษาต่าง ๆ

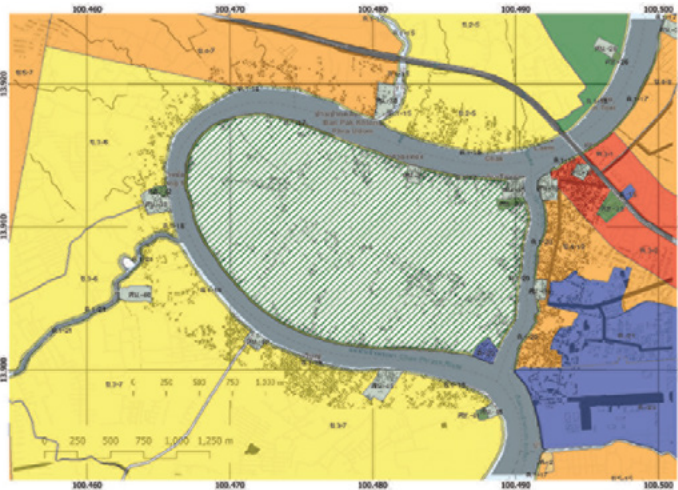
Table 1

Comparative spatial
analysis of Koh Kret,
Khlong Om Non, and
Khlong Chak Phra-Khlong
Bangkok Yai to evaluate
the differing changes
across various study
dimensions.

การเชื่อมโยงผลการศึกษากับทฤษฎีการพัฒนาเมืองและการอนุรักษ์ภูมิทัศน์
วัฒนธรรมสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างกระบวนการ
พัฒนาเมืองและการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษาโดยใช้แนวคิด
การพัฒนาเมืองที่ยั่งยืน ซึ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างสมดุลควบคู่กับการอนุรักษ์
องค์ประกอบที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาเมืองที่มีประสิทธิภาพต้องคำนึงถึงการสร้างความสมดุล
ระหว่างการขยายตัวของชุมชนเมืองกับการรักษาความหลากหลายของภูมิทัศน์
วัฒนธรรม เช่น การรักษาระบบนิเวศท้องถิ่น การส่งเสริมการท่องเที่ยว
เชิงวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่ นอกจากนี้
ทฤษฎีการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังช่วยชี้แนวทางในการวิเคราะห์และ
พัฒนาพื้นที่โดยคำนึงถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ความสำคัญเชิงสังคม และ
ความยั่งยืน เพื่อสร้างพื้นที่เมืองที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน
โดยไม่กระทบต่อทรัพยากรและอัตลักษณ์สำหรับคนรุ่นอนาคต

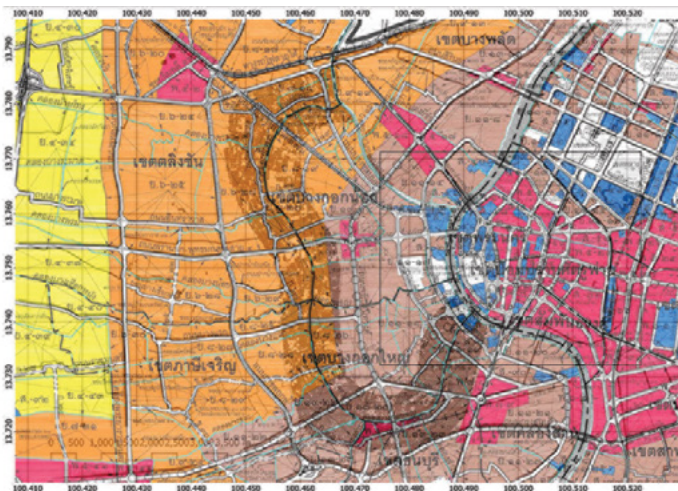
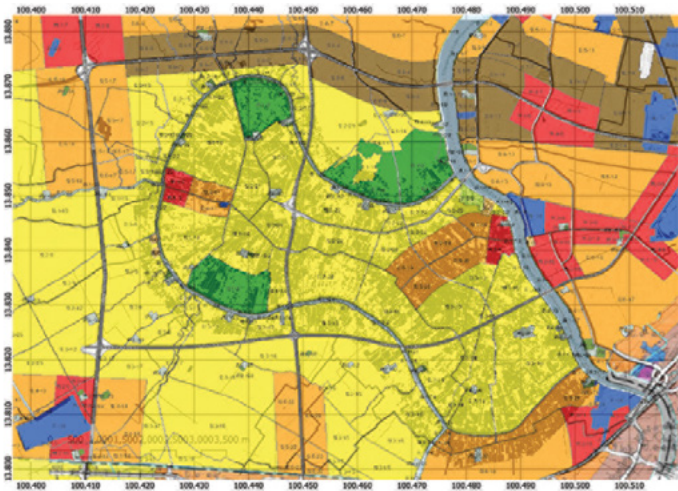
ผลการวิจัยที่ใช้ทฤษฎีการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน และการอนุรักษ์ภูมิทัศน์
วัฒนธรรมทำหน้าที่เป็นกรอบในการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ
ของพื้นที่ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ และความเป็นมา
ทางประวัติศาสตร์ในบริบทของพื้นที่ศึกษาทั้งสามแห่ง การใช้กรอบนี้ช่วยให้
สามารถวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการอนุรักษ์ในแต่ละ
พื้นที่ได้อย่างชัดเจน ผลจากการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบในพื้นที่สามแห่ง
ได้สะท้อนให้เห็นถึงการนำทฤษฎีดังกล่าวไปใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน
ตัวอย่างเช่น ในพื้นที่ที่ยังคงรักษาวินัยวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ท้องถิ่น พบว่ามี
ความสอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยมีการใช้
ทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะที่ส่งเสริมความยั่งยืน ในขณะที่พื้นที่ที่มี
การพัฒนาอย่างรวดเร็ว มักเผชิญกับความท้าทายในการรักษาความสมดุล
ระหว่างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การขยายของเมืองอย่างรวดเร็ว และ
กรอบการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม กรณีเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของ
นโยบายสาธารณะและการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนา

การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าเมืองและชุมชนสามารถพัฒนาไปพร้อมกับการรักษา
มรดกทางวัฒนธรรม แนวทางเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้าง
สมดุลระหว่างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิม
ได้อย่างยั่งยืน ทฤษฎีการพัฒนาเมืองและการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามารถ
ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และสร้างแนวทางสำหรับการพัฒนา
และการอนุรักษ์ในพื้นที่ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบท
ของการพัฒนาเมืองที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงจากผลกระทบของ

ภาพ 14
 แผนภาพเปรียบเทียบ
 การใช้ประโยชน์ที่ดินบน
 พื้นที่ดินอาคารทั้งสามพื้นที่
 (การใช้ประโยชน์ที่ดินตาม
 ผังเมืองรวมนนทบุรี
 พ.ศ. 2566 และ (ร่าง)
 ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร
 (ปรับปรุงครั้งที่ 4,
 พ.ศ. 2567) ของเกาะเกร็ด
 คลองอ้อมนนท์ และคลอง
 ชักพระ-คลองบางกอกใหญ่

Fig 14
 Comparative land use on
 building footprint of
 the three areas (according
 to the Nonthaburi
 Comprehensive Plan 2566
 B.E. and the Draft Bangkok
 Comprehensive Plan
 (4th Revision, 2567 B.E.)
 of Koh Kret, Khlong
 Om Non, and Khlong Chak
 Phra-Khlong Bangkok Yai,
 from top to bottom,
 respectively.

ภาพ 14 / Fig 14

โลกาภิวัตน์และการขยายตัวของเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยการเน้นการพัฒนาที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมความเข้มแข็งของอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน ซึ่งต้องครอบคลุมถึงการสนับสนุนชุมชนในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่และพัฒนาแผนการท่องเที่ยวที่รักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในขณะเดียวกันก็ต้องมีการวางแผนเชิงนโยบายที่สอดคล้องกับเป้าหมายการอนุรักษ์ภูมิทัศน์และการพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปผล

จากผลการศึกษา พบว่าลักษณะทางกายภาพและการใช้ประโยชน์พื้นที่ของแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน แต่ล้วนเผชิญกับความท้าทายจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมเหมือนกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมและความยั่งยืนของชุมชนริมน้ำในอนาคต (Fig. 14) โดยเกาะเกร็ดซึ่งเป็นเกาะที่ล้อมรอบด้วยแม่น้ำมีลักษณะพื้นที่ที่ยังคงรักษาสภาพดั้งเดิมไว้ได้มาก บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนเสาสูงริมน้ำที่มีลักษณะชานระเบียงหลายระดับ และมีโครงสร้างพื้นฐานที่พัฒนาไม่มากนัก ทำให้ยังคงความเป็นเอกลักษณ์และเสน่ห์ของวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ได้ อย่างไรก็ตาม พื้นที่นี้มีการเข้าถึงที่จำกัดเนื่องจากไม่มีสะพานเชื่อมต่อ และการเดินทางภายในเกาะต้องใช้เส้นทางคดเคี้ยวเล็ก ๆ ผ่านสวน

ในขณะที่คลองอ้อมนนท์มีลักษณะทางกายภาพที่หลากหลาย มีทั้งบ้านเรือนริมน้ำและพื้นที่เกษตรกรรมซึ่งยังคงใช้ประโยชน์จากการเกษตรเป็นหลัก การเข้าถึงพื้นที่นี้ค่อนข้างสะดวกโดยมีทั้งถนนและทางน้ำเข้าถึงได้ อย่างไรก็ตาม พื้นที่นี้กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและการใช้ที่ดิน เนื่องจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการขยายตัวของพื้นที่เมือง

ส่วนคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสูงที่สุดเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ โดยมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำและการทำเกษตรกรรมในพื้นที่ไกลออกไป ลักษณะบ้านเรือนมีทั้งแบบดั้งเดิมและทันสมัยปะปนกัน ซึ่งสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมใหม่ การเข้าถึงพื้นที่นี้มีความสะดวกผ่านทางถนนและระบบขนส่งในเมือง แต่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของพื้นที่ริมน้ำ รวมถึงการระบายน้ำเสียลงคลอง ส่งผลให้คุณภาพน้ำลดลงและเกิดความเสื่อมโทรมของพื้นที่

การพัฒนาเมืองและการขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานมีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เช่น การสร้างถนน สะพาน และโครงสร้างป้องกันน้ำท่วม ส่งผลให้การเข้าถึงพื้นที่เปลี่ยนไป จากการพึ่งพาการคมนาคมทางน้ำสู่การใช้ทางบกมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำแต่ละพื้นที่ได้รับอิทธิพลจากระดับการเข้าถึงและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่แตกต่างกัน เกาะเกร็ดมีการเข้าถึงที่จำกัด ทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างช้า ๆ และรักษาเอกลักษณ์ชุมชนไว้ได้มาก แต่ก็สร้างความท้าทายต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ในทางกลับกันคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่ที่มีการเข้าถึงทางถนนและขนส่งที่ดี ทำให้การพัฒนาเติบโตอย่างรวดเร็ว แต่กลับไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ส่งผลให้เกิดมลพิษและความเสื่อมโทรม ส่วนคลองอ้อมนนท์ ที่มีการเข้าถึงที่สมดุล ระหว่างทางถนนและทางน้ำ แม้ยังคงวิถีเกษตร แต่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการขยายเมืองเริ่มส่งผลกระทบต่อการใช้ที่ดินและวิถีชีวิต

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการพัฒนาของเมืองจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนแบบดั้งเดิมของทั้ง 3 พื้นที่แตกต่างกันอันเนื่องมาจากปัจจัยที่หลากหลาย แต่สิ่งหลักที่ทำให้วิถีชีวิตชุมชนริมน้ำยังมีการหลงเหลือความดั้งเดิม คือ วัดและตลาดที่เป็นจุดรวมตัวคนเหมือนในสมัยอดีตยังคงอยู่ ทำให้ผู้คนเกิดการรวมตัวทำกิจกรรม มีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ แม้ว่าการพัฒนาเหล่านี้จะช่วยเพิ่มการเข้าถึงและศักยภาพในการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ก็ทำให้วิถีชีวิตริมน้ำดั้งเดิมและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติลดลง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ผูกพันกับแม่น้ำ ความท้าทายที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนริมน้ำคือการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเมืองและการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ความเปราะบางของพื้นที่เหล่านี้ต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น น้ำท่วมและมลพิษทางน้ำ ยังคงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การจัดการการบำบัดและการระบายน้ำเสียที่ไม่เพียงพอทำให้คุณภาพน้ำลดลง ส่งผลให้ชุมชนและพื้นที่เสื่อมโทรมในหลายด้าน

ข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนริมน้ำ ภาครัฐและองค์กรท้องถิ่นควรเน้นไปที่การอนุรักษ์วิถีชีวิตและการจัดการโครงสร้างพื้นฐานที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น ควรรับฟังความเห็นและขอความร่วมมือจากผู้ใช้คลอง ร่วมกันพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ทางเดินริมน้ำ เขื่อนตลิ่งทำน้ำ ฯลฯ ต้องมีการออกแบบที่เชื่อมต่อพื้นที่ชุมชนได้สะดวกแต่ไม่รบกวนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และตอบสนองต่อวิถีริมน้ำ นอกจากนี้ควรส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ยังคงความดั้งเดิมด้วยมาตรการทางภาษีหรือการสนับสนุนด้านอื่น เช่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและ/หรือการเกษตรชุมชน รวมถึงการสร้างนโยบายที่ปกป้องชุมชนจากการพัฒนาเมืองที่ไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ทั้งนี้การวางแผนอย่างรอบคอบและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจจะเป็นกุญแจสำคัญในการรักษาความยั่งยืนของชุมชนริมน้ำในอนาคต

นอกจากนี้กรณีผู้อยู่อาศัยที่เป็นผู้คนดั้งเดิมหรือมีการย้ายถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยใหม่ล้วนมีความสำคัญในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำในปัจจุบันและอนาคตด้วย แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากข้อจำกัดของกระบวนการสำรวจอย่างรวดเร็ว รวมทั้งทรัพยากรที่จำกัด พื้นที่สำหรับการศึกษาต่อไปจึงต้องการการสำรวจอย่างละเอียดเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและการเคลื่อนย้ายของประชากรในแต่ละพื้นที่ รวมถึงการวิจัยเชิงลึกในประเด็นต่างๆ ทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์เพิ่มเติม เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสำรวจข้อมูลประวัติศาสตร์ การเก็บข้อมูลทางชาติพันธุ์ ฯลฯ นอกจากนี้แล้วการตรวจสอบความเชื่อมโยงระหว่างผู้อยู่อาศัยในปัจจุบันกับการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่จะช่วยให้มีความเข้าใจในบริบทของชุมชนและการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง “การออกแบบด้านศาสตร์อาหาร มรดก และการท่องเที่ยว เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (deliGHT)” โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในการพัฒนาหน่วยบ่มเพาะวิจัยพิเศษ ประจำปีงบประมาณ 2567 รหัสโครงการวิจัย FF(KU-SRIU)24.67

ขอขอบคุณคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ วิทยาลัยนานาชาติมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (KUIC) ร่วมกับมหาวิทยาลัยขอนแก่น-เจียตง ลีเวอร์พูล สำหรับการสนับสนุนทุนในการสำรวจเบื้องต้นจากโครงการความร่วมมือไทย-จีน ในโครงการประชุมเชิงปฏิบัติการ “น้ำแห่งชีวิต: การแทรกแซงทางสถาปัตยกรรมตามแนวคลองกรุงเทพฯ ตะวันตก”

Acknowledgment

This article is part of the research entitled “Design Lab in Gastronomy, Heritage, and Tourism for Sustainable Community Development (deliGHT),” supported by the Research and Development Institute of Kasetsart University for the development of research incubation unit in 2024 fiscal year, with Grant No. FF(KU-SRIU)24.67.

The authors also acknowledge the Faculty of Architecture and the Kasetsart University International College (KUIC), in collaboration with Xi’an Jiaotong-Liverpool University, for supporting preliminary surveys through the Thailand-China Initiative under the workshop “Living Waters: Architectural Interventions along the Western Bangkok Canal System.”

Notes

- 1 **Khlong Chak Phra-Bangkok Yai 1985**, in Eye Altitude 8,000 m, Geographic Coordinates: 13.7463597, 100.4321531, This map includes data from Google Earth 7.3.6.9796 (64-bit) and Landsat/Copernicus.
- 2 **Khlong Chak Phra-Bangkok Yai 2004**, in Eye Altitude 8,000 m, Geographic Coordinates: 13.7463597, 100.4321531, This map includes data from Google Earth 7.3.6.9796 (64-bit) and Maxar Technologies.

- 3 **Khlong Chak Phra-Bangkok Yai 2024**, in Eye Altitude 8,000 m, Geographic Coordinates: 13.7463597, 100.4321531, This map includes data from Google Earth 7.3.6.9796 (64-bit) and Airbus I.
- 4 Steve Van Beek, **The Chao Phya: River in Transition** (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1995), 38-39.
- 5 Nattika Navapan and Kornticha Oonprai, “Integration of Historic Places in New Urban Development: a Case Study of Phitsanulok, Thailand,” **Geographia Technica** 14, Special Issue (2019): 23.
- 6 Patiphol Yodsurang, Miki Hiromi, and Uekita Yasufumi, “A Traditional Community in the Chao Phraya River Basin: Classification and Characteristics of a Waterfront Community Complex,” **Asian Culture and History** 8, 1 (2016): 57–58.
- 7 Patiphol Yodsurang and Uekita Yasufumi, “A Traditional Community in the Chao Phraya River Basin II: Influence of Water Circulation on the Traditional Living Culture according to the Settlement Pattern,” **Asian Culture and History** 8, 1 (2016): 112-113.
- 8 Asadaporn Kiatthanawat, Patiphol Yodsurang, and Aracha Krasae-in, “Exploring Thai Vernacular Houses for Heritage Tourism along the Western Bangkok Canals,” **Nakhara: Journal of Environmental Design and Planning** 23, 1 (2024): 13-15.
- 9 Khemachat Wongtimarat, “Nǎo thāng kǎn’ānurak khlōng lǎe chumchon rim khlōng Bāngkōk Yai [Conservation Guidelines for Bangkok Yai Canal and It’s Communities],” (Master’s Thesis, Chulalongkorn University, 2003), 100-103.
- 10 Sumet Jumsai, “Water and Mountain,” **Ekistics** 46, 278 (September/October 1979): 334.
- 11 Iderlina B. Mateo-Babiano, “Public Life in Bangkok’s Urban Spaces,” **Habitat International** 36, 4 (October 2012): 459-460.
- 12 Rainer Oppermann and others, “A Rapid Method for Monitoring Landscape Structure and Ecological Value in European Farmlands: the Lisa Approach,” **Landscape Online** 90 (2021): 3.
- 13 Patiphol Yodsurang, Unyaporn Suthutvoravut, and Wandee Pinijvarasin, “Post-Covid-19 Spatial Resilience in Community-based Tourism: a Case Study on Ayutthaya,” **Pertanika Journal of Social Science and Humanities** 32, 2 (June 2024): 417-418.

- 14 Suthat Samphawamontri, “Sathāpattayakam tō khayāi: kōṛanī suksā kǎn tō khayāi khōng sathāpattayakam yū ‘āsai rim nam Kō Kret [Expansion Architecture: A Study of Koh Ked Waterfront Expansion Architecture],” **Veridian E-Journal, Silpakorn University** 4, 1 (May-August 2011): 350.
- 15 Piyanuch Nakkong, “Čhulā čhā rŭk: banthŭk Bāngkōk chabap thī nŭng [Chulalongkorn Chronicles: Bangkok Record No. 1],” **Jamjuree Journal** 16, 1 (2014): 36.
- 16 Pachara Phukumchai, “Krabūānkān mī sŭan rūām khōng chumchon rim mǎenam Čhaophrayā phŭā kǎn banthao phonkrathop thāng lop nai khrōngkǎn kōsāng khŭan rim taling bōṛi wēn ‘amphōe Pākkret Čhangwat Nonthaburī [The Riverfront Communities Participatory Process for Adverse Effect Mitigation of the Chaophraya River Embankment Construction Project in Pak-Kret Area Nontaburi Province],” **Sarasatr** 2, 1 (2019): 78-79.
- 17 Thatkham Suvandy, “Kǎn raksā ‘attalak khwāmpen Mōn phān kǎnthōngthĕo chōeng watthanatham kōṛanī suksā chumchon Mōn Kō Kret ‘amphōe Pākkret Čhangwat Nonthaburī [Preservation of Mon’s Identity through Cultural Tourism: a Case Study of Mon Community on Koh Kret, Pak Kret District, Nonthaburi Province],” **Journal of MCU Social Development** 8, 1 (January-April 2023): 304-307.
- 18 Ornsiri Panin, “Sĭng fǎeng rĕn phāitai rūpsong rūān Thai khōng rūān phŭn thĭn Thai - Mōn lǎe Thai - Lǎo nai phŭnthī lumnam phāk klāng khōng prathĕt Thai [The Hidden Dimension in the Traditional Thai Houses of the Thai-Mon and Thai-Lao Vernacular Houses in the Central Regions River Basin of Thailand],” **NAJUA: Architecture, Design and Built Environment** 32 (January-December 2017): B12-B13.
- 19 Ying Palopakon, “Khrōngsāng khōng rabop niwēt phŭmithat lǎe kǎn bōṛikǎn chōeng niwēt khōng phŭmithat kōṛanī suksā lampradōng lǎe rōng sŭan nai khrōng khāi sĕnthāng nam khlōng ‘Om Non Bāng Yai, Nonthaburī [Landscape Ecological Structure and Ecological Service Case Study: The Irrigation Ditches and Orchard’s Ditches in a Canal Network, Omm-Nont Canal, Bang-Yai, Nonthaburi],” (Master’s Thesis, Chulalongkorn University, 2009), 28-29.

- 20 Tuangporn Pitinanon and Danai Thaitakoo, “Kǎn plānplǎeng khōng phŭmithat lǎe khwām pen mŭāng nai phŭnthī dindōn sāmliām pākmǎenam Čhaophrayā: Krung Thĕp Mahā Nakhōn lǎe pōrimonthon [Landscape Changes and Urbanization in the Chao Phraya Delta Focusing on Bangkok and Suburban Area],” **Sarasatr** 1, 4 (2018): 646-647.
- 21 Patcharee Ardsalee, “Phŭmithat watthanatham khōng chumchon rim khlōng ‘Om Non ‘amphōe Bāng Yai Čhangwat Nonthaburī [Cultural Landscape of Omnon Water-Based Community, Amphoe Bang Yai, Nonthaburi Province],” (Master’s Thesis, Chulalongkorn University, 2009), 54-57.
- 22 Narongpon Laiprakobsup and Thanapan Laiprakobsup, “Urbanization, Impermeable Boundary and Losing Communal Identity: a Case Study of the Local Waterfront Community in Bangkok Suburbs,” **Kasetsart Journal of Social Sciences** 44, 3 (July-September 2023): 730-731.
- 23 Chaweewan Denpaiboon and Mamoru Tohiguchi, “Transformation of the Canal-Side Settlements in Greater Bangkok,” **Journal of Architectural Research and Studies** 2 (2004): 245.
- 24 Saranyapong Chotiwan, “Phonkrathop khōng talātnam Talingchan tō chumchon rim nam khlōng Chakphra khwǎeng Khlōng Chakphra khĕt Talingchan Krung Thĕp Mahā Nakhōn [Impact of Talingchan Floating Market on Khlong Chakphra Community, Khlong Chakphra Sub-District, Talingchan District, Bangkok],” (Master’s Thesis, Chulalongkorn University, 2006), 49.
- 25 Department of Drainage and Sewerage, Bangkok Metropolitan Administration, **Khrōngkǎn kōsāng rabop rūaprŭam nāmsĭa lǎe rabop bambat nāmsĭa Thonburī sanyā thī sām ngān kōsāng rabop rūaprŭam nāmsĭa phŭn thī sŭan tai (khĕt Bāngkōk Nōi lǎe khĕt Bāngkōk Yai) [The Thonburi Wastewater Collection and Treatment System Construction Project, Contract No. 3: Construction of the Wastewater Collection System for the Southern Area (Bangkok Noi District and Bangkok Yai District)]**, Accessed June 8, 2024, Available from <https://policy.bangkok.go.th/tracking/frontend/web/index.php?r=site%2Fprojectview&ID=6810>.
- 26 Hilary H. Birks and others, **The Cultural Landscape: Past, Present and Future** (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 3-4.

27

Patiphol Yodsurang, Yasufumi Uekita, and Ikuro Shimizu, “Water-Based Settlement and the Loss of Community Water Resilience,” **Interiority** 5, 2 (2022): 191-193; Patiphol Yodsurang and Werapong Wiyati, “Kān sŭ khwāmmāi mōradok watthanatham bān kaolæ rūan bōrān nai mŭang kao nakhōn Lampāng [Cultural Heritage Interpretation of Old Home and Historic House in the Old Town of Nakhon Lampang],” **Journal of Architectural/Planning Research and Studies** 19, 2 (July-December 2022): 42-43.

28

Patiphol Yodsurang and Uekita Yasufumi, “A Traditional Community in the Chao Phraya River Basin II: Influence of Water Circulation on the Traditional Living Culture according to the Settlement Pattern,” 123.

29

Patiphol Yodsurang, “Phai khuk khām tō laksana thāng kăiyaphāp khōng chumchon kao rim nam nai khēt thī rāp lum nam Čhaophrayā [Threats Affecting Physical Characteristics of the Old Waterfront Communities in the Chao Phraya River Basin],” **Asian Creative Architecture, Art and Design** 28, 1 (January-June 2019): 32.

30

Panatpan Laddaklom, “Kānsuksā khwām phasān khōng phŭn thī tō mŭang læ khwāmsāmāt nai kān khaočhai mŭang khōng yān sōi thā nam Čhaophrayā nai khēt Krung Thēp Mahā Nakhōn [Synergy and Intelligibility of the Chao Phraya Riverside Alley Areas in Bangkok],” **Academic Services Journal, Prince of Songkla University** 31, 1 (January-April 2020): 222-223.

31

Ariya Aruninta, Hajime Matsushima, and Pachara Phukumchai, “Flow or Fence: Learning, Preserving, and Redefining the Riverfront Cultural Landscape,” **Journal of Water Resource and Protection** 12, 11 (November 2020): 926-931.

32

Jeroen Rijke and others, “Room for the River: Delivering Integrated River Basin Management in the Netherlands,” **International Journal of River Basin Management** 10, 4 (2012): 370.

33

Ivy Ong Bee Luan, “Singapore Water Management Policies and Practices,” in **Asian Perspectives on Water Policy**, eds. Cecilia Tortajada and Asit Biswas (London: Routledge, 2012), 102.

34

Danai Thaitakoo and Brian McGrath, “Landscape Hydro-Ecological Infrastructure of Bangkok’s Waterscape Urbanism,” **Social Science Asia** 7, 4 (October 2021): 46-47.

35

Danny Marks and Eli Elinoff, “Splintering Disaster: Relocating Harm and Remaking Nature after the 2011 Floods in Bangkok,” **International Development Planning Review** 42, 3 (2020): 288-290.

36

Koh Kred 1985, in EyeAltitude5000 m, GeographicCoordinates: 13.90315321, 100.48159672, This map includes data from Google Earth 7.3.6.9796 (64-bit) and Landsat/Copernicus.

37

Koh Kred 2004, in EyeAltitude5000 m, GeographicCoordinates: 13.90315321, 100.48159672, This map includes data from Google Earth 7.3.6.9796 (64-bit) and Maxar Technologies.

38

Koh Kred 2024, in EyeAltitude5000 m, GeographicCoordinates: 13.90315321, 100.48159672, This map includes data from Google Earth 7.3.6.9796 (64-bit) and Airbus I.

39

Om Non 1985, in EyeAltitude14,000 m, GeographicCoordinates: 13.99188236, 100.46538597, This map includes data from Google Earth 7.3.6.9796 (64-bit) and Landsat/Copernicus.

40

Om Non 2004, in EyeAltitude14,000 m, GeographicCoordinates: 13.99188236, 100.46538597, This map includes data from Google Earth 7.3.6.9796 (64-bit) and Maxar Technologies.

41

Om Non 2024, in EyeAltitude14,000 m, GeographicCoordinates: 13.99188236, 100.46538597, This map includes data from Google Earth 7.3.6.9796 (64-bit) and Airbus I.

42

Wojciech Sirko and others, “Continental-Scale Building Detection from High Resolution Satellite Imagery,” **arXiv** 2107.12283 (2021): 1-15.

Bibliography

Ariya Aruninta, Hajime Matsushima, and Pachara Phukumchai. “Flow or Fence: Learning, Preserving, and Redefining the Riverfront Cultural Landscape.” **Journal of Water Resource and Protection** 12, 11 (November 2020): 921-933.

Asadaporn Kiatthanawat, Patiphol Yodsurang, and Aracha Krasae-in. “Exploring Thai Vernacular Houses for Heritage Tourism along the Western Bangkok Canals.” **Nakhara: Journal of Environmental Design and Planning** 23, 1 (2024): Article 407.

Beek, Steve Van. **The Chao Phya: River in Transition**. Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1995.

Birks, Hilary H., H.J.B. Birks, Peter Emil Kaland, and Dagfinn Moe. **The Cultural Landscape: Past, Present and Future**. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

Chaweewan Denpaiboon and Mamoru Tohiguchi. “Transformation of the Canal-Side Settlements in Greater Bangkok.” **Journal of Architectural Research and Studies** 2 (2004): 241-257.

Danai Thaitakoo and Brian McGrath. “Landscape Hydro-Ecological Infrastructure of Bangkok’s Waterscape Urbanism.” **Social Science Asia** 7, 4 (October 2021): 41-49.

Department of Drainage and Sewerage, Bangkok Metropolitan Administration. **Khrōngkān kōsāng rabop rūaprūam nāmsīa læ rabop bambat nāmsīa Thonbuŕi sanya thī sām ngān kōsāng rabop rūaprūam nāmsīa phŭn thī sŭan tai (khēt Bāngkōk Nōi læ khēt Bāngkōk Yai) [The Thonburi Wastewater Collection and Treatment System Construction Project, Contract No. 3: Construction of the Wastewater Collection System for the Southern Area (Bangkok Noi District and Bangkok Yai District)]**. Accessed June 8, 2024. Available from <https://policy.bangkok.go.th/tracking/frontend/web/index.php?r=site%2Fprojectview&ID=6810>.

Khemachat Wongtimarat. “Năo thāng kān’anurak khlōng læ chumchon rim khlōng Bāngkōk Yai [Conservation Guidelines for Bangkok Yai Canal and It’s Communities].” Master’s Thesis, Chulalongkorn University, 2003.

Luan, Ivy Ong Bee. “Singapore Water Management Policies and Practices.” In **Asian Perspectives on Water Policy**, edited by Cecilia Tortajada and Asit Biswas. London: Routledge, 2012.

Marks, Danny and Eli Elinoff. “Splintering Disaster: Relocating Harm and Remaking Nature after the 2011 Floods in Bangkok.” **International Development Planning Review** 42, 3 (2020): 273-294.

Mateo-Babiano, Iderlina B. “Public Life in Bangkok’s Urban Spaces.” **Habitat International** 36, 4 (October 2012): 452-461.

Narongpon Laiprakobsup and Thanapan Laiprakobsup. “Urbanization, Impermeable Boundary and Losing Communal Identity: a Case Study of the Local Waterfront Community in Bangkok Suburbs.” **Kasetsart Journal of Social Sciences** 44, 3 (July-September 2023): 729–738.

Nattika Navapan and Kornticha Oonprai. “Integration of Historic Places in New Urban Development: a Case Study of Phitsanulok, Thailand.” **Geographia Technica** 14, Special Issue (2019): 22–31.

Oppermann, Rainer, Ernesto Aguirre, Richard Bleil, and others. “A Rapid Method for Monitoring Landscape Structure and Ecological Value in European Farmlands: the Lisa Approach.” **Landscape Online** 90 (2021): 1-24.

Ornsiri Panin. “Sing fæng rēn phāitai rūpsong rūan Thai khōng rūan phŭn thīn Thai - Mōn læ Thai - Lāo nai phŭnthī lumnam phāk klāng khōng prathēt Thai [The Hidden Dimension in the Traditional Thai Houses of the Thai-Mon and Thai-Lao Vernacular Houses in the Central Regions River Basin of Thailand].” **NAJUA: Architecture, Design and Built Environment** 32 (January-December 2017): B2-B22.

Pachara Phukumchai. “Krabūankān mī sŭan rūam khōng chumchon rim mænam Čhaophrayā phŭa kān banthao phonkrathop thāng lop nai khrōngkān kōsāng khŭan rim taling bōi wēn ‘amphœ Păkkret čhangwat Nonthabuŕi [The Riverfront Communities Participatory Process for Adverse Effect Mitigation of the Chaophraya River Embankment Construction Project in Pak-Kret Area Nontaburi Province].” **Sarasatr** 2, 1 (2019): 71-84.

Panatpan Laddaklom. “Kānsuksā khwām phasān khōng phŭn thī tō mŭang læ khwāmsāmāt nai kān khaočhai mŭang khōng yān sōi thā nam Čhaophrayā nai khēt Krung Thēp Mahā Nakhōn [Synergy and Intelligibility of the Chao Phraya Riverside Alley Areas in Bangkok].” **Academic Services Journal, Prince of Songkla University** 31, 1 (January-April 2020): 221-232.

345

NAJUA
2024 · VOL 21
ISS 2

NAJUA: HISTORY OF ARCHITECTURE AND THAI ARCHITECTURE

NAJUA
2024 · VOL 21
ISS 2

346

Patcharee Ardsalee. “Phūmithat watthanatham khōng chumchon rimkhlōng ‘Om Non ‘amphōe Bāng Yai Čhangwat Nonthaburī [Cultural Landscape of Omnon Water-Based Community, Amphoe Bang Yai, Nonthaburi Province].” Master’s Thesis, Chulalongkorn University, 2009.

Patiphol Yodsurang. “Phai khuk khām tō laksana thāng kāiyaphāp khōng chumchon kao rim nam nai khēt thī rāp lum nam Čhaophrayā [Threats Affecting Physical Characteristics of the Old Waterfront Communities in the Chao Phraya River Basin].” **Asian Creative Architecture, Art and Design** 28, 1 (January-June 2019): 21-34.

Patiphol Yodsurang and Uekita Yasufumi. “A Traditional Community in the Chao Phraya River Basin II: Influence of Water Circulation on the Traditional Living Culture according to the Settlement Pattern.” **Asian Culture and History** 8, 1 (2016): 112-125.

Patiphol Yodsurang and Werapong Wiyati. “Kān sū khwām māi mōradok watthanatham bān kao lāe rūan bōrān nai mŭang kao nakhōn Lampāng [Cultural Heritage Interpretation of Old Home and Historic House in the Old Town of Nakhon Lampang].” **Journal of Architectural/Planning Research and Studies** 19, 2 (July-December 2022): 35-54.

Patiphol Yodsurang, Miki Hiromi, and Uekita Yasufumi. “A Traditional Community in the Chao Phraya River Basin: Classification and Characteristics of a Waterfront Community Complex.” **Asian Culture and History** 8, 1 (2016): 57–68.

Patiphol Yodsurang, Unyaporn Suthutvoravut, and Wandee Piniyvarasin. “Post-Covid-19 Spatial Resilience in Community-based Tourism: a Case Study on Ayutthaya.” **Pertanika Journal of Social Science and Humanities** 32, 2 (June 2024): 409-435.

Patiphol Yodsurang, Yasufumi Uekita, and Ikuro Shimizu. “Water-Based Settlement and the Loss of Community Water Resilience.” **Interiority** 5, 2 (2022): 179-196.

Piyanuch Nakkong. “Čhulā čhā rŭk: banthuk Bāngkōk chabap thī nŭng [Chulalongkorn Chronicles: Bangkok Record No. 1].” **Jamjuree Journal** 16, 1 (2014): 30-37.

Rijke, Jeroen, Sebastiaan van Herk, Chris Zevenbergen, and Richard Ashley. “Room for the River: Delivering Integrated River Basin Management in the Netherlands.” **International Journal of River Basin Management** 10, 4 (2012): 369-382.

Saranyapong Chotiwan. “Phonkrathop khōng talātnam Talingchan tō chumchon rim nam khlōng Chakphra khwāeng Khlōng Chakphra khēt Talingchan Krung Thēp Mahā Nakhōn [Impact of Talingchan Floating Market on Khlong Chakphra Community, Khlong Chakphra Sub-District, Talingchan District, Bangkok].” Master’s Thesis, Chulalongkorn University, 2006.

Sirko, Wojciech, Sergii Kashubin, Marvin Ritter and others. “Continental-Scale Building Detection from High Resolution Satellite Imagery.” **arXiv** 2107.12283 (2021): 1-15.

Sumet Jumsai. “Water and Mountain.” **Ekistics** 46, 278 (September/October 1979): 334-338.

Suthat Samphawamontri. “Sathāpattayakam tō khayāi: kōranī suksā kān tō khayāi khōng sathāpattayakam yū ‘āsai rim nam Kō Kret [Expansion Architecture: A Study of Koh Ked Waterfront Expansion Architecture].” **Veridian E-Journal, Silpakorn University** 4, 1 (May-August 2011): 346-362.

Thatkham Suvandy. “Kān raksā ‘attalak khwāmpen Mōn phān kānthōngthīeo chōeng watthanatham kōranī suksā chumchon Mōn Kō Kret ‘amphōe Pākkret Čhangwat Nonthaburī [Preservation of Mon’s Identity through Cultural Tourism: a Case Study of Mon Community on Koh Kret, Pak Kret District, Nonthaburi Province].” **Journal of MCU Social Development** 8, 1 (January-April 2023): 302-313.

Tuangporn Pitinanon and Danai Thaitakoo. “Kān plānplāeng khōng phūmithat lāe khwām pen mŭang nai phŭnthī dindōn sāmliām pākmāenam Čhaophrayā: Krung Thēp Mahā Nakhōn lāe pōrimonthon [Landscape Changes and Urbanization in the Chao Phraya Delta Focusing on Bangkok and Suburban Area].” **Sarasatr** 1, 4 (2018): 636-654.

Ying Palopakon. “Khrōngsāng khōng rabop niwēt phūmithat lāe kān bōrikān chōeng niwēt khōng phū mi that kōranī suksā lampradōng lāe rōng sŭan nai khrōng khāi sēnthāng nam khlōng ‘Om Non Bāng Yai, Nonthaburī [Landscape Ecological Structure and Ecological Service Case Study: The Irrigation Ditches and Orchard’s Ditches in a Canal Network, Omm-Nont Canal, Bang-Yai, Nonthaburi].” Master’s Thesis, Chulalongkorn University, 2009.

Illustration Sources

All illustrations by the authors unless otherwise specified.

Fig. 1 Modified from Steve Van Beek, **The Chao Phya: River in Transition** (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1995), 39.

Fig. 14 1.-2. “Prakāt krasŭang Mahātthai rūang kān hai chai bangkhap phangmŭang rūam Nonthaburī Phō.Sō. sōngphan-hārōjhoksiphok [Ministry of Interior Announcement: Enforcement of the Nonthaburi Comprehensive City Plan, B.E. 2566 (2023)],” **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 140, part 48 Ngor (March 1, 2023): 73; 3. Department of City Planning and Urban Development, Bangkok Metropolitan Administration, **Kān wāng lāe Čhattham phangmŭang rūam Krung Thēp Mahā Nakhōn (prap prung khrang thī sī) [Bangkok Comprehensive City Plan (4th Revision)]**, Accessed September 13, 2024, Available from <https://cpudapp.bangkok.go.th/cityplandraft4/frontend/web/>.

Composition of Gingerbread Fretwork: Case Studies of Chanthaboon Waterfront Community

Kanlayanee Phueaknamphol* | Eakachat Joneurairatana | Veerawat Sirivesmas

Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University, Bangkok, 10200, Thailand
phueaknamphol_k@su.ac.th | ejeak9@gmail.com | ajarnwat@yahoo.com

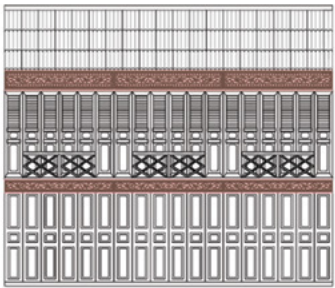
*Correspondence: phueaknamphol_k@su.ac.th

Received 11 - 09 - 2024
Revised 10 - 11 - 2024
Accepted 07 - 12 - 2024

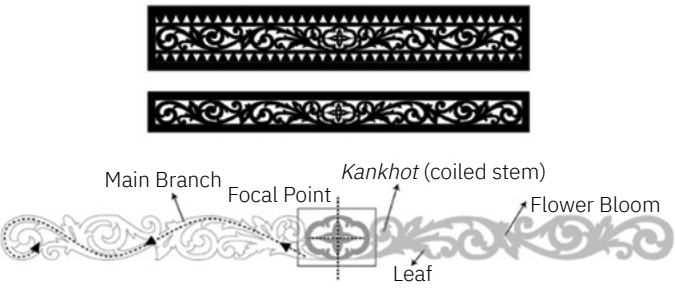
Abstract

The gingerbread pattern refers to ornate, perforated wooden carvings with curved motifs, commonly used to embellish architectural elements such as gables and balconies. This style gained considerable popularity during the reign of Queen Victoria of England (1837-1901). Architects designed countryside summer palaces in harmony with nature, incorporating gingerbread patterns into the buildings to evoke a sense of relaxation and softness. These patterns, influenced by Gothic art seen in cathedral decorations, feature distinct motifs such as tulips, spiraling vines, geometric shapes, and teardrop designs¹.

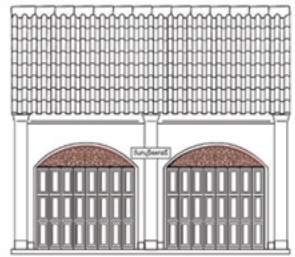
The introduction of gingerbread patterns in Thailand began during the reign of King Rama V, who visited Europe, a period when British and French artisans were also arriving in Siam. This led to a transformation in building styles and architectural ornamentation, with many European-style buildings emerging, initially in Bangkok before spreading to other regions. In Thailand's southern region, gingerbread patterns reflect a blend of Islamic artistic influences from Penang, Malaysia. In the northern region, some gingerbread designs were influenced by Burmese art. In the eastern cities, such as Chanthaburi, which was under French occupation for 11 years, gingerbread patterns are also prominently found within the town center². Gingerbread patterns in Thailand are commonly found

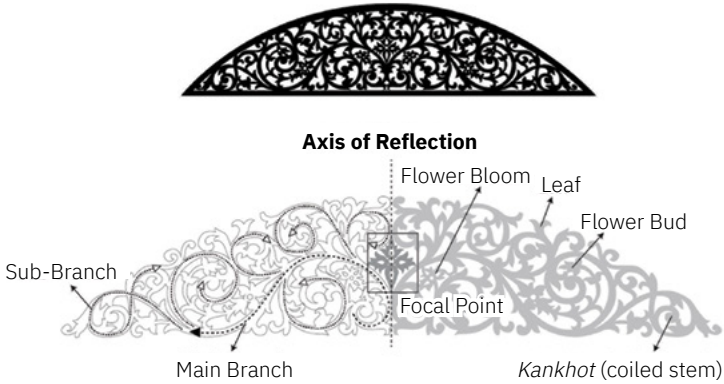
House No. 7-9

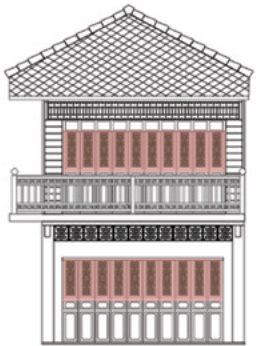
Pattern 26

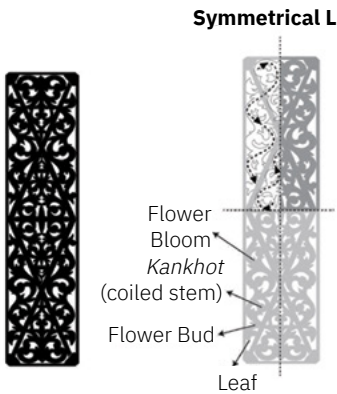
House No. 75

Pattern 22

House No. 137

Pattern 12

Composition of
gingerbread fretwork
patterns from the
Chanthaboon Waterfront
Community.

in areas where community administration centers are located, as well as in foreign residences or commercial hubs. These patterns frequently adorn the houses of the royal family, government buildings, affluent residences, and monastic dwellings.

This research explores the gingerbread fretwork patterns found in the Chanthaboon Waterfront Community, Chanthaburi Province, Thailand. This community is known for its cultural history and unique architecture, featuring traditional houses that blend Thai, Chinese, Vietnamese, and French influences³. This study aims to document, classify, and analyze the gingerbread fretwork patterns on these houses to preserve and understand the community’s artistic heritage before it deteriorates further.

The research employs qualitative methods, including field surveys, interviews, photographic documentation, and analysis of existing literature. In selecting case studies, the focus was limited to houses situated in the Chanthaboon Waterfront Community with exterior gingerbread fretwork that remains intact and in good condition. The findings reveal that 15 houses along Sukhaphiban Road in the Chanthaboon Waterfront Community are decorated with gingerbread fretwork, with a total of 26 distinct patterns identified. The gingerbread patterns, often used in architectural features such as eaves, doors, windows, and balconies, not only enhance the visual appeal of the structures but also serve functional purposes, such as ventilation. These designs, primarily floral and geometric motifs, were found in various architectural elements.

The study categorized these patterns into three main types: attached, detached, and mixed—based on their design and carving techniques. The findings indicate that the gingerbread fretwork in the Chanthaboon Waterfront Community is influenced by Victorian and Gothic styles but has been adapted to the local environment and aesthetic preferences. This unique fusion reflects the diverse cultural background of the area.

Keywords: Chanthaboon Waterfront Community, gingerbread fretwork, ornamental pattern, architectural heritage

Introduction

The Thai way of life has been intertwined with wood since ancient times, from birth to death. This includes the use of wooden planks for postpartum recovery, as well as wooden houses, utensils, boats, carts, coffins, and other items. Wood was the primary building material for traditional Thai houses across all regions, even in the Sukhothai period⁴. Woodcarving is mostly found on religious objects such as Buddha images, scripture cabinets and boxes as well as architectural decorations of religious buildings, including pediments, doors, and windows of temples.

In the past, most of the wood carvings used in architecture were in the traditional Thai style. However, during the reign of King Rama V (1868-1910), a type of wooden house called a European-style gable house appeared⁵. Later, there were Manila houses, along with gingerbread houses that came into the country at that time, which were popular in the reign of King Rama V. The wood carving art that ornamented the gables, doors, and windows of these house was influenced by Eastern art.

In this article, the term “Gingerbread” is used instead of other architectural terminology, such as “Stick-style Fretwork,” as it has become widely adopted in research and publications on wooden fretwork designs in Thailand. Notable examples include *Patterns of Traditional Houses in Siam* by Nor Na Paknam (1988), *A Study of the Gingerbread Motifs of Chanthaburi School* by Poradee Panthupakorn and Sakesan Tanyapirom (2004), and *Stick-style Fretwork: the Beauty of the Rattanakosin Period* by Phuchai Kuamsup (2017). Additionally, “Gingerbread” resonates with general readers, enhancing accessibility and understanding beyond specialized architectural circles. This terminology aligns with the article’s focus on the design and cultural heritage of wooden fretwork patterns.

Gingerbread houses are colonial-style architecture decorated with gingerbread pattern fretwork associated with the Victorian Style (1837-1901)⁶. The openwork wood carving pattern, which is curved and connected like lace, is thought to have been influenced by Western culture. This pattern spread from Bangkok to other major cities in Thailand.

Each region adapted the gingerbread house to its own climate, materials, and taste⁷. Gingerbread fretwork remained popular throughout the reigns of King Rama V (King Chulalongkorn) and King Rama VI (King Vajiravudh) but declined during the reign of King Rama VII (King Prajadhipok) (1925-1935)⁸.

The name “gingerbread” is thought to have evolved from a traditional Christmas cookie recipe that features ginger and decorative icing⁹. As an architectural decorative motif, gingerbread is characterized by its intricate, curvilinear patterns. It often features delicate, lacy designs influenced by Gothic art. Distinctive elements include tulip motifs, scrolling vines, geometric shapes, S-curves, and floral patterns¹⁰. Famous examples of gingerbread houses include Vimanmek Mansion and Baan Wong Buri in Phrae Province.

Gingerbread patterns differ from traditional Thai art patterns, which have specific names such as “prajamyam” and “kanok”. Gingerbread patterns are designs that are simplified and stylized versions of natural forms such as branches, leaves, flowers, fruits, and vines. Wood carving involves the intricate cutting of solid wood, requiring the remaining structure to be self-supporting and visually appealing from afar. The design patterns are versatile, adapting to the specific project, decorative space, owner’s preferences, and the architectural vision. The patterns are often tailored to complement the local architectural style¹¹.

Chanthaboon Waterfront Community is a historic area in Chanthaburi province renowned for its beautiful gingerbread-style architectural decorations¹². As a result, gingerbread patterns are visible along most streets in the area. As a researcher born in this community, I have witnessed wooden houses left to decay, destroyed by fire or replaced by modern buildings. The community’s development has focused on tourism, neglecting the beauty of traditional wooden houses. While development to accommodate new lifestyles may be inevitable, documentation is something that researchers can do to contribute to the preservation and further development in the future. Furthermore, the Chanthaboon

Waterfront Community is a historic settlement over 100 years old, characterized by its trading activities and relatively slow pace of change compared to surrounding communities. It features a diverse social culture, influenced by European presence due to French occupation for 11 years¹³. As a result, various styles of gingerbread patterns remain, having resisted the shifts of modern social trends. The Chanthaboon Waterfront Community, therefore, represents a valuable area for studying the composition of gingerbread patterns.

There have been many studies on the architectural styles of the Chanthaburi Waterfront Community, but there has been limited research on the documentation and classification of gingerbread patterns in the community, as well as understanding the intentions of the craftsmen in the past. Data collection was conducted on July 30, 2023, from 9:00 a.m. to 4:00 p.m. This process involved taking photographs of gingerbread patterns and conducting interviews with homeowners in the Chanthaburi Waterfront Community. The field survey aimed to document the patterns and record their locations. Additionally, it sought to understand the historical context through insights provided by the residents.

Research Framework

This research is a qualitative study aimed at exploring the diversity, meaning, and characteristics of gingerbread patterns found on houses in the Chanthaboon Waterfront Community. The primary research question is: how diverse are the gingerbread patterns on houses in the Chanthaboon Waterfront Community? What do they signify, and what factors influenced their creation? This study will focus on patterns found on houses along Sukhapihan Road, Wat Mai Subdistrict, Mueang District, Chanthaburi Province. The community is situated along the banks of the Chanthaburi River, spanning both sides of Sukaphiban Road. It extends from the area near Wat Chantanaram Bridge to the end of the road at Soi Trok Krajang, covering approximately 900 meters.

In selecting case studies, the focus was limited to houses located within the Chanthaboon Waterfront Community that feature exterior gingerbread fretwork still intact and in good condition. Data will be collected from Interviews, books, related research, photographs, and field surveys to analyze the characteristics of the patterns, the materials used in their creation, and to categorize the patterns based on their features.

Analysis, Discussion and Results

1. Chanthaboon Waterfront Community

Chanthaburi Province is located in eastern Thailand, along the coast, approximately a four-hour drive from Bangkok. The province is renowned for its seafood, tropical fruits, and gemstone mining industry. It also offers natural tourist attractions and rich historical narratives, particularly in its historic communities along Chanthaburi River Road, known as the Chanthaboon Waterfront Community.

The Chanthaboon Waterfront Community is an important historical site. Its history dates back at least 300 years, originating during King Narai the Great’s reign. Residents built roughly 200 houses along both sides of a 900-meter road that runs parallel to the Chanthaburi River¹⁴. Originally known as Liapnathee Road and later renamed Sukhaphiban Road, this is the first road in the province and the eastern region’s first commercial street. It remains in good condition¹⁵. The community was divided into three distinct sections: the upper section served as an important port area and government center, the middle section was dedicated to trade, and the lower section was a central hub for various crafts such as weaving, jewelry making, and fishery products.

The early settlement of this community saw significant contributions from Chinese and Vietnamese residents. The Chinese played a major role in creating the characteristic of the community, reflecting their trading culture and establishing traditional Chinese-style architecture within

the area. The Vietnamese settled in Chanthaburi as early as the late Ayutthaya period (1711), bringing with them both Roman Catholicism and Buddhism the Mahayana and Hinayana sects¹⁶. During the period from 1893 to 1904, France occupied Chanthaburi province for 11 years due to the Paknam Incident¹⁷. These influences brought significant changes to social conditions and ways of life, fostering a blend of cultural characteristics. This fusion introduced a diversity of materials, construction techniques, and artistic styles, visible in the form of European-style houses and Chinese or Vietnamese-style shophouses, which together created a distinctive architectural identity unique to this community.

The architectural style of the community predominantly consists of residential-commercial buildings, reflecting its status as a trading district. Based on historical evidence, these architectural styles can be categorized into four phases¹⁸.

- 1) Early Architecture Style:** Single-story, gabled wooden structures from the late Ayutthaya period to the reign of King Rama III, none of which remains today.
- 2) Chinese-style Architecture:** Evolving in response to improving family structures and social status of Chinese people, this style was prominent during the reigns of King Rama III to King Rama V.
- 3) Western-style Architecture:** Influenced by the French presence in the community during the reigns of King Rama IV and V, these are primarily two-story buildings featuring arches that span the columns and often serve as the entrance to the home.
- 4) Wooden House Architecture:** Mostly two-story buildings with hip roofs, often adorned with wooden fretwork along the roof edges and ventilation panels above windows and doors, continuing from later periods to the present day.

The architecture remaining in the Chanthaboon Waterfront Community can be categorized into three types based on construction materials: entirely wooden buildings, mixed wood and concrete buildings, and entirely concrete buildings¹⁹. Gingerbread-patterned woodcarvings often decorate windows and air vents above the doors. Brick buildings usually

Fig 1

feature decorative cornices above the windows, while the columns are molded in various styles, including Doric columns, Ionic columns, and Corinthian columns.

This community is an old trading hub with historically valuable architectural styles, which have remained the most intact in the Eastern region²⁰. The Chanthaboon Waterfront Community has faced significant challenges, including a major fire that destroyed numerous houses and repeated floods over several years. Urban expansion and the emergence of new commercial centers led to people moving away, reducing the community's prominence.

In 2012, the Chanthaboon Waterfront Community Development Committee was established to gather information on historic houses in the area and organize various activities each year, aiming to revitalize the community and restore its vibrancy²¹.

Fig 1

Chanthaboon Waterfront Community in 2015

2. Gingerbread Fretwork

A decorative motif known as a gingerbread pattern (Fig. 2), which derives its name from the word “gingerbread,” is characterized by twisting and bending patterns that resemble ginger roots. Since Queen Victoria’s reign (1837-1901)²² and throughout World War I, this elaborate pattern has been a common architectural decoration throughout Europe. It involves delicately carved woodwork with linked swirls and curls that give buildings a delicate appearance.

While the term “gingerbread” can have various interpretations, this research specifically focuses on the decorative carving technique known as “gingerbread fretwork” or “gingerbread patterns” to ensure clarity and consistency. Gingerbread fretwork is created by carving out the wood to form delicate designs. Patterns used to decorate houses are inspired by Gothic art, including the cloverleaf, cross, and flame patterns. However, the gingerbread pattern has evolved from its original form and now includes unique elements such as tulip patterns (both vertical and horizontal), *kankhot* (coiled stem) patterns, geometric patterns, paisley patterns, and vegetable and fruit motifs²³.

Fig 2

Gingerbread fretwork

Fig 2

The gingerbread pattern was introduced to Thailand during the reign of King Rama IV. It became more pronounced during the reign of King Rama V. During his travels to Europe and nearby countries, King Rama V observed European architectural styles, and this influence, combined with the arrival of British and French craftsmen working in Thailand, led to noticeable European elements being incorporated into Thai architecture. The use of gingerbread fretwork in building decoration initially began with government buildings, palaces, and royal residences, and later gained widespread popularity across the country. Gingerbread patterns are commonly found in residential areas that served as administrative centers, communities, religious sites, the homes of government officials and prominent merchants, and historically important streets. Some of the earliest examples of gingerbread patterns in Thailand can be seen in the Dusit Palace complex and within the royal inner court²⁴.

The architectural elements and placement of gingerbread fretwork decorations show minimal variation between buildings. Building owners may adapt the placement of gingerbread patterns to suit functional spaces and climate conditions. Gingerbread fretwork is commonly found on architectural elements such as gables, eaves, cornices, walls, windows, doors, low gates, and railings²⁵.

The gingerbread pattern design is not fixed and varies depending on the type of work, the area being decorated, the design, and the owner's preferences. Most of the patterns are inspired by nature, especially vine and plant motifs, which are commonly seen. The design uses main lines to represent main branches, secondary lines for branches, and thin lines for tender shoots. Buds and flowers follow a natural shape but are simplified for easier carving. The patterns often create a sense of continuous movement, commonly in the form of spiral vines, arranged symmetrically from the central axis. In some cases, letters or animal shapes are placed at the center to record the owner's story²⁶.

Gingerbread patterns are created by carving wood to make it perforated and delicate. The design must be arranged to suit the wood material and correspond with the area where the pattern is placed. Gingerbread patterns can be divided into two types: attached patterns, where the design remains connected to the wood surfaces, and cut-out patterns, where parts of the wood are removed to create perforated designs²⁷. The decoration of gingerbread patterns complements wooden houses perfectly, enhancing the beauty of traditional Thai homes, making them appear more graceful, delicate, cozy, and cool. In Thailand, gingerbread patterns were widely seen during the reigns of King Rama V and VI, but their usage declined during the reign of King Rama VII²⁸.

In studies of gingerbread patterns, the use of these designs in woodwork from various regions is highlighted, including Malaysian woodcarving, patterns from Phrae province, and those found in Bangkok. Malaysian woodcarving has a distinct style, characterized by a unique interpretation of patterns that align with religious principles. Common motifs include Islamic calligraphy, floral designs, geometric patterns, and space motifs²⁹. The intricate carvings are aesthetically pleasing, imbued with symbolic meaning, and emphasize balance according to religious beliefs, sharing similarities with the woodcarving traditions of southern Thailand. In Phrae, some gingerbread woodcarvings exhibit a blend of local Lanna motifs, incorporating floral, faunal, textual, and geometric patterns. These adornments can be found on gables, eaves, walls, doors, balconies, shades, ventilation panels. Some designs carry symbolic meanings, such as the rooster symbolizing the owner's Thai birth year³⁰.

In Bangkok, gingerbread carvings are commonly found on gables, eaves, ventilation panels, walls, windows, doors, and balconies. These carvings typically feature symmetrical, vine-like patterns with branches, leaves, and flowers, lacking clear symbolic meanings. The patterns are more diverse and intricate than those found in rural areas, as they were used to adorn royal palaces, palaces of royal families, wealthy mansions, and monastic cells.

Gingerbread patterns differ from other wood carving designs in that they do not have specific names like traditional Thai patterns³¹. They are typically used as decorative cutouts on buildings, such as at gables, eaves, ventilation panels, walls, windows, doors, short doors, and balconies. In terms of carving, gingerbread patterns can either involve cutting away the unwanted areas of the wood or carving out the design itself, leaving the pattern visible through the cut openings. The patterns often imitate natural forms and include elements such as tulip patterns, coiled stem (*kankhot*) patterns, geometric patterns, paisley patterns, and vegetable and fruit motifs, which are usually grouped together in a clear and distinct design.

3. Gingerbread Fretwork in Chanthaboon Waterfront Community

The gingerbread carving in Chanthaboon Waterfront Community reflects a unique fusion of local craftsmanship and Western influences, with some fretwork pieces being purchased from the capital city. In the past, buildings adorned with gingerbread patterns were typically the residences of affluent families, nobility, or government establishments, and these decorative elements often signified the residents’ social status. Chanthaboon Waterfront Community served as a commercial center and trading port. It was the living and trading space for merchants, nobility, and government officials, leading to the prevalence of gingerbread-adorned buildings in this community³².

From a survey of 94 houses in the Chanthaboon Waterfront Community along the 900-meter Sukaphiban Road, houses with well-preserved gingerbread patterns were selected based on a defined set of criteria. The term “gingerbread patterns” here refers to decorative woodwork integrated into architectural structures, with designs often inspired by nature, such as tulip patterns, coiled stem motifs, geometric shapes, and paisley designs³³. It was found that 15 houses, specifically Nos. 7-9, 73, 75, 89, 106, 110, 129, 137, 150, 166, 240, 242, 252, 255, and 273 (Fig. 4), are decorated with gingerbread patterns. Among the 15 houses identified,

Fig 3
Gingerbread fretwork in Chanthaboon Waterfront Community in 2015

Fig 3

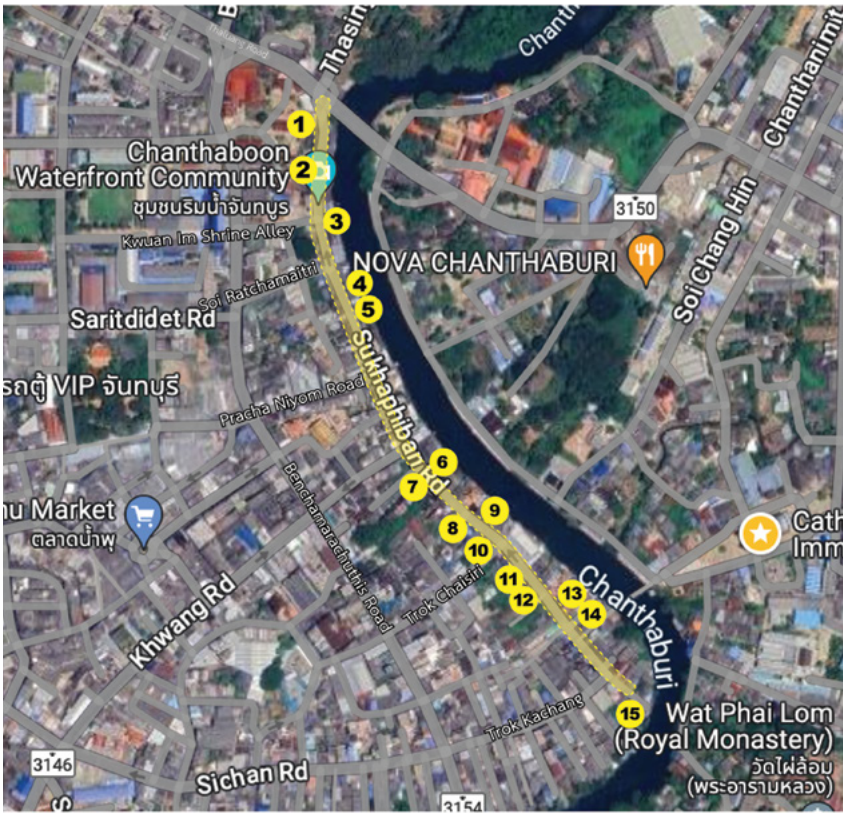

Fig 4
Map indicating the locations of 15 houses featuring gingerbread fretwork

1. House No. 273	5. House No. 240	9. House No. 150	13. House No. 110
2. House No. 255	6. House No. 166	10. House No. 89	14. House No. 106
3. House No. 252	7. House No. 137	11. House No. 75	15. House No. 7-9
4. House No. 242	8. House No. 129	12. House No. 73	

Fig 4

Wooden Building

1. House No. 273

4. House No. 242

5. House No. 240

8. House No. 129

10. House No. 89

12. House No. 73

13. House No. 110

15. House No. 7-9

Half-cement Half-wood Building

7. House No. 137

14. House No. 106

Concrete Building

2. House No. 255

3. House No. 252

6. House No. 166

9. House No. 150

11. House No. 75

Fig 5
Fifteen houses featuring
gingerbread fretwork

when categorized by construction materials, there are 8 wooden buildings (Nos. 7-9, 73, 89, 110, 129, 140, 242, and 273), 2 half-cement, half-wood building (Nos. 106 and 137), and 5 concrete buildings (Nos. 75, 150, 166, 252, and 255) (Fig. 5)

The researcher categorized the houses with gingerbread patterns by house number. It can be observed that between Nos. 5 and 6 (Fig. 4), there are no houses featuring gingerbread patterns, as the original buildings were lost in a fire in 1990 and have since been replaced entirely with modern concrete structures.

The 15 houses with gingerbread patterns include wooden buildings, half-concrete-half-wood buildings, and fully concrete buildings. The type of building does not determine the gingerbread pattern but influences its placement of the decorative area. For example, in fully wooden houses, gingerbread patterns are often found horizontally above the doors on the first floor, in the ventilation space below the ceiling on the second floor, and above the doorways. In a building with three adjoining units, where each unit has a different facade width, gingerbread patterns are found above the doors at the front of the building. Although the pattern width varies according to each unit's facade, the design remains consistent. The pattern is extended horizontally on both sides to accommodate the width differences, as seen in Nos. 8, 10, and 12 (Fig. 5).

In the half-concrete-half-wood buildings No. 14, House No. 106 (Fig. 5), gingerbread patterns are found only on the balcony area. In concrete buildings, gingerbread patterns can be found on the eaves, canopies, balconies, and above the windows, such as in House Nos. 2, 9, and 11, where a half-circle frame pattern, which is not found in wooden buildings, appears. This may be due to the influence of curved doors or windows from the Western style of the time. In some buildings, multiple gingerbread patterns are found in different areas. For example, House No. 2 features patterns above the windows, above the doors, and on the eaves, while House No. 9 has patterns on the door vent and on the eaves.

Fig 5

In Phuchai Kuamsup’s book *Stick-style Fretwork: the Beauty of the Rattanakosin Period*³⁴, the gingerbread patterns in the Bangkok area are described as being found on gables, eaves, ventilation panels, boards, walls, windows, doors, low gates, and balustrades. However, the survey found that there were no gingerbread patterns on the gables in Chanthaboon Waterfront Community. This is likely because the houses in this community face the road, and the narrow road width means the gables are less visible to passersby. Instead, gingerbread fretwork is more commonly seen in highly visible areas such as above windows, doors, and ventilation panels. Furthermore, no gingerbread patterns were found on low gates in this community either.

A total of 26 distinct patterns were identified on these buildings, primarily located on the eaves, structural connectors, doors, windows, balconies, and internal beams (Fig. 6). The patterns observed are mostly botanical, featuring coiled stem designs with main and secondary stems, as well as buds, leaves, and fully bloomed flowers. The researcher assigned pattern codes sequentially, starting from the first house in the north and moving southward.

Most commonly, gingerbread patterns are horizontally carved into large wooden panels within the ventilation panel, which is often decorative and installed beneath the roof eaves or ceiling to allow airflow and regulate temperature within the structure. This pattern was found in all wooden houses, specifically in nine houses: Nos. 7-9, 73, 89, 110, 129, 166, 240, 242, and 273. In concrete houses, these patterns were more commonly found on doors, such as curved canopies and gingerbread-style carvings. These were observed in three houses: Nos. 75, 150, and 255. Additionally, these patterns were found above windows (Nos. 240 and 255), adorning louvered doors (Nos. 129 and 173), on balcony railings (No. 160), on eaves (Nos. 150, 240, 252, and 255), and under rafters (No. 129) (Fig. 6).

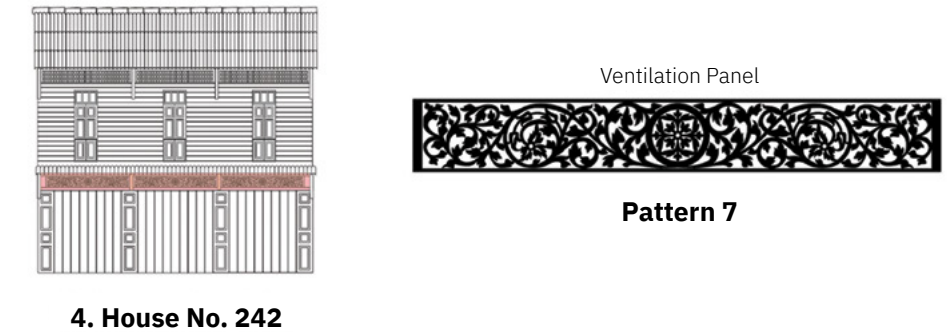
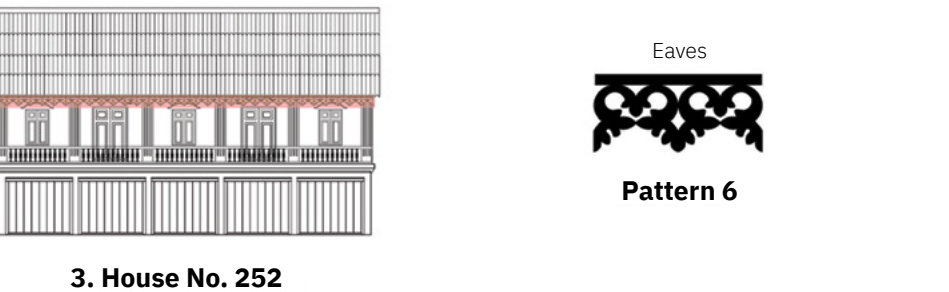
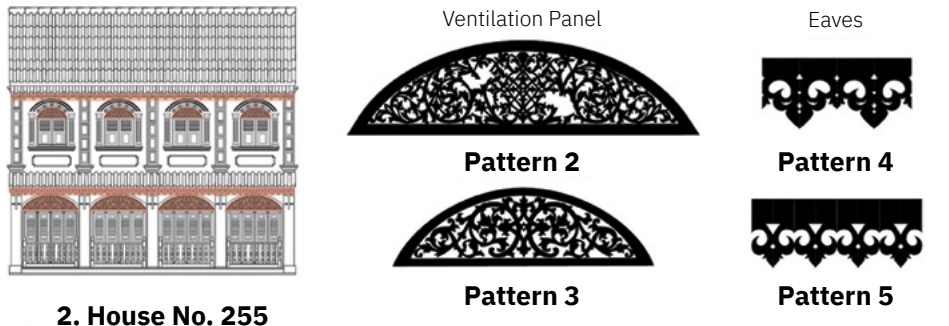
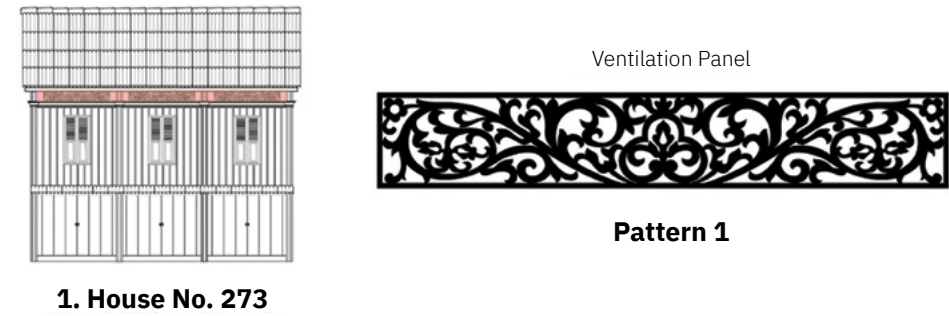

Fig 6

Fig 6
Gingerbread fretwork
details for each house

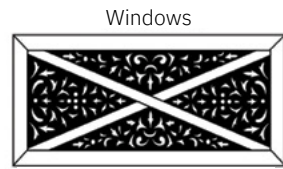

5. House No. 240

Ventilation Panel

Pattern 8

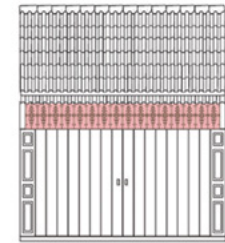
Windows

Pattern 9

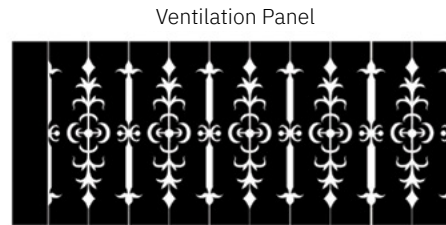

Eaves

Pattern 10

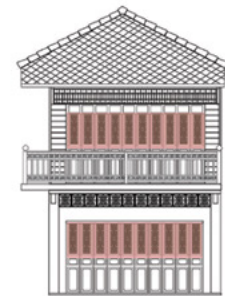

6. House No. 166

Ventilation Panel

Pattern 11

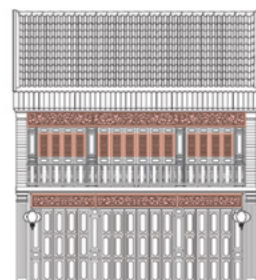

7. House No. 137

Windows

Pattern 12

8. House No. 129

Windows

Pattern 13

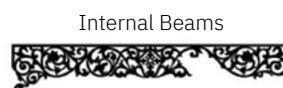

Ventilation Panel

Pattern 15

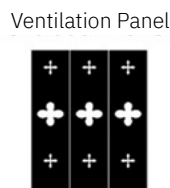

Pattern 16

Internal Beams

Pattern 17

Ventilation Panel

Pattern 14

Fig. 6

Fig. 6

Gingerbread fretwork details for each house

9. House No. 150

Doors

Pattern 18

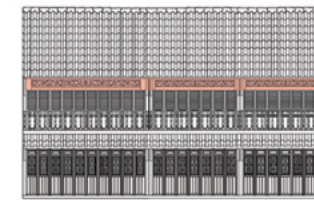

Pattern 19

Eaves

Pattern 20

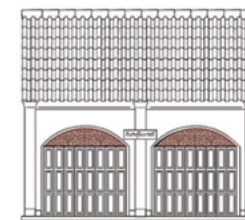

10. House No. 89

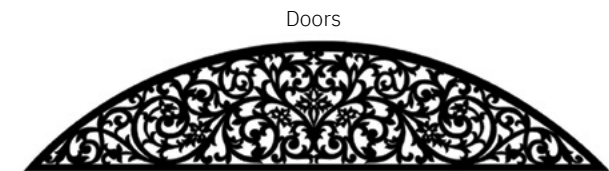

Ventilation Panel

Pattern 21

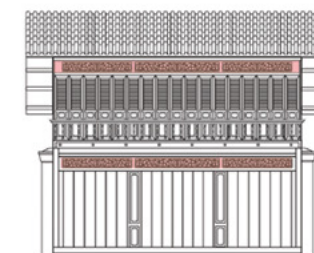

10. House No. 75

Doors

Pattern 22

12. House No. 73

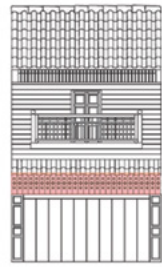
Ventilation Panel

Pattern 23

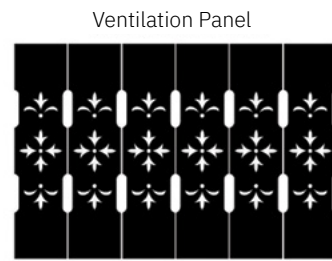
Fig. 6

Fig. 6

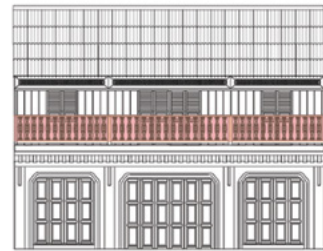
Gingerbread fretwork details for each house

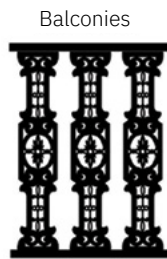
13. House No. 110

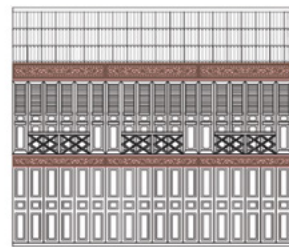
Pattern 24

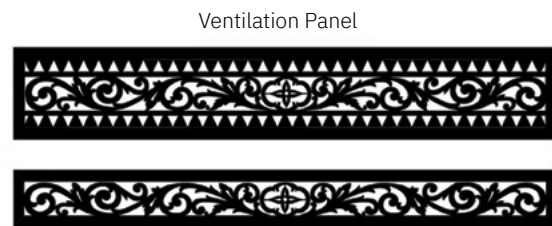
14. House No. 106

Pattern 25

15. House No. 7-9

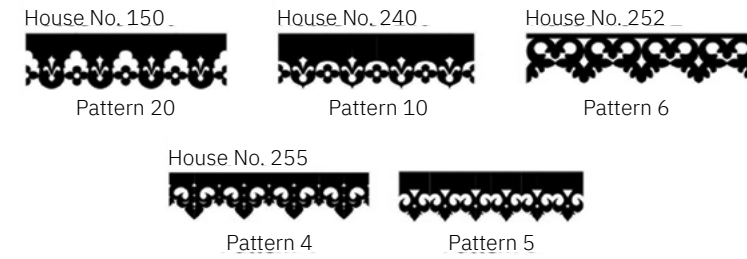
Pattern 26

Fig 6

Gingerbread fretwork patterns can be oriented vertically or horizontally, adapting to the specific location. For instance, a semi-circular ventilation opening above a door would be complemented by a similarly shaped floral pattern. The pattern's arrangement is tailored to the space. Identical patterns can be scaled to fit different lengths by adding vines or scrolls on either side, maintaining the original proportions (e.g., Patterns 15, 16, and 23, Fig. 7). To increase the width of a pattern, additional graphic elements are incorporated to fill the space without altering the original design (e.g., Pattern 25, Fig. 7).

Fig 6

Gingerbread fretwork details for each house

Eaves

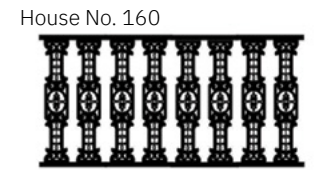

Pattern 14

Pattern 17

Internal Beams

Pattern 25

Balconies

Pattern 9

Pattern 3

Windows

Pattern 22

Pattern 2

Pattern 18

Pattern 13

Pattern 12

Pattern 19

Door

Fig 7

Fig 7

Gingerbread fretworks categorized by placement on the house.

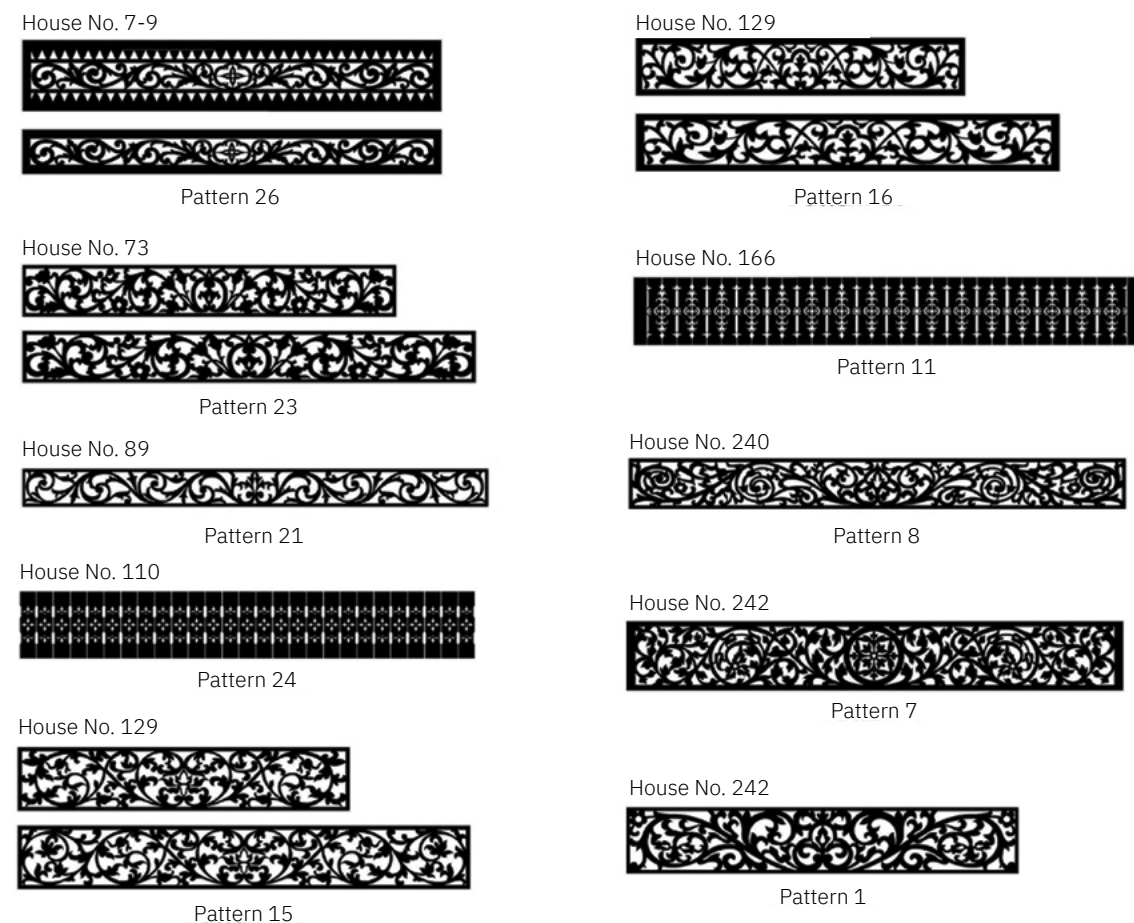

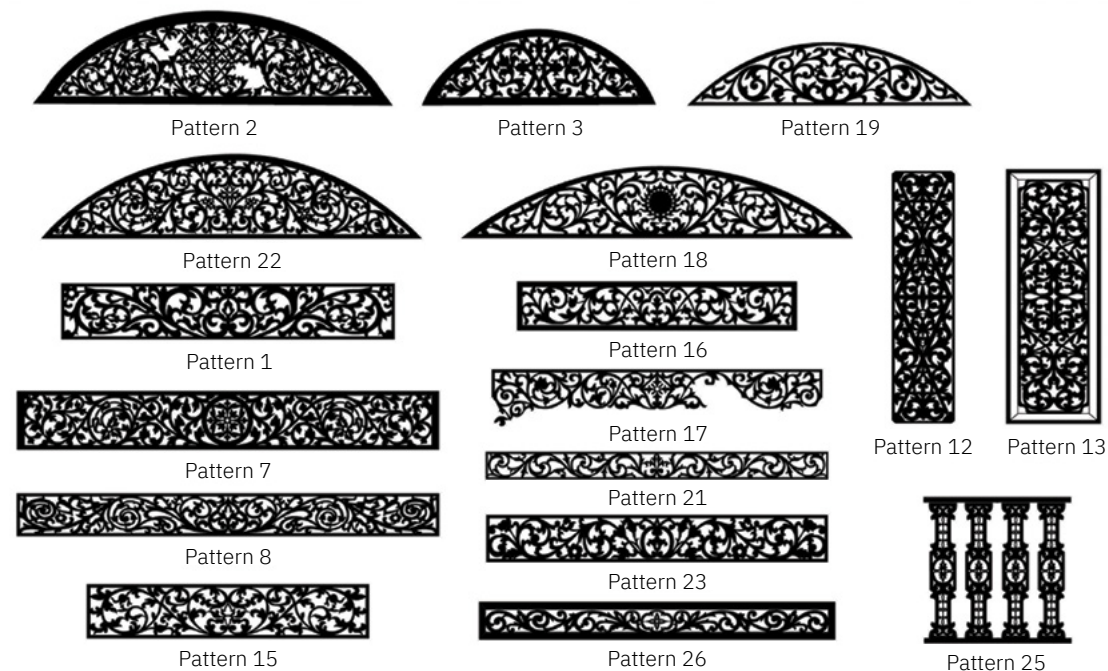
Fig 7

Fig 7
Gingerbread fretworks
categorized by placement
on the house.

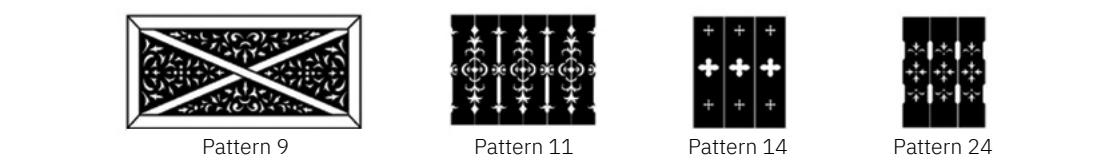
Ventilation Panel

4. Patterns and Motifs

Gingerbread patterns can be categorized based on their characteristics into three types: attached, detached, and mixed. Attached patterns (Fig. 8, a) are created by carving out the unwanted parts of a single wood piece to reveal the gingerbread-like pattern. This pattern is the most common, often found in larger sizes. The patterns are typically found with curved or horizontal frames, most often above door and second-floor vents.

(a) Attached Patterns

(b) Detached Patterns

(c) Mixed Patterns

Fig 8

Fig 8
Composition of
gingerbread fretwork

Vertical frames are typically found on casement windows and doors, whereas eaves, porches, and interior beams often lack frames. Detached patterns (Fig. 8, b) are created by carving out the desired pattern, leaving the rest of the wood as the background. This less common pattern is found in various sizes typically above second-floor windows and doorways. Mixed patterns (Fig. 8, c) are a combination of attached patterns and detached patterns. This pattern is uncommon and is typically found on eaves.

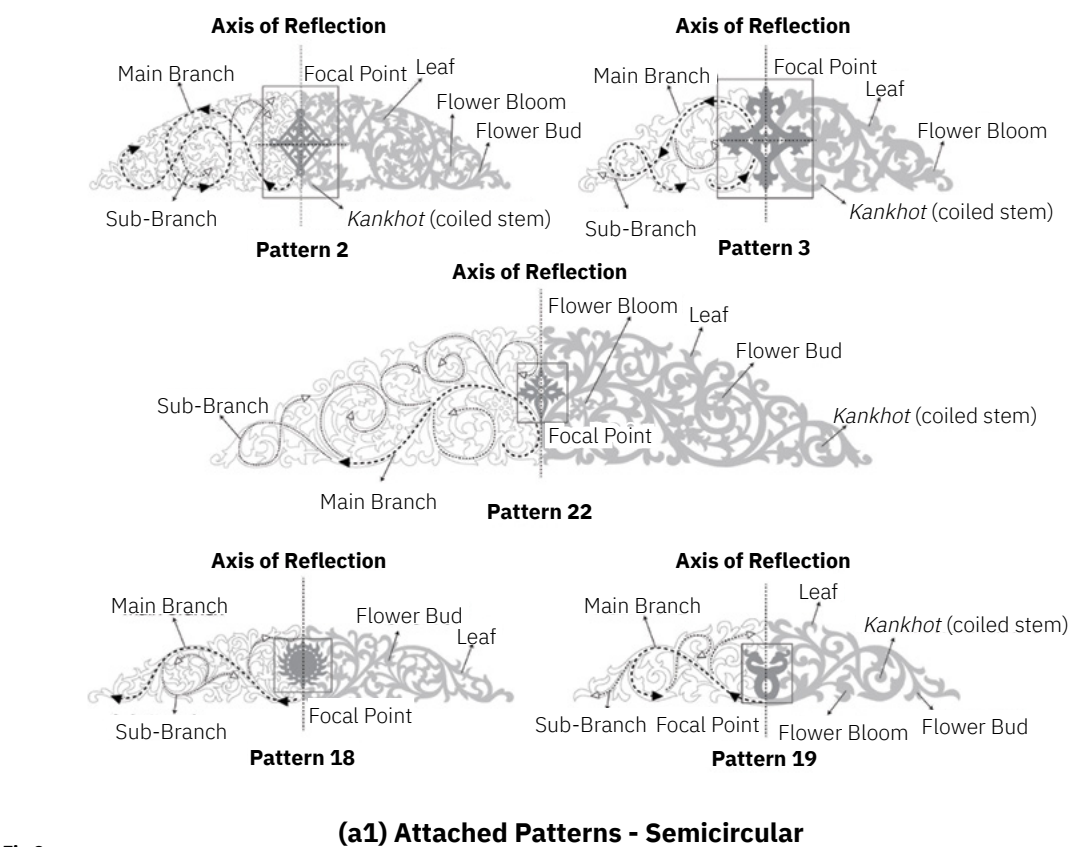

Fig 9

Fig 9
Composition of
gingerbread fretwork
(a1 Attached Patterns –
Semicircular)

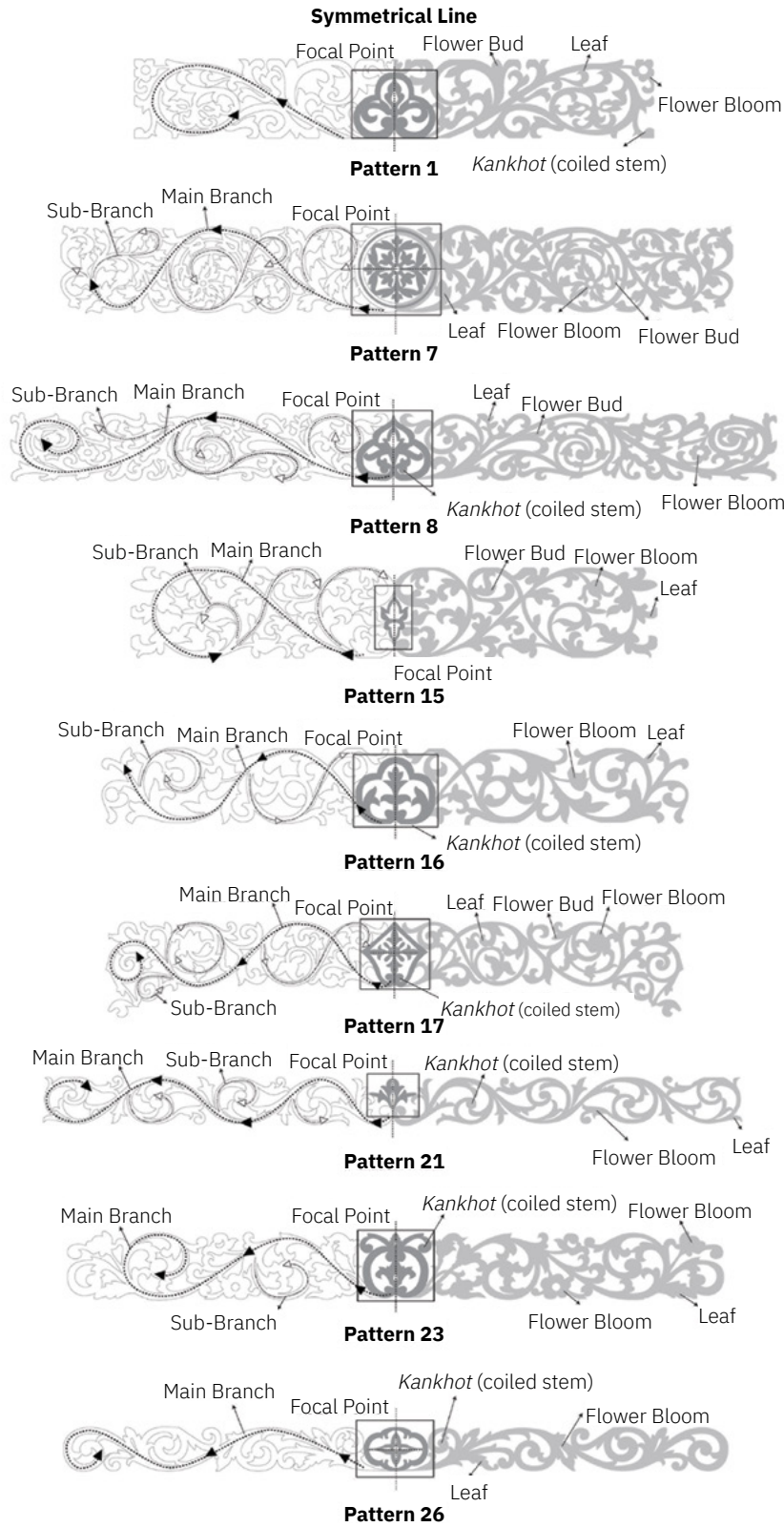

Fig 10

(a2) Attached Patterns - Horizontal Rectangle

Fig 10
Composition of
gingerbread fretwork
(a2 Attached Patterns –
Horizontal Rectangle)

In attached patterns with semicircular (a1: Patterns 2, 3, 22, 18, and 19, Fig. 9) and horizontal rectangle frames (a2: Patterns 1, 7, 8, 15, 16, 17, 21, 23, and 26, Fig. 10), the patterns are arranged in a way that the central flower pattern expands to the left and right using curved stems. The stems are then extended to the end of the frame and filled in with leaves, buds, and flowers. The center or focal point of the pattern is dominated by a main pattern that includes flowers, geometric patterns, and sun motifs. The left and right sides of the pattern are identical, with a central axis of symmetry. Attached patterns with vertical frames (a3: Patterns 12, 13, and 25, Fig. 11) are divided into two types: framed and unframed patterns. The patterns are symmetrical along two axes, vertical and horizontal, which intersect at the center of the pattern. Framed patterns consist of motifs of stems, leaves, buds, and flowers. However, the main curved stem is not clearly visible. The curved stem is divided into four parts in the areas divided by the axes of symmetry. Unframed patterns consist of motifs that are simplified from leaves and flowers to almost geometric shapes. The only motif clearly indicating its floral origin is the coiled stem or *Kankhot* motif.

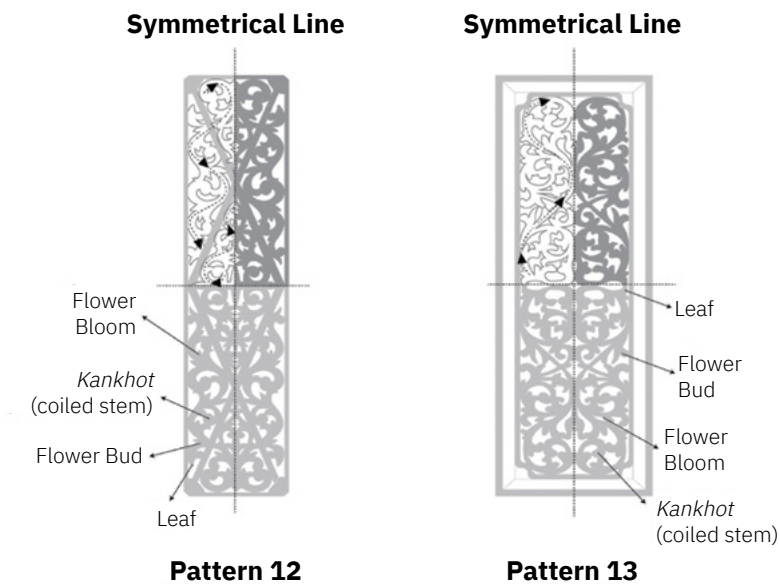

Fig 11

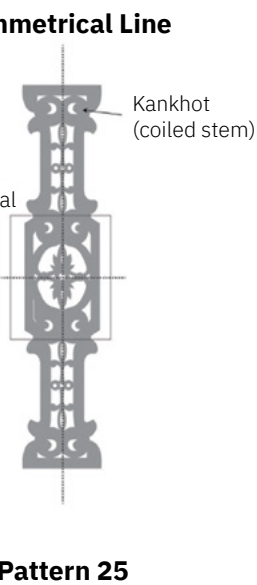
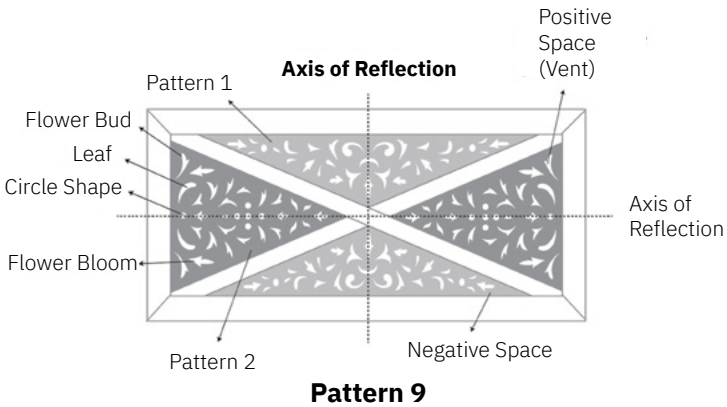
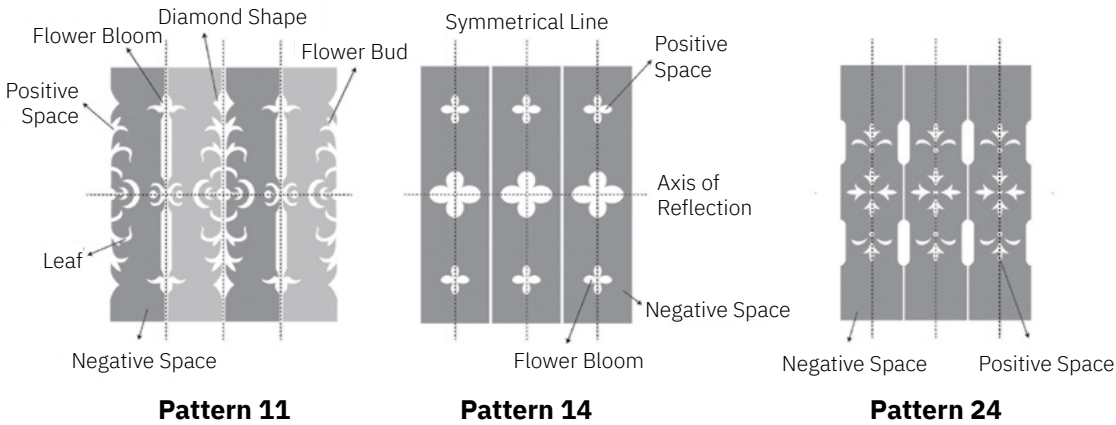

Fig 11
Composition of
gingerbread fretwork
(a3 Attached Patterns –
vertical)

(b1) Detached Patterns - Horizontal Rectangle

Fig 12

(b2) Detached Patterns - Vertical Rectangle

Fig 13

Fig 12
Composition of
gingerbread fretwork
(b1 Detached patterns –
Horizontal Rectangle)

Fig 13
Composition of
gingerbread fretwork
(b1 Detached Patterns –
Vertical Rectangle)

Detached patterns are also symmetrical along two axes, horizontal (Fig. 12) and vertical (Fig. 13), which intersect at the center of the pattern. Unlike attached patterns, detached patterns use motifs instead of curved stems to create their designs. The detached pattern in a vertical rectangle (Fig. 13) consists of a series of identical sheets of wood that are arranged in a long line. In some cases, two sheets of wood with different motifs are arranged, with patterns positioned at the edges of the wood. When the two sheets of wood are placed alternately, the patterns are created from the opening space at the edge of the wood and in the middle of the sheet of wood. The motifs found in detached patterns include geometric shapes, flowers, leaves, and buds.

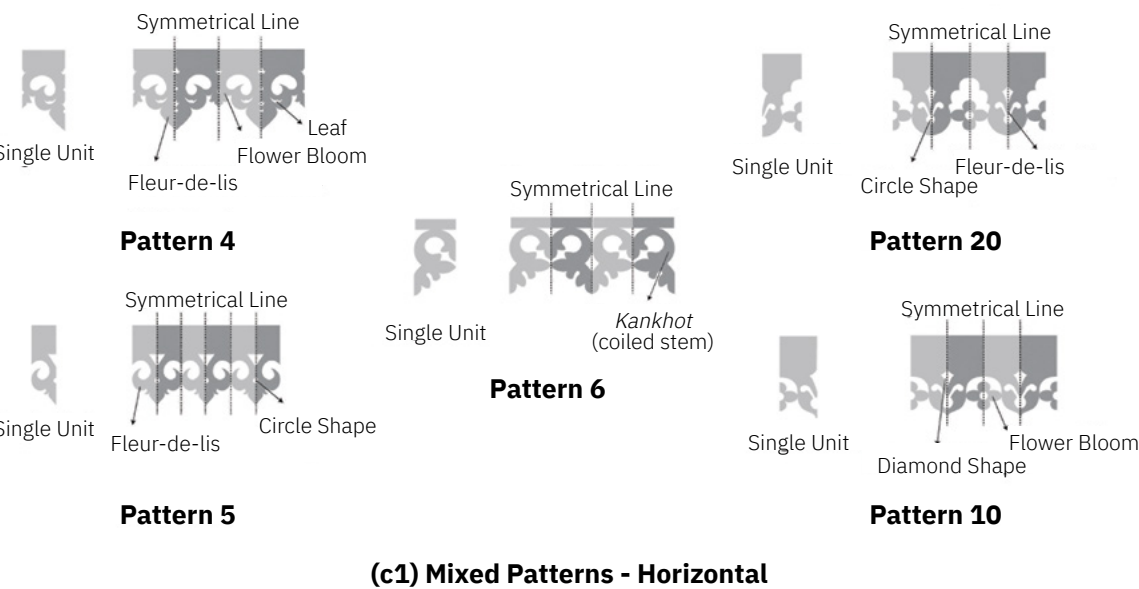

Fig 14
Composition of
gingerbread fretwork
(c1 Mixed Patterns –
Horizontal)

Mixed patterns (Fig. 14) are repeating patterns formed by arranging one or two sets of motifs in a horizontal row. The motifs can be arranged in vertical reflection pattern or zigzag arrangement. The pattern is also symmetrical. A line of symmetry can be drawn through the center of the pattern, dividing it into two identical halves. The motifs found in mixed patterns can be geometric shapes, flowers, or leaves.

Most motifs are derived from nature, including leaves, flower buds, coiled stems, flowers, and geometric shapes, often arranged in S-curve patterns. Unique motifs, such as suns, coats of arms, Chinese characters, flower bouquets, and pairs of swans serve as focal points, generating additional subsidiary patterns. The tulip or fleur-de-lis motif, in various orientations, is a characteristic feature of gingerbread fretwork (Fig. 15).

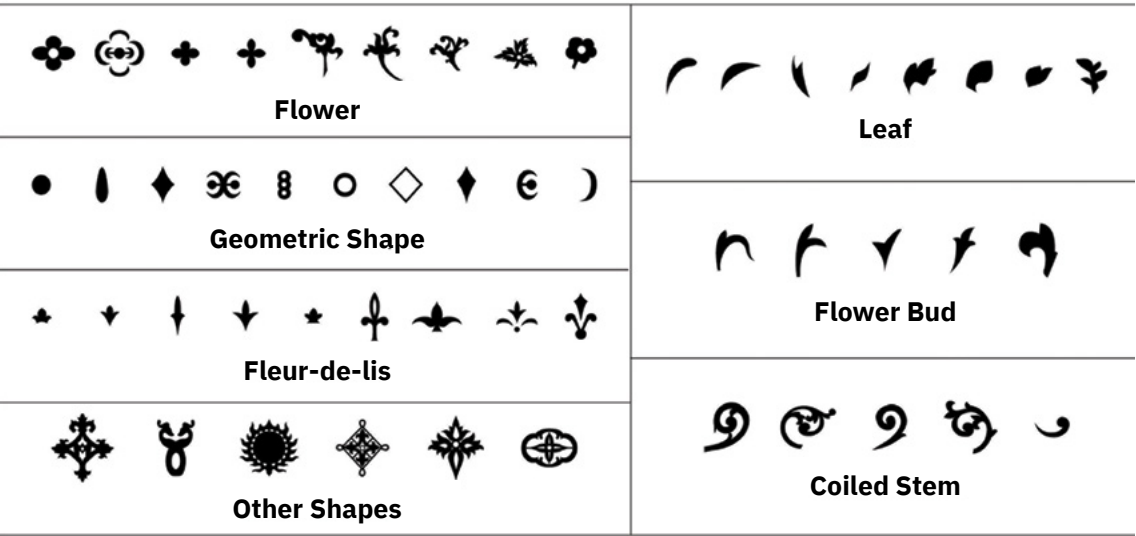

Fig 15
Motifs of Gingerbread
fretwork

Conclusion

The study of gingerbread fretwork patterns in the Chanthaboon Waterfront Community highlights a distinctive architectural tradition that reflects both functional and aesthetic values. This analysis of 15 houses shows that the gingerbread fretwork appears consistently in ventilation panels, decorative windows, doors, eaves, and balconies, regardless of the building material. These features not only enhance the architectural beauty but also serve practical purposes, such as promoting airflow within the structures.

The 26 patterns are predominantly floral, characterized by curved stems that twist and turn like vines, filling the entire frame. The arrangement of the patterns is designed to be appropriate for the space in which they are to be located. The patterns, carved out of a single sheet of wood, are categorized into three types: attached, detached, and mixed. They are symmetrical along two axes, vertical and horizontal, which intersect at the center of the pattern. The motifs include geometric shapes, flowers, leaves, buds, and often a central motif that is created specifically for the pattern. Although no clear Thai or Chinese motifs are present, geometric forms and fleur-de-lis patterns influenced by Western cultures are evident. Furthermore, the individual patterns do not appear to carry specific symbolic meanings.

Overall, the gingerbread fretwork in Chanthaboon reflects both the historical influences and the social status of its community. While less elaborate than royal palace designs, these patterns underscore the artisans’ skill and reflect broader architectural trends of the period. The preservation of these structures not only protects Chanthaboon’s architectural heritage but also offers a glimpse into the cultural exchange that shaped the region’s aesthetic identity.

Acknowledgment

This article is part of a PhD dissertation entitled “Thai Gingerbread Fretwork Patterns as Inspiration for Home Décor Designs” for the Doctor of Philosophy Program in Design Arts at the Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University, Thailand.

Notes

1 Phuchai Kuamsup, **Lāimai chalu bǎep khanom pang khing suntharīyaphāp hǎeng krung Rattanakōsin [Stick-style Fretwork: the Beauty of the Rattanakosin Period]** (Bangkok: Office of Archaeology, Fine Arts Department, 2017), 8.

2 Ibid., 9.

3 Poradee Panthupakorn and Sakesan Tanyapirom, **Kānsuksā rūaprūam lūatlāi mai chalu bǎep khanom pang khing sakun chāng Čhanthaburī [A Study of the Gingerbread Motifs of Chanthaburi School]** (Chonburi: Faculty of Fine and Applied Arts, Burapha University, 2004), 8.

4 Naengnoi Punjabhan and Somchai Na Nakhonphanom, **Sinlapa mai kǎe salak Sukhōthai, ‘Ayutthayā, Rattanakōsin [The Art of Thai Wood Carving: Sukhothai, Ayutthaya, Ratanakosin]** (Bangkok: Rerngrom Publishing, 1992), 1.

5 Nor Na Paknam [pseud.], **Bǎepphǎen bānrūan nai Sayām [Patterns of Traditional Houses in Siam]** (Bangkok: Muang Boran, 1988), 26.

6 Phuchai Kuamsup, “Lūatlāi bǎep khanom pang khing: bānpak tamrūat nam (samnakngān Pō̌.Pō̌.Sō̌.) [Gingerbread Patterns: Marine Police House (Office of the Narcotics Control Board)],” **Silpakorn Journal** 55, 3 (May-June 2012): 7.

7 Ibid., 11.

8 Ibid., 9.

9 Suphat Bunyarittikit, **Bānmai rūan Thai: bānrūan thī sāng dūai mai nai prathēt Thai [Contemporary House of Thai Vernacular Architecture]** (Bangkok: Faculty of Architecture, King Mongkut’s Institute of Technology Ladkrabang, 2018), 116.

10 Poradee Panthupakorn and Sakesan Tanyapirom, **Kānsuksā rūaprūam lūatlāi mai chalu bǎep khanom pang khing sakun chāng Čhanthaburī**, 15.

11 Phuchai Kuamsup, **Lāimai chalu bǎep khanom pang khing suntharīyaphāp hǎeng krung Rattanakōsin**, 8.

12 Poradee Panthupakorn and Sakesan Tanyapirom, **Kānsuksā rūaprūam lūatlāi mai chalu bǎep khanom pang khing sakun chāng Čhanthaburī**, 8.

13 Suwannee Khruapan, “Kānsuksā phūa ‘anurak ‘ākhān thī phak ‘āsai bōriwēn thanon Sukhāphibān ‘amphōe Mŭang Čhangwat Čhanthaburī [The Study for Conservation of Residential Buildings on Sukaphiban Street, Amphoe Muang, Chanthaburi Province],” (Master’s Thesis, Silpakorn University, 1991), 2.

14 Piyanee Sukmanee, “Kānphatthanā chumchon rim nam Chanthabūn dūai nǎokhit kitčhakān phūa sangkhom [Developing the Chanthaboon Waterfront Community, Chanthaburi Province, Thailand with Social Enterprise Concept],” (Master’s Thesis, Thammasat University, 2015), 10.

15 Suwannee Khruapan, “Kānsuksā phūa ‘anurak ‘ākhān thī phak ‘āsai bōriwēn thanon Sukhāphibān ‘amphōe Mŭang Čhangwat Čhanthaburī,” 7-8.

16 Passakorn Kamphusaen, “Nǎothāng kǎnčhatkǎn phū mi that watthanatham: kōranī suksā chumchon rim nam Čhanthabūn Čhangwat Čhanthaburī [Cultural Landscape Management: a Case Study of Chanthaboon Community, Chanthaburi],” (Master’s Thesis, Silpakorn University, 2009), 57.

17 Ibid., 56.

18 Suwannee Khruapan, “Kānsuksā phūa ‘anurak ‘ākhān thī phak ‘āsai bōriwēn thanon Sukhāphibān ‘amphōe Mŭang Čhangwat Čhanthaburī,” 102-104.

19 Passakorn Kamphusaen, “Nǎothāng kǎnčhatkǎn phū mi that watthanatham: kōranī suksā chumchon rim nam Čhanthabūn Čhangwat Čhanthaburī,” 64.

20 Suwannee Khruapan, “Kānsuksā phūa ‘anurak ‘ākhān thī phak ‘āsai bōriwēn thanon Sukhāphibān ‘amphōe Mŭang Čhangwat Čhanthaburī,” 2.

21 Piyanee Sukmanee, “Kānphatthanā chumchon rim nam Chanthabūn dūai nǎokhit kitčhakān phūa sangkhom,” 30.

22 Phuchai Kuamsup, “Lūatlāi bǎep khanom pang khing: bānpak tamrūat nam (samnakngān Pō̌.Pō̌.Sō̌.),” 7.

23 Patravadee Siriwan and Rungpassorn Satthatanapat, “Kānsuksā rūaprūam lūatlāimai chalu bǎep khanom pang khing sakun chāng Krung Thēp Parimonthon lǎe Čhangwat Phrǎe [The Thai Handicraft Bangkok Vicinities and Phrae Province],” **Journal of the Association of Researchers** 24, 1 (January-April 2019): 172.

24 Phuchai Kuamsup, “Lūatlāi bǎep khanom pang khing: bǎnphak tamrūat nam (samnakngān Pō̌.Pō̌.Sō̌.),” 10.

25 Phuchai Kuamsup, **Lāimai chalu bǎep khanom pang khing suntharīyaphāp hǎeng krung Rattanakōsin**, 31-38.

26 Ibid., 39.

27 Ibid., 43.

28 Ibid., 7.

29 Sumardianshah Bin Silah and others, “The Beauty of Malay Woodcarving Motif Ornamentation,” **KnE Social Sciences** 5, 6 (2021): 81-89.

30 Nantaporn Poommanee, “Sathāpattayakam Khum Čhao Nāi nai mŭang Phrǎe [The Architecture of Khum Chao Nai, the House of the City Governor, in Phrae Province],” **NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture** 20, 2 (July-December 2023): 296.

31 Phuchai Kuamsup, **Lāimai chalu bǎep khanom pang khing suntharīyaphāp hǎeng krung Rattanakōsin**, 188-189.

32 Poradee Panthupakorn and Sakesan Tanyapirom, **Kānsuksā rūaprūam lūatlāi mai chalu bǎep khanom pang khing sakun chāng Čanthaburī**, 38.

33 Phuchai Kuamsup, **Lāimai chalu bǎep khanom pang khing suntharīyaphāp hǎeng krung Rattanakōsin**, 8.

34 Ibid., 31-38.

Bibliography

Bin Silah, Sumardianshah, Ponimin, Taswadi, and Dwi Retno Sri Ambarwati. “The Beauty of Malay Woodcarving Motif Ornamentation.” **KnE Social Sciences** 5, 6 (2021): 81-89.

Naengnoi Punjabhan and Somchai Na Nakhonphanom. **Sinlapa mai kǎe salak Sukhōthai, ‘Ayutthayā, Rattanakōsin [The Art of Thai Wood Carving: Sukhothai, Ayutthaya, Ratanakosin]**. Bangkok: Rerngrom Publishing, 1992.

Nantaporn Poommanee. “Sathāpattayakam Khum Čhao Nāi nai mŭang Phrǎe [The Architecture of Khum Chao Nai, the House of the City Governor, in Phrae Province].” **NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture** 20, 2 (July-December 2023): 280-305.

Nor Na Paknam [pseud.]. **Bǎepphǎen bǎnrŭan nai Sayām [Patterns of Traditional Houses in Siam]**. Bangkok: Muang Boran, 1988.

Passakorn Kamphusaen. “Nǎethāng kǎnčhatkǎn phŭ mi that watthanatham: kōṛanī suksā chumchon rim nam Čhan thabŭn čhangwat Čanthaburī [Cultural Landscape Management: a Case Study of Chanthaboon Community, Chanthaburi].” Master’s Thesis, Silpakorn University, 2009.

Patravadee Siriwan and Rungpassorn Satthatanapat. “Kānsuksā rūaprūam lūatlāimai chalu bǎep khanom pang khing sakun chāng Krung Thĕp Parimonthon lǎe čhangwat Phrǎe [The Thai Handicraft Bangkok Vicinities and Phrae Province].” **Journal of the Association of Researchers** 24, 1 (January-April 2019): 163-174.

Phuchai Kuamsup. **Lāimai chalu bǎep khanom pang khing suntharīyaphāp hǎeng krung Rattanakōsin [Stick-style Fretwork: the Beauty of the Rattanakosin Period]**. Bangkok: Office of Archaeology, Fine Arts Department, 2017.

_____. “Lūatlāi bǎep khanom pang khing: bǎnphak tamrūat nam (samnakngān Pō̌.Pō̌.Sō̌.) [Gingerbread Patterns: Marine Police House (Office of the Narcotics Control Board)].” **Silpakorn Journal** 55, 3 (May-June 2012): 5-19.

Piyanee Sukmanee. “Kǎnphatthanā chumchon rim nam Chanthabŭn dŭai nǎekhit kitčhakǎn phŭa sangkhom [Developing the Chanthaboon Waterfront Community, Chanthaburi Province, Thailand with Social Enterprise Concept].” Master’s Thesis, Thammasat University, 2015.

Poradee Panthupakorn and Sakesan Tanyapirom. **Kānsuksā rūaprūam lūatlāi mai chalu bǎep khanom pang khing sakun chāng Čanthaburī [A Study of the Gingerbread Motifs of Chanthaburi School]**. Chonburi: Faculty of Fine and Applied Arts, Burapha University, 2004.

Suphat Bunyarittikit. **Bǎnmai rūan Thai: bǎnrŭan thī sāng dŭai mai nai prathĕt Thai [Contemporary House of Thai Vernacular Architecture]**. Bangkok: Faculty of Architecture, King Mongkut’s Institute of Technology Ladkrabang, 2018.

Suwannee Khruapan. “Kānsuksā phŭa ‘anurak ‘ākhǎn thī phak ‘āsai bōriwĕn thanon Sukhāphibǎn ‘amphōe Mŭang čhangwat Čanthaburī [The Study for Conservation of Residential Buildings on Sukaphiban Street, Amphoe Muang, Chanthaburi Province].” Master’s Thesis, Silpakorn University, 1991.

Illustration Sources

All illustrations by the authors unless otherwise specified.

Fig. 2 John T. Jenson, **Victorian Fretwork: Over 100 Ready-To-Use Patterns and Decorative Ideas** (Garden Way Publishing, 1990), 13, 44, 91, 92.

Memorializing Thai Democracy in the May 1992 People’s Uprising Memorial

Gil D. Turingan

Faculty of History, University of Warsaw, 00-927 Warsaw, Poland

g.turingan@uw.edu.pl

Received 23 - 08 - 2024

Revised 30 - 11 - 2024

Accepted 10 - 12 - 2024

Abstract

The 1992 Black May, also known as Bloody May, refers to the series of protests against the military regime of Suchinda Kraprayoon, which resulted in military violence that killed and injured hundreds of people. To commemorate this significant chapter in the democratic history of Thailand and memorialize the fallen heroes of this movement, the May 1992 People’s Uprising Memorial (‘Anusōṇ sathān pruessapa prachā tham), was constructed in Santiporn Park, and underwent a major development nearly three decades after the tragic event. This qualitative study delves into historical accounts, including multiple news articles, pertinent documents, social media posts, and a limited number of English-language references documenting the construction of the May 1992 People’s Uprising Memorial to explore the concept of democracy as portrayed in its structure. It also examines the annual commemoration of the May 1992 democratic movement and how people continuously reinforce democracy by commemorating and observing the uprising at the memorial. Drawing on Pierre Nora’s concept of *les lieux de mémoire*, this paper argues that the structure, as a “site of memory,” not only commemorates the heroes of democracy but also embodies the democratic struggles of the Thai people. It asserts the importance of the space in preserving the legacies of the May 1992 democratic

The May 1992 People’s
Uprising Memorial

movement and its contribution to public memory and discourses on Thai democracy, including both traditional and Western school discourses. By unraveling the complexities of democracy within this structure, this work highlights the role of public monuments in remembering the past and shaping the future of democracy in Thailand. The deliberate efforts by the relatives of the fallen heroes and the activists of that time to memorialize the May 1992 event through the memorial’s construction emphasize the structure’s enduring relevance in Thai public memory and democracy.

Keywords: Thai Democracy, May 1992, Bloody May, Black May, memorial

Introduction

The 32nd anniversary of Black May is the first commemoration under a new government after the military regime of former Prime Minister Prayut Chan-o-cha. This event ushers in optimism for Thai democracy after years under a military junta and, at the same time, memorializes the relevance of the 1992 uprising to the present status of democracy in the country. The current political situation in Thailand also clamors for the return of a people-driven constitution, much like how the 1992 protesters fought for a democratic constitution, culminating in the creation of the 1997 People’s Constitution. Attended by politicians, academics, activists, and relatives of the protesters killed in 1992, the remembrance on May 17, 2024, at the May 1992 People’s Uprising Memorial (‘Anusōṇ sathān pruessapa prachā tham) highlighted the importance of a constitution free from military influence, and the contributions of the deceased protesters to Thailand’s democratic progress¹.

The May 1992 People’s Uprising (Pruessapa prachā tham) began as a response to the rise to power of a group of military officers who staged a coup on February 23, 1991. Following the coup, they established the National Peace Keeping Council (NPKC, Khana raksā khwām sangop rīaprōi hǎeng chāt) which governed the country until March 1992. In April 1992, the coup leader, General Suchinda Kraprayoon, assumed the position of prime minister, triggering a series of public protests. Major General Chamlong Srimuang emerged as the leader of the pro-democracy groups, demanding Suchinda’s resignation. The demonstration held on May 17, 1992, at Sanam Luang pressured the parliament to revise the NPKC’s military-backed constitution. Woefully, the military responded with violence the next day, killing a large number of protesters. Despite the arrest of Chamlong and thousands of others, the protest continued until May 20. On May 23, the late King Bhumibol mediated the crisis between the factions of Suchinda and Chamlong, leading to Suchinda’s resignation as unelected prime minister and the granting of amnesty to both military and pro-democracy groups².

To remember the bloody event and honor the fallen heroes of democracy, collaborative efforts among various institutions and sectors led to the creation of the May 1992 People’s Uprising Memorial (‘Anusōṇ sathān pruessapa prachā tham) in Santiporn Park (Sūan santi phōn, Peace Garden). However, the park and memorial faced significant challenges during their development. The Chuan Leekpai government approved the plan for a memorial park on May 11, 1993, but the plan was delayed for 16 years due to land management concerns³. Stone-laying ceremonies for the memorial took place twice, on May 17, 2005, and May 17, 2013, underscoring the difficulties in realizing the structure⁴. The Bangkok Metropolitan Administration (BMA) and the May 1992 People’s Uprising Foundation (Mūnnithi pruessapa prachā tham) finalized the memorial’s plan in 2016. The construction reached a significant development on September 9, 2020, when the ashes of the fallen heroes were enshrined in the memorial structure⁵. Throughout these periods, financial and bureaucratic constraints, coupled with Thailand’s changing political landscape, posed significant challenges. The memorial also struggled to solidify its place in Thai public memory and democratic discourse.

The 1992 protests propelled a democratic movement that inspired hope among the Thai people despite the bloody crackdown on the activists. This movement contributed to the creation of the 1997 People’s Constitution and continued the struggle initiated by student activists in the 1970s. Unfortunately, this democratic phase was interrupted by the September 2006 coup and further undermined by the military regime of Prayut Chan-o-cha, which seized power in May 2014, echoing the actions of Suchinda in 1992.

Given the enduring impact of the 1992 uprising on Thailand’s democratic campaign, it is noteworthy to examine how these events are remembered through the memorial. This paper seeks to unlock the connection between democracy and the memorial by answering the following questions: (1) How does the May 1992 People’s Uprising Memorial, as a site of memory, reflect the notion of democracy? Moreover, (2) How do the people reinforce and continue to memorialize the idea of democracy after its construction?

This study examines the annual commemoration of the May 1992 People’s Uprising Memorial to discuss the notion of democracy it represents. It also highlights the role of public participation in reinforcing the idea of democracy by commemorating the event and observing its contributions to Thai democracy. Beyond commemorating the heroes of democracy, this work argues that the memorial embodies the ongoing democratic struggles of Thailand and the aspirations of its people for a democratic future.

Research Framework

This qualitative historical paper uses historical accounts and a limited number of English-language references about this memorial, such as multiple news articles, pertinent documents, and social media posts documenting the construction of the May 1992 People’s Uprising Memorial and its yearly commemoration. It explains the notion of democracy attached to the structure and discusses the concept of democracy of the people as they commemorate the 1992 event and honor the fallen heroes.

This study follows the traditional and Western school discourses of Thai democracy to explain the democracy behind the memorial. Originating in the mid-nineteenth century with a group of thinkers connected to the royal court and the first generation of nobility influenced by Western ideas, the traditionalist school of thought of Thai democracy argues that democracy has long been part of Thai society through the existence of Thai kings. Under this school, democratic institutions in Thailand had traditionally existed before the 1932 revolution because of the consent given by the Thai political community to the kings⁶.

The concept can be traced back to the Sukhothai Kingdom’s “father-child model,” which illustrates how Thai kings ruled the people with the consent of the Thai political community. This idea was further developed during the Rattanakosin period through the Buddhist principle of *aneknikon samosonsommut*, which justified Thai monarchs’ existence based on the political community’s mutual consent. Subsequent monarchs built upon this notion, asserting that their rule was legitimized by the mutual consent of the political community they governed⁷.

The traditionalist school was fully established from the early 20th century until 1932. However, it faced significant challenges from the Western school of democracy following the 1932 revolution. Over time, it gradually adapted to the Thai system, which aligned well with the emergence of bureaucrats and militarists. Today, this school plays a significant role in shaping the behavior and discourse surrounding Thai democracy⁸.

On the other hand, the Western school of democracy highlights Western ideals, which started during the 1932 revolution or the “New Age of Hope” for the Siamese people. Originating in the mid-to-late 19th century, this kind of democracy is rooted in the principles of the People’s Party (Khana Rātsadōn), which overthrew the absolute monarchy and installed constitutional rule in Thailand in 1932. Their principles adapted the French liberal teachings and humanity’s universal rationality and progress, such as freedom, equality, fraternity, separation of powers, and constitutional laws⁹.

This school argues that the paternalism advocated by the traditionalist school does not constitute a true democracy and emphasizes the importance of constitutional laws in a democracy. This understanding emerged as a compromise between the Thai monarchy and the People’s Party. Alongside the constitution, the discourse on Thai democracy also highlights the importance of parliament and political elections. During the time of Plaek Phibunsongkhram, commonly known as Phibun, he also included the concepts of nation and national independence into this discourse, aligning them with his nation-building policies¹⁰. This alignment prompted the construction of various monuments and architectural structures as part of his broader agenda.

These traditional and Western school discourses on Thai democracy are evident in the May 1992 People’s Uprising Memorial and the people commemorating the May 1992 uprising, particularly in how these agencies perceived and actively engaged with the democracy embodied by the memorial.

In addition to the discourse on Thai democracy, this study follows the literature on memory studies. Using Pierre Nora’s concept of *les lieux de mémoire* or the “sites of memory,” this work argues that the Black May 1992 Memorial contributes to shaping a collective memory of the 1992 People’s Uprising.

Les lieux de mémoire or the sites of memory, are established to preserve and commemorate memory in an era where modern societies often neglect them due to the acceleration of history, highlighting the relationship between memory and history. These sites, encompassing gestures, images, and tangible objects, anchor collective memory across material, symbolic, and functional dimensions fostering remembrance. Additionally, these sites are subject to ongoing reinterpretation and transformation by historians who seek to preserve and interpret the past¹¹.

The Black May 1992 Memorial functions as a *lieux de mémoire* and a space for democracy discourse through the annual commemoration of the people and the democracy they attach to it. By looking at the people, the forces who contributed to constructing it, and the perspective this structure represents, this paper highlights the memory of the 1992 protests for democracy. The memorial’s construction, driven by the relatives of the fallen heroes and the activists, underscores its role as a site of memory, maintaining its relevance in Thai public memory and democracy discourse.

Analysis, Discussion, and Results

The May 1992 People’s Uprising Memorial

The May 1992 People’s Uprising Memorial, commonly known as Black May 1992 Memorial, not only houses the ashes of the fallen heroes for democracy during the May 1992 protests but also embodies a complex narrative tied to collective memory and democracy, establishing it as a site of memory or *lieux de mémoire*.

Drawing upon the concepts articulated by Pierre Nora in his discussion of *les lieux de mémoire*, the memorial, situated at Santiporn Park along Chakrabongse Road and the end of Ratchadamnoen Klang Avenue, serves as a material site of the collective memory surrounding the May 1992 uprising and the broader narrative of Thailand’s democratic history. Located near Khaosan Road and the Bang Lamphu area, this site is just an 8 to 13-minute walk from two other significant monuments: the 14th of October 1973 Memorial and the Democracy Monument (Fig. 1). Additionally, it is near Thammasat University where the memorial commemorating the October 6, 1976 Thammasat Massacre stands. This proximity of the May 1992 memorial highlights its connection to other critical moments in Thailand’s democratic struggles.

Fig. 1
Map of May 1992 People’s Uprising Memorial and Ratchadamnoen avenue

Fig 1

The site of the memorial symbolizes the political uncertainty in Thailand, reflecting the changes and the contentious politics and narratives among various stakeholders over time. The Revenue Department and the Public Relations Department of Thailand, both burned down by protesters during the May 1992 demonstration for misinforming the public in support of the military regime, originally occupied the site where the memorial now stands¹². Then, the Government Lottery Office (GLO) also occupied this space before the management was entirely given to the Bangkok Metropolitan Administration and the May 1992 People's Uprising Foundation¹³.

Fig 2

Fig. 2
The details of the May
1992 People's Uprising
Memorial

Aside from being a material site, the memorial also serves as a symbolic and functional site for commemorating the May 1992 protests and Thai democracy. The wave-shaped sculpture, designed by the late Sompot Upa-in, pays tribute to the fallen heroes and pro-democracy protesters of the May 1992 uprising. It signifies Thailand's significant democratic progress, achieved through the mass rally along Ratchadamnoen Avenue against the military leadership of General Suchinda Kraprayoon¹⁴. The slits at the sides of the trapezoidal structure made of black granite symbolize the bloodshed for democracy. At the top, a golden dove breaking through a cubic cage symbolizes the liberation of thought and spirit, soaring toward freedom and peace. The memorial base inscribes the names of the pro-democracy heroes who died and disappeared in the May 1992 uprising (Fig. 2). In addition to the inscribed names, the monument also honors the unidentified missing persons lost during the bloody military crackdown. The memorial also houses the remains of the fallen heroes, which were relocated to their current site in 2020¹⁵.

The memorial went through a long, complicated process before it reached its current design, reflecting how democratic struggles and memories of protests in Thailand have evolved over time. The proposal to establish a memorial for the heroes of democracy officially started on May 11, 1993, through a Cabinet resolution of the Chuan Leekpai administration. The memorial project aims to honor the heroism of the people of May 1992, remind future generations to protect the constitution, democracy, and social justice with a spirit of sacrifice, serve as a source of learning about history and democracy, and foster a better understanding and harmony among all stakeholders and the public. The project envisions the memorial park as a space for laying wreaths and garlands, displaying the names of the fallen heroes, and hosting exhibitions, public announcements, and activities that promote a democratic system with a constitutional monarchy¹⁶.

The Treasury Department of Thailand provided the land to the Bangkok Metropolitan Administration (BMA) and the May 1992 People’s Uprising Foundation for use in the May 1992 Memorial project. As appointed caretakers of the memorial park, the two entities are responsible for managing the structure in alignment with the master plan for Ratchadamnoen Road and its surrounding areas. The supreme patriarch at the time named the proposed memorial park the Peace Garden to commemorate those who sacrificed themselves for democracy. The total budget allocated for establishing the May 1992 Memorial, encompassing all its components, was 25 million baht, covering all aspects of the project, including equipment, design costs, and miscellaneous expenses¹⁷.

Similar to how the student movements in the 1970s continued their fight for democracy in the 1990s, the Black May 1992 Memorial is not an isolation structure but part of a network of memorials commemorating Thailand’s social movements. The May 1992 protests and the decision to construct a memorial for its fallen heroes revived the delayed construction plan of another memorial, dedicated to the October 14, 1973, student demonstration. Labeled as the memorial project for the “martyrs of democracy,” the Cabinet, before the May 11 resolution, initially approved the construction of a memorial to commemorate both 1973 and 1992 events¹⁸.

In Pierre Nora’s concept of *lieux de mémoire*, he acknowledges that sites of memory can face opposition due to dominant narrative sharpened by national authorities, which often create competing versions of history¹⁹. In the case of the 1973 and 1992 memorials, the pro-democracy groups and government leaders, after the success of the May 1992 demonstration in toppling the military regime of Suchinda, pushed for a democratic narrative that was against militarism and tried to attach this paradigm to the construction of the two memorials. Despite government approval, the proposed memorial for the 1973 and 1992 heroes faced opposition from the military, certain right-wing politicians, and a notorious ultra-right group. They argued that constructing the monument would be divisive

for society²⁰. Despite the opposition, the memorial’s construction managed to push through. However, the national authority’s effort to control the narrative through a site of memory contributed to the delays in the structure’s completion, influenced by the political landscape and the ruling leaders’ priorities. They both experienced roadblocks, particularly in dealing with the administration and institutions.

Due to the obstacles faced by the 14th of October 1973 Memorial at its venue, the site of the May 1992 Memorial today was designated as the venue for the memorial for both the October 1973 and May 1992 events. However, the 14th of October 1973 Memorial returned to its designated space at the corner of the Khok Wua intersection, alongside Ratchadamnoen Klang Avenue and Tanao Road (Fig. 1) after Prime Minister Anand Panyarachun and 1973 uprising leader Thirayuth Boonmee obtained permission from the Crown Property Bureau in 1998. This led to its official inauguration on October 14, 2001. Despite receiving permission to use the land, the installation faced several challenges²¹.

Aside from the struggles of the 14th of October 1973 Memorial, King Bhumibol’s plan proposed to alleviate traffic congestion around Suan Santiporn and the location’s history of designating it for the monuments of the glorious historical kings contributed to the separation of the two memorials. The plan for the Peace Garden was modified, leading to the return of the October 1973 memorial to its old site²².

Creating a physical space like the Black May 1992 memorial and its tribute to fallen heroes asserts its importance to Thai public memory and democracy. As a site of memory, this structure reinforces the historical consciousness and collective memory of the Thai people. The persistent demand for the construction of the memorial and its annual commemoration helps avert a crisis of memory, especially in Thailand’s volatile political context, where narratives are often distorted or neglected due to frequent leadership changes. The families of the democracy heroes along with activists, and pro-democracy groups, understandably pushed for the memorial despite numerous obstacles.

Initially, when plans for the 1973 and 1992 memorials were under discussion, pro-democracy groups proposed a 24-feet-high hexagonal structure inscribed with the names of those killed or missing in the two uprisings, with a red line at the base symbolizing the blood spilled by the demonstrators²³. This design was revised after a decade. In 2003 design competition organized by the May 1992 People’s Uprising Foundation, a memorial designed by former Silpakorn University architectural students Pinai Sirikiatikul, Satta Panyakaew and Pimonwan Niyomsub, was selected as the winning design. They were awarded 30,000 baht for their winning design, which was judged by Thai National Artists Dr. Sumet Jumsai na Ayudhya, Dr. Prawet Limparangsri, and landscape architecture expert Professor Decha Boonkham. However, their winning design was not directly implemented. Instead, it underwent frequent adjustments due to various factors and considerations²⁴.

The winning design of the May 1992 People’s Uprising Memorial project features a Peace Pagoda (*Santiporn Chedi*) and a memorial park imbued with rich symbolisms, honoring the heroes who died in the May 1992 event and commemorating the historic demonstration. The design optimizes the space to evoke memories of the 1992 protest site, including the Democracy Monument and Sanam Luang. The layout emphasizes the intersection of Ratchadamnoen Klang Avenue, leading to the Democracy Monument, and Ratchadamnoen Nai Avenue, which connects to Sanam Luang²⁵. The pagoda, divided vertically into two sections, symbolizes the loss of life during the May uprising. Beyond its location, the design incorporates light, shadow, and time to honor the fallen heroes. Sunlit crystals display the names of the deceased along a pathway leading into the pagoda. A wall engraved with poetry guides visitor’s attention toward the Peace Pagoda, symbolizing the end of conflict and the beginning of social harmony. This feature fosters a connection between visitors and the victims of Black May. The project also incorporates an open-air amphitheater accommodating up to 1,000 people, a small public park for relaxation, and green spaces²⁶.

On May 17, 2005, the memorial committee, established 12 years prior, held the official stone-laying ceremony at the Peace Garden. Following former Prime Minister Chuan Leekpai’s term, the May 1992 Memorial project was ignored by his successors until Thaksin Shinawatra assumed office. Although the foundation stone was laid during the 13th anniversary of the May demonstration, details of the construction remained scarce²⁷.

Since 2005, the families of the victims and activists have advocated for the completion of the construction of the memorial and the proper allocation of the 25-million-baht budget pledged by the Thaksin administration²⁸. In 2007, Bangkok Governor Apirak Kosayodhin approved funding for the memorial’s construction during the May 17 commemoration day²⁹. However, obstacles to completing the structure persisted, particularly regarding funding. This prompted the May 1992 People’s Uprising Foundation to take charge of fundraising due to bureaucratic delays and slow allocation of the government’s pledge. Despite the government’s official announcement of the 25-million-baht budget, the funds have not yet been allocated. The Committee of May 1992 Heroes’ Relatives and the May 1992 Foundation have repeatedly campaigned for this funding, asserting that it represents a crucial symbolic acknowledgment by the government, including the military, of the injustices during the May 1992 protests.

Land management issues with the government lottery vendors also delayed progress on the memorial project. The land designated for the May 1992 memorial was initially rented by the lottery vendors through the Government Lottery Office (GLO). Because the site was adjacent to the GLO before its relocation to Nonthaburi, lottery vendors began occupying the space. The GLO was unable to reclaim land-use rights because of an existing contract with the vendors. When the contract expired in 2009, the Bangkok Metropolitan Administration and GLO officials gained the authority to relocate the vendors, allowing the May 1992 Foundation and the Committee of May 1992 Heroes’ Relatives to proceed with the memorial project. However, relocating the vendors was delayed by bureaucratic hurdles and political factors³⁰.

Despite these setbacks, the memorial project made progress during the 21st anniversary of the May 1992 demonstration. On May 17, 2013, a stone-laying ceremony was held at the Peace Garden on May 17, 2013³¹. Unfortunately, as with the 2005 foundation-laying ceremony in 2005, further delays occurred due to objections from the Rattanakosin Island Committee regarding the layout plan and budget constraints³².

Disagreements with the Rattanakosin Island Committee, a government body responsible for the preservation and development of Bangkok's Rattanakosin area and other old and historic sites, further delayed the project. For example, Rattanakosin Island regulations required that the structure harmonize with its surroundings³³. During this time, the memorial's designers, collaborated with Atchaphon Dusitnanon, former President of the Association of Siamese Architects under Royal Patronage, to refine and improve the plan. They followed Sompot Upa-in's design of the memorial. A one-meter-tall replica of the new May 1992 Memorial design was initially installed in the parking lot next to the Government Lottery Office. After Sompot Upa-in's passing in 2014, another sculptor scaled up his design at a foundry in Nakhon Pathom Province.

This memorial, located in the inner section of the Peace Garden, became the resting place for the remains of the fallen heroes. In early 2016, Bangkok Governor Sukhumbhand Paribatra and the May 1992 People's Uprising Foundation relocated the memorial closer to the road at the intersection of Ratchadamnoen Klang Avenue and the Ratchadamnoen Nai Avenue just before the May 17, 2016 commemoration. As part of the relocation, the monument's height was increased to 17 meters for better visibility, and the base was redesigned to measure 5 by 5 meters, symbolizing May 17. Pinai Sirikiatikul still used the finial from the original and extended the design by making it taller, as advised by Atchaphon Dusitnanon to ensure visibility from both roads in Ratchadamnoen. High-quality, extra-thick granite slabs were used to emphasize the significance of the sacrifice made during the May 1992 event. During the 2016 event, 17 trees were planted by representatives of the Committee of May 1992 Heroes' Relatives, the May Foundation, political figures such as Anand Panyarachun and Chuan Leekpai, and members of the architectural team³⁴.

In 2020, during the 28th commemoration of the May 1992 protests, the remains of the fallen heroes were removed from the original memorial designed by Sompot Upa-in, temporarily transferred to Wat Chana Songkhram temple, and finally placed in the extended and improved memorial on September 9, 2020³⁵. After 28 years, the May 1992 People's Uprising Memorial has finally had a major development, and the Bangkok Metropolitan Administration (BMA) is currently improving and renovating the park³⁶. Aside from the BMA and May 1992 Foundation, the students and faculty of Thammasat University are also contributing to improving the May 1992 Memorial Park project³⁷. However, it is essential to note that the BMA's upgrades and the involvement of Thammasat University students were their own initiatives, without the architects' consent, and not in accordance with the original competition results.

As the Black May 1992 Memorial commemorates the May 1992 event and its fallen heroes, it also honors the activists' fight for democracy. The long and arduous process of completing the Black May 1992 memorial reflects Thailand's enduring struggle for democracy. The uncertainties surrounding land management, bureaucratic design concerns, the shifting political landscape, and budget constraints demonstrate that memorializing democracy through the Black May 1992 Memorial has often been a low priority. Much like democracy in Thailand, the memorial faced numerous obstacles despite receiving land-use permission and construct approval, constantly needing to assert its place in Thai public space.

The design process, initially opened to the public through a competition but later stalled by bureaucracy delays and the need to comply with statist and royalist layout of the Ratchadamnoen Avenue, reflects the complex nature of democracy in Thailand. While the memorial's design does not feature direct symbols associated with the monarchy, its alignment with royal guidelines aimed at preserving the cultural heritage of Ratchadamnoen Avenue can be viewed as a form of democratic expression operating within the framework of a constitutional monarchy.

The volatility of democracy in the Thai context, shaped by the changing political landscape and military influence, mirrored the uncertainty surrounding the completion of the May 1992 Memorial. Following the 1992 protests, demands for democratic reforms led to the creation of the 1997 People’s Constitution, which reduced military influence in the government. Thaksin’s ties to former activists helped facilitate the realization of structures related to democratic movements. However, these structures faced significant challenges as military coups gradually regained control. Despite attempts to advance the project, the memorial’s foundation stone-laying ceremonies became merely symbolic and superficial, overshadowed by the government’s lack of political will to allocate a construction budget and the pressing need to finish the project.

Despite the long delays, the memorial’s significant development in 2020 as a site of memory continues to keep the story of the May 1992 People’s Uprising alive. The triumph in completing the memorial can also be attributed to the collective action and cooperation of the victims’ relatives (May Heroes Relatives Group and May 1992 Foundation), former activists, student groups, pro-democracy groups, and political parties, the Bangkok administration, and the government, which is the fundamental essence of a democratic society. The construction of a memorial for the fallen democratic heroes enables recognition of their sacrifices, condemnation of military atrocities, and acknowledgement of the May 1992’s event contributions to Thai history, society, and democracy.

However, as a *lieux de mémoire*, the memorial possesses the potential for transformation, subject to ongoing reinterpretations of its significance and the unpredictable expansion of its implications. Its meaning can remain contested depending on the group of people and particular period’s interpretation and dominant narrative. Therefore, it is essential to examine the primary message the May 1992 memorial wants to convey to the public and the notion of democracy it embodies. Additionally, understanding how people deliberately commemorate the May 1992 event and animate its message every year is vital to preserving the memory of the fallen heroes’ efforts.

The Democracy in the May 1992 People’s Uprising Memorial

The May 1992 People’s Uprising Memorial serves as a *lieux de mémoire*, embodying a material, symbolic, and functional site for Thai democracy, encompassing various elements and schools of thought. Based on the design and intended meanings of the structure, the memorial symbolizes Abraham Lincoln’s basic concept of democracy, which is “government of the people, by the people, and for the people.” The memorial favors the notion of people’s power while condemning a military-backed government. Through the names inscribed, the slits at the sides, and the remains housed within the monument, the democracy in this structure honors the pro-democracy protesters who lost their lives or went missing during the 1992 military crackdown. It also denounces violence and promotes a democracy anchored to freedom and peace symbolized by the cubic cage and dove imagery.

The May 1992 memorial also represents a democracy associated with the monarchy’s influence in bringing peace to Thai society. As one may recall, the events of May 1992 culminated on May 23 with an extraordinary television broadcast showing Suchinda Kraprayoon and Chamlong Srimuang kneeling before King Bhumibol. The late King had summoned the two leaders to the palace, where he reminded them of their obligations toward the nation and reprimanded them of their stubbornness, which had endangered the country. In this humiliating yet pivotal moment witnessed by the entire Thai nation, it was agreed that Suchinda would resign in exchange for an amnesty for all involved. This scene solidified King Bhumibol’s role as the final arbiter during times of conflict, bringing peace and order to Thai society. This imagery from 1992 remains etched in collective memories and continued to be referenced as a testament to the monarchy’s role in Thailand³⁸.

Ending the political crisis in May 1992 was not the first time King Bhumibol played a pivotal role in resolving national conflict. The 14th of October 1973 student demonstration marked the first occasion where he publicly inserted himself into a tense confrontation, positioning himself as a democratic monarch. During that crisis, he demonstrated his capability to restore the constitution and democracy for the good of the people. Doing this again in 1992 strengthened his image as a bringer of peace and affirmed the “Thai-style democracy” or “Democracy with the King as the Head State.” This explains that sovereign power belongs to the Thai people but with the King serving as head of the state³⁹.

This imagery of the monarchy’s role in Thai democracy was also attached to the Black May 1992 memorial through one of the objectives of constructing this structure, which is to be a space for activities supporting a democratic system with a constitutional monarchy. Aside from this, the annual commemoration of the May 1992 protests in the memorial always includes a representation of the monarchy and pays respect to the king. Every year, people retell the story of how the crisis ended, and this memorial serves as a reminder of this story. It can be interpreted that the May 1992 People’s Uprising Memorial epitomizes a democracy associated with the traditionalist school and highlights the importance of the monarchy in democracy.

However, it is essential to note that the memorial’s design was not intended to reflect any royal sentiment. Although some royalists advocated for the monument to acknowledge King Bhumibol’s intervention that resulted in Suchinda’s resignation, the architects chose not to include this concept. This only shows that the memorial as a *lieux de mémoire* holds the potential for evolving imagery due to the ongoing contention and reinterpretation of its significance by the public who engage with it.

Aside from remembering history and the heroes of democracy, the May 1992 memorial has also become a space for democratic expression, as demonstrated by the protests held here. The conservative perspective on Thai democracy attached to the May 1992 memorial was observed in 2021 when Jatuporn Prompan, a prominent Red Shirt leader, organized a rally after a decade of political inactivity. On April 4, 2021, he launched a protest movement named *People’s Unity for Thailand*, composed of Red Shirts from the provinces and royalist Yellow Shirts from Bangkok, aimed at pressuring former Prime Minister Prayut Chan-o-cha to resign⁴⁰. During the protest, Jatuporn emphasized that their goal was to force Prayut’s resignation and not to call for reforms to the monarchy. At the rally, he referred to the events of May 1992 event, expressing a desire to replicate the spirit of that movement to oust Prayut, drawing inspiration from King Bhumibol’s role as a peacemaker⁴¹. His selection of the 1992 memorial as the venue, his reference to the May 1992 events, and his invocation of the King’s role in resolving the conflict prove the symbolism constructed among the activists, a democracy anchored on the traditional school.

However, it must also be noted that the Ratsadon group was present in the demonstration led by Jatuporn. It was observed that during the playing of the national anthem, several Ratsadon members flashed their symbolic three-finger salute at Santiporn Park, where the May 1992 memorial is located⁴². The protest leaders on stage, including Jatuporn, stood still while singing the national anthem and did not make the gesture, as they were far from pleased with the action of the Ratsadon members⁴³.

Formed in October 2020 during the third phase of the re-emergence of the Thai student movement, the Ratsadon group is a network of young activists advocating for societal changes in Thailand. It drew inspiration from the People’s Party, which launched the democratic revolution in 1932, overthrew the absolute monarchy, and installed constitutional rule in Thailand. The new Ratsadon group became an umbrella movement for all anti-establishment movements calling for political reforms in Thailand, particularly the contentious demand for monarchy reform⁴⁴.

The Khana Ratsadon, from which the new group drew inspiration, favored the Western style of democracy, which focused on French liberal teachings. This group of Western-educated Thai students rejected the traditionalist school of democracy and believed in humanity’s universal rationality and progress, such as freedom, equality, fraternity, separation of powers, and constitutional laws⁴⁵.

The presence of the Ratsadon group and the three-finger salute at the May 1992 memorial demonstrates resistance to the dominant narrative of the traditional school of democracy attached to the structure. By making the gesture at the May 1992 memorial, the group emphasized the Western school of democracy while at the periphery and attempted to claim a space in Thai public discourse and memory, maximizing the structure as a site of memory.

True to the name of its location, the Peace Garden, the May 1992 memorial also witnessed attempts by different groups to turn the memorial structure and park into a space for peace and reconciliation. However, this attempt resulted in awkward displays and paradoxes reflective of Thai democracy.

In 2012, the memorial became a venue for tension between Jatuporn and Chamlong when they both attended the 20th commemoration of the Black May 1992. Chamlong moved his seat to the back row when he noticed Jatuporn’s presence and quietly left the function when Jatuporn took the podium for a commemorative speech. It was because of Chamlong’s defamation suit against Jatuporn, who had accused the “Yellow Shirts,” or the People’s Alliance for Democracy (PAD), of inciting nationalistic fervor to generate protests over Cambodian ownership of the Preah Vihear temple. The court dismissed the case, ruling Jatuporn’s verbal onslaught was an expression of political opinion⁴⁶.

Despite being a space that reminded people of the military coup of 1991 against a democratic government, which led to violence during the May 1992 protests, the memorial witnessed some ironies of democracy - and even moments of unity. One such moment occurred in 2015 when

the military-backed government of Prayut Chan-o-cha commemorated the Black May 1992 event for the first time. Representatives of the military junta-appointed agencies, known as the “Five Rivers,” participated in the commemoration⁴⁷. Aside from the junta, the memorial was also visited by the representatives of the “Red Shirts,” the “Yellow Shirts,” and the Democrat Party⁴⁸. These groups shared some complicated stories since 2006, when Thaksin Shinawatra was ousted as prime minister, making their gathering at the May 1992 Memorial in 2015 particularly intriguing.

Although he was invited by a group of activists and the Committee of May 1992 Heroes’ Relatives led by Adul Kiewboriboon, former Prime Minister and junta leader Prayut Chan-o-cha declined the invitation to attend the May 1992 commemoration in 2015 and sent government representatives instead. Adul invited Prayut because he perceived the prime minister as a leader capable of promoting reconciliation and harmony to help the country progress despite toppling an elected government in a coup in 2014, just like Suchinda in 1991⁴⁹.

If Prayut was invited in 2015, it was Prawit Wongsuwan whom Adul asked to join the commemoration of the 30th anniversary of Black May in 2022. To foster reconciliation efforts, Adul also invited the Royal Thai Army (RTA) commander, Abhisit Vejjajiva, Cholnan Srikaew of the Pheu Thai Party, and several other individuals involved in the May 1992 event. Figures from across the political spectrums were invited, including members of government and opposition parties as well as police and army officers⁵⁰.

These invitations from the organizing committee did not sit well with everyone, especially for the People’s Network for Democracy (PNP), an ad-hoc gathering of civil society and academic groups, and the United Front of Thammasat and Demonstration (UFTD), a student activist group from Thammasat University. They argued that the reconciliation efforts were misplaced and that the commemoration should focus on honoring the victims of the Black May 1992. They also encouraged the people to

boycott the commemoration because the invited attendees included leaders of anti-democratic movements and perpetrators of the deadly 2010 crackdown on “Red Shirts,” which led to the military junta of Prayut Chan-o-cha to overthrow Yingluck Shinawatra’s elected government in 2014⁵¹.

As a *lieux de mémoire*, the deliberate annual remembrance of the Black May 1992 at the memorial strengthens the intended meanings of the structure while simultaneously symbolizing the Thai people’s complex and ongoing struggle for full democracy. The people who utilize this memorial as a site memory can also construct additional layers of meaning for the structure based on their interpretations and actions. With the invitation from different political spectrums, the May 1992 memorial becomes a democratic space for political differences. Although the intention of reconciliation and moving forward is commendable, it must first be recognized that learning from history, acknowledging past mistakes, and taking concrete actions, such as prioritizing human rights and valuing democracy and the constitution are essential steps toward progress. These efforts must not be limited to the gathering of personalities and individuals during commemorations. In this way, the May 1992 event, through its memorial, will be remembered by the Thai people for the sacrifices of the fallen heroes and their contribution to democracy, not because for efforts by various parties to forgive and forget quickly — a process that risks historical distortion or amnesia.

The May 1992 memorial also serves as a space for annual routines and performative activities conducted by organizing bodies such as the Committee of May 1992 Heroes’ Relatives and the May 1992 Foundation. Every year, key figures such as the relatives of those killed or missing, academics, human rights activists, and government representatives attend the commemoration to pay respect to the fallen heroes. It becomes an avenue to remind the government and the people of vital issues, including the quest for the disappeared bodies, the completion of the memorial park, calls for amendments to the current constitution, and the campaign for full democracy. Activities includes merit-making rituals and wreath-laying for the fallen democracy heroes, seminars on democracy,

human rights, constitution, and Thai politics, as well as community services such as blood donation.

The participation of different political figures, and even the representation of the monarchy, in the annual commemoration shapes the dynamics at the memorial and influences a more comprehensive understanding of the May 1992 uprising through the imagery it portrays to the general public and media. As a site of memory, the activists involved in the May 1992 protests have become an integral part of the democratic history and narrative of the Thai people due to the recognition and presence of political figures in the annual commemorations. For instance, the participation of political parties in laying wreaths at the memorial serves as a political act, engaging political leaders and activists in the democratic dialogue and in the construction and maintenance of public memory. Simultaneously, it provides activists and victims’ families a platform to voice their concerns through these symbolic gestures.

Although annual commemorations and performative functions are fundamental for sites of memory because they keep history alive, it is also important to highlight that preserving history extends beyond merit-making and wreath-laying rituals. Sites of memory offer opportunities for people to remember the past, sparking memories and emotions that can ensure the lessons from history continue to influence the present. In the case of the May 1992 People’s Uprising Memorial, this structure provides a suitable venue for the Thai people to learn from the past and continue the fight for democracy. Unfortunately, hours after the recent commemoration of the Black May, the memorial reverted to being an unrecognizable structure surrounded by homeless people, barbed wires, barricades, trees, garbage bags, and cars. The laid wreaths were already piled up at the sides, waiting to be thrown away. The Peace Garden returned to being a peaceful space for vehicles and a dumping ground for the neighborhood’s garbage (Fig. 3). This shows that democracy must not remain merely a performative concept. It must be deliberative, with the government and the people actively engaged in building a fully democratic society — just as the May 1992 memorial should be managed and protected.

Fig 3

Fig. 3

The May 1992 People's Uprising Memorial after the 32nd commemoration of Black May

Conclusion

As a site of memory, the May 1992 People's Uprising Memorial is a material, symbolic, and functional site for Thai democracy, encompassing various elements and schools of thought. It commemorates a democracy aligned with Abraham Lincoln's famous definition: "government of the people, by the people, and for the people." Aside from the power of the people, the structure also embodies the elements of democracy, such as the democratic constitution, human rights, freedom, and peace. While it honors the sacrifices of the fallen heroes, the memorial also emphasizes undemocratic practices, including violence and militarism.

The Black May 1992 memorial also represents the democratic struggles of the Thai people, reflecting the complexities encountered during its construction — uncertainties in land management, bureaucratic concerns

regarding the design, shifting political landscape, and budget constraints. The structure also represents a traditional school of democracy due to its association with the influence of monarchy in bringing peace to Thai society. This imagery of the monarchy's role in Thai democracy is attached to the Black May 1992 memorial, symbolizing traditional democracy. However, this is despite the fact that the memorial's design was not intended to reflect royal sentiment, illustrating its potential for transformation through ongoing contention and reinterpretation.

Beyond the intended symbols and meanings associated with democracy, the people commemorating the May 1992 event also memorialize a democracy tied to reconciliation and unity amidst political differences. By serving as a space for democracy, the memorial attempts to unify different political spectrums, including groups adhering to the Western school of democracy, which focuses on French liberal teachings and reforms in Thai society. The memorial also serves as a space for annual routines and performative activities commemorating Black May 1992 and its heroes.

This study can be further developed by examining the memorial's development once the entire park project has been completed. Additionally, it would be valuable to compare the commemorations of the May 1992 memorial with those of other monuments, such as the 14th of October 1973 Memorial and the October 6, 1976 Thammasat Massacre memorial.

Attaining democracy is a continuous process, and like the construction of the May 1992 memorial, it is not yet complete. The commemoration of the May 1992 event in this structure must be continued and accompanied by concrete and deliberate actions from both the government and the people. Understanding the complex democracy in this structure and living the legacies of the fallen democracy heroes contribute to remembering the past and shaping the future of democracy in Thailand. It is now in the hands of the Thai social movement to actively maximize the democratic space so that the stories and lessons of the May 1992 uprising will continuously be shared in public memory and passed on to the next generation.

Acknowledgment

This paper is a continuation of the doctoral dissertation entitled “Movements and Monuments: Student Movements for ‘Democracy’ in 1973 and 2020 and Public Monuments in Thailand” conducted at the Thai Studies Center, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Thailand. The author would like to thank the anonymous reviewers of this paper for their valuable comments and suggestions.

Notes

1 ““Democracy Heroes’ Remembered on 32nd Anniversary of Black May,” **The Nation**, May 17, 2024, <https://www.nationthailand.com/news/politics/40038102>.

2 Irene Stengs, “Worshipping the Great Moderniser: the Cult of King Chulalongkorn, Patron Saint of the Thai Middle Class,” (Ph.D. Dissertation, University of Amsterdam, 2003), 293-295.

3 The Committee of May 1992 Heroes’ Relatives, **Čhotmāihēt wan thī sipčhet phrútsaphākhom prachā tham [Journal of May 17 Prachatham]** (2004), 13-16; Anucha Charoenpo, **Black May Monument Park to Be Built**, Accessed May 13, 2024, Available from <https://facthai.wordpress.com/2009/05/09/black-may-1992-monument-planned-bangkok-post>.

4 “Yisip’et pī kwā čha dai ‘anusōṇ sathān Pruessapa prachā tham [It took 21 years to get the May Prachatham Memorial],” **Voice TV**, May 17, 2013, <https://www.voicetv.co.th/read/70150>; Koompong Noobanjong, “The Rajadamnoen Avenue: Contesting Urban Meanings and Political Memories,” **Journal of Architectural/Planning Research and Studies** 9, 2 (2019): 28.

5 Thongchai Winichakul, **Moments of Silence: the Unforgetting of the October 6, 1976, Massacre in Bangkok** (Honolulu: University of Hawai’i Press, 2020), 193; “Yāt tham phithī khlūan yāi ‘atthi wīrachon ‘hētkān Pruessapa 35’ [Relatives Perform a Ceremony to Move the Heroes’ Relics of the May 1992 Event],” **Thai PBS**, September 9, 2020, <https://www.thaipbs.or.th/news/content/296280>.

6 Nakharin Mektrairat, “Political Discourse on Thai Democracy,” in **Thai Politics in Translation: Monarchy, Democracy and the Supra-Constitution**, eds. Michael K. Connors and Ukrist

Pathmanand (Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies (NIAS) Press, 2021), 65-66.

7 Ibid., 66.

8 Ibid., 75.

9 Ibid., 84-90.

10 Ibid., 84-85.

11 Pierre Nora, “Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire,” **Representations** 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory (1989): 7–24.

12 Thongchai Winichakul, **Moments of Silence: the Unforgetting of the October 6, 1976, Massacre in Bangkok**, 191.

13 Pranee Srithongnoy, “Memorial to Be Built to Victims of Pro-Democracy Uprisings,” **United Press International, Inc.**, April 16, 1993, <https://www.upi.com/Archives/1993/04/16/Memorial-to-be-built-to-victims-of-pro-democracy-uprisings/6864734932800/>; The Committee of May 1992 Heroes’ Relatives, **Čhotmāihēt wan thī sipčhet phrútsaphākhom prachā tham**, 13-16.

14 “Govt Told to Respect Press Freedom, Rights,” **Bangkok Post**, May 15, 2005.

15 “Yāt tham phithī khlūan yāi ‘atthi wīrachon ‘hētkān Pruessapa 35’.”; Pantip Teeranet, “Nap thōi lang nai wan dōen nā bon thām lai yīsippǣt pī ‘anusōṇ sathān Pruessapa prachā tham [Counting Down the Days Moving Forward on the 28-year Timeline of ‘May Prachatham Memorial’],” **Matichon Online**, May 22, 2020, https://www.matichon.co.th/prachachuen/prachachuen-scoop/news_2198723; Gotham Areeya, “Ramluk hētkān Pruessapa sāmsiphā lǣ mōng pai khāng nā [Remembering the Events of May 1992 and Looking Forward],” **Matichon Online**, May 14, 2022, https://www.matichon.co.th/columnists/news_3343638.

16 The Committee of May 1992 Heroes’ Relatives, **Čhotmāihēt wan thī sipčhet phrútsaphākhom prachā tham**, 3-6, 13-16.

17 Ibid.

18 Pranee Srithongnoy, “Memorial to Be Built to Victims of Pro-Democracy Uprisings.”

19 Pierre Nora, “Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire,” 7–24.

20 Thongchai Winichakul, **Moments of Silence: the Unforgetting of the October 6, 1976, Massacre in Bangkok**, 191-192.

21 Chatrī Prakitnonthakan, **Memory and Power on Ratchadamnoen Avenue**, Accessed May 25, 2024, Available from <https://prachataienglish.com/node/484>; Maurizio Peleggi, “Rubbing the Past into the Present,” in **Monastery, Monument, Museum: Sites and Artifacts of Thai Cultural Memory** (Honolulu: University of Hawai’i Press, 2017), 149; Thongchai Winichakul, **Moments of Silence: the Unforgetting of the October 6, 1976, Massacre in Bangkok**, 191–193, 225–226.

It should also mention, though this paper does not cover it, the space of the October 6, 1976 Thammasat Massacre in the narrative of memorial construction in Thailand. Compared to the memorials of October 14, 1973, and May 17, 1992, the October 6, 1976 event seems to have a void or partial silence in Thai public memory. Despite having a memorial at the main entrance of the Thammasat University to commemorate the fallen heroes of the 1976 student movement, its construction, location, and story also embodies how the 1976 massacre is being viewed and remembered by Thai society. Thongchai Winichakul, **Moments of Silence: the Unforgetting of the October 6, 1976, Massacre in Bangkok**, 220–225.

22 Thongchai Winichakul, **Moments of Silence: the Unforgetting of the October 6, 1976, Massacre in Bangkok**, 191-193.

23 Pranee Srithongnoy, “Memorial to Be Built to Victims of Pro-Democracy Uprisings.”

24 The Committee of May 1992 Heroes’ Relatives, **Čhotmāihēt wan thī sipčhet phrútsaphākhom prachā tham**, 3-6; Pantip Teeranet, “Nap thōi lang nai wan dōen nā bon thām lai yīsippǣt pī ‘anusōṇ sathān Pruessapa prachā tham.”

25 The Democracy Monument stands as a symbol of democracy for the Thai people due to various democratic protests that have taken place at this site, including the protests of May 1992. In addition to the monument, Sanam Luang—a public urban area adjacent to Thammasat University and the Grand Palace—serves as another vital venue for political rallies and demonstrations. However, in recent years, the accessibility of this open space for protesters has diminished due to restrictions imposed by the authorities.

26 The Committee of May 1992 Heroes’ Relatives, **Čhotmāihēt wan thī sipčhet phrútsaphākhom prachā tham**, 3-6; Pantip Teeranet, “Nap thōi lang nai wan dōen nā bon thām

lai yīsippǣt pī ‘anusōṇ sathān Pruessapa prachā tham.”; “Foundation Stone to Be Placed for Long-Delayed Memorial Tomorrow,” **Bangkok Post**, May 16, 2005.

27 “Thailand Marks ‘Bloody May’ as Unrest Wracks Indonesia,” **Bangkok Post**, May 18, 1998; “Foundation Stone to Be Placed for Long-Delayed Memorial Tomorrow.”; “Govt Told to Respect Press Freedom, Rights.”; Koompong Noobanjong, “The Rajadamnoen Avenue: Contesting Urban Meanings and Political Memories,” 28.

28 “Victims’ Kin Prepare to File Lawsuit against Govt,” **Bangkok Post**, May 11, 2006.

29 Anjira Assavanonda, “B25m Okayed for Black May Memorial,” **Bangkok Post**, May 9, 2007; “Remembering Black May 1992,” Bangkok Post, May 17, 2007.

30 Anucha Charoenpo, **Black May Monument Park to Be Built**.

31 “Yisip’et pī kwā čha dai ‘anusōṇ sathān Pruessapa prachā tham.”

32 “Black May 1992 Victims’ Remains Transferred Awaiting Memorial Construction,” **Prachatai English**, May 19, 2020, <https://prachataienglish.com/node/8528>.

33 Achara Ashayagachat, “Black May 1992 Commemoration,” **Bangkok Post**, May 17, 2012, <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/293758/black-may-1992-commemoration>.

34 Pantip Teeranet, “Nap thōi lang nai wan dōen nā bon thām lai yīsippǣt pī ‘anusōṇ sathān Pruessapa prachā tham.”

35 “Black May 1992 Victims’ Remains Transferred Awaiting Memorial Construction.”

36 Pantip Teeranet, “Nap thōi lang nai wan dōen nā bon thām lai yīsippǣt pī ‘anusōṇ sathān Pruessapa prachā tham.”

37 City Cracker, **‘Anusōṇ sathān Pruessapa prachā tham pō čhek’anusōṇ sathān phūa kān ramluk thung lǣ sūan sāthārana khōng mahāwitthayālai Thammasāt [May Prachatham Memorial Memorial and Park Project of Thammasat University]**, Accessed March 3, 2022, Available from <https://www.facebook.com/100063815991498/posts/1031482387715904/>.

38 Irene Stengs, “Worshipping the Great Moderniser: the Cult of King Chulalongkorn, Patron Saint of the Thai Middle Class,” 295; “Kneeling before a King: The Moment That Shook a Nation,” **BBC News**, October 13, 2016, <https://www.bbc.com/news/world-asia-37650466>.

39 Paul M. Handley, **The King Never Smiles: a Biography of Thailand’s Bhumibol Adulyadej** (New Haven: Yale University Press, 2006), 212; Andrew MacGregor Marshall, **A Kingdom in Crisis: Thailand’s Struggle for Democracy in the Twenty-First Century** (London, NewYork: Zed Books, 2014), 85–86, 90–91.

40 The Red Shirts and Yellow Shirts referred to in this article were when the political situation in Thailand was heavily polarized. Due to controversies and corruption-related issues, the anti-Thaksin Shinawatra coalition called the People’s Alliance for Democracy (PAD) launched a series of demonstrations in Bangkok and other parts of Thailand in February-March 2006. The PAD, also known as “Yellow Shirts,” was a broad alliance of urban elite or conservatives, royalists, business groups not part of Thaksin’s patronage system, and non-governmental organizations. On September 19, 2006, the coup ended the Thaksin administration. The United Front for Democracy against Dictatorship (UDD), also known as the “Red Shirts,” was created after the 2006 coup and as a reaction against PAD or the anti-Thaksin movement. An anti-coup and anti-dictatorship front was formed in 2007 as a small-scale organization in Thailand’s north and northeastern provinces. Then, this movement also embraced the urban working class. It also included a small portion of the urban middle class, including university students. Not all these urban groups supported Thaksin. Some of them were pro-democracy groups. They later changed their name to the National United Front for Democracy against Dictatorship (NUDD). In 2008, they opposed and regarded Prime Minister Abhisit Vejjajiva’s government as undemocratic and illegitimate because the Democrat Party did not have a majority in Parliament and was only backed up by the military. They demanded that the Abhisit government return the power to the people, and Abhisit declined. His government faced major protests in 2009 and 2010 from the Red Shirt movement; Oliver Pye and Wolfram Schaffar, “The 2006 Anti-Thaksin Movement in Thailand: an Analysis,” **Journal of Contemporary Asia** 38, 1 (2008): 40–44, 56; Chairat Charoensin-o-larn, “Redrawing Thai Political Space: the Red Shirt Movement,” in **Cleavage, Connection and Conflict in Rural, Urban and**

Contemporary Asia, eds. Tim Bunnell, D. Parthasarathy, and Eric C. Thompson (Dordrecht: Springer, 2013), 208–210.

41 Termsak Chalermpanupap, **Another Movement Takes Aim at Prayut**, Accessed May 19, 2024, Available from <https://fulcrum.sg/another-movement-takes-aim-at-prayut/>; Aekarach Sattaburuth, “Jatuporn’s Best Days May Be behind Him,” **Bangkok Post**, April 11, 2021, <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/2098199/jatuporns-best-days-may-be-behind-him>.

42 The Thai student activists started using the three-finger salute in 2014 as a sign of protest against the military junta of Prayut Chan-o-cha. It was adapted from the dystopian novel and adapted film series titled *Hunger Games*. The salute in the book and film is a gesture of thanks, respect, gratitude, or goodbye to a loved one. However, the Thai activists used it as a sign of defiance against Thai institutions because of the similarities between Thai society and the authoritarian regime in the fictional story. Mark S. Cogan, **Understanding the Three-Finger Salute from Thailand to Myanmar**, Accessed June 2, 2024, Available from <https://www.thaienquirer.com/23831/understanding-the-three-finger-salute-from-thailand-to-myanmar/>.

43 Mongkol Bangprapa, **Jatuporn Calls for Unity in Seeking Prayut’s Removal**, Accessed April 5, 2021, Available from <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/2095235/jatuporn-calls-for-unity-in-seeking-prayuts-removal>; “Jatuporn Has a Lot to Prove,” **Bangkok Post**, April 10, 2021, <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/2097903/jatuporn-has-a-lot-to-prove>.

44 “Can Thailand’s Protest Movement Heal Its Ideological Split?,” **Thai PBS**, December 23, 2020, <https://web.archive.org/web/20240714232028/https://www.thaipbsworld.com/can-thailands-protest-movement-heal-its-ideological-split/>.

45 Nakharin Mektrairat, “Political Discourse on Thai Democracy,” 84-90.

46 Achara Ashayagachat, “Black May 1992 Commemoration.”; Achara Ashayagachat, “Bloody 1992 Crackdown by Military Remembered,” **Bangkok Post**, May 18, 2012, <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/293805/bloody-1992-crackdown-by-military-remembered>.

47 The “Five Rivers” consisted of government agencies appointed by the military regime of Prayut Chan-o-cha to work with him such as the Cabinet, the National Legislative Assembly (NLA), the National Reform Council (NRC), the Constitution Drafting Committee (CDC), and the junta itself, which is known officially as the National Council for Peace and Order (NCPO). “At Black May Event, New Hope for Democracy,” **The Nation**, May 17, 2015, <https://www.nationthailand.com/in-focus/30260333>.

48 “At Black May Event, New Hope for Democracy.”

49 “Prayuth Declines Invitation to 1992 Uprising Commemoration,” **Khaosod English**, May 12, 2015, <https://www.khaosodenglish.com/politics/2015/05/12/1431430900/>.

50 “Black May Commemoration Plan of Reconciliation Boycotted,” **Prachatai English**, May 13, 2022, <https://prachataienglish.com/node/9829>

51 Ibid.

Bibliography

Achara Ashayagachat. “Black May 1992 Commemoration.” **BangkokPost**, May 17, 2012. <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/293758/black-may-1992-com-memoration>.

_____. “Bloody 1992 Crackdown by Military Remembered.” **Bangkok Post**, May 18, 2012. <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/293805/bloody-1992-crackdown-by-military-remembered>.

Aekarach Sattaburuth. “Jatuporn’s Best Days May Be behind Him.” **Bangkok Post**, April 11, 2021. <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/2098199/jatuporns-best-days-may-be-behind-him>.

Anjira Assavanonda. “B25m Okayed for Black May Memorial.” **Bangkok Post**, May 9, 2007.

Anucha Charoenpo. **Black May Monument Park to Be Built**. Accessed May 13, 2024. Available from <https://facthai.wordpress.com/2009/05/09/black-may-1992-monument-planned-bangkok-post>.

“At Black May Event, New Hope for Democracy.” **The Nation**, May 17, 2015. <https://www.nationthailand.com/in-focus/30260333>.

“Black May 1992 Victims’ Remains Transferred Awaiting Memorial Construction.” **Prachatai English**, May 19, 2020. <https://prachataienglish.com/node/8528>.

“Black May Commemoration Plan of Reconciliation Boycotted.” **Prachatai English**, May 13, 2022. <https://prachataienglish.com/node/9829>.

“Can Thailand’s Protest Movement Heal Its Ideological Split?.” **Thai PBS**, December 23, 2020. [https://web.archive.org/web/20240714232028/https://www.thaipbsworld.com/can-thailands-protest-movement-heal-its-ideo-logical-split/](https://web.archive.org/web/20240714232028/https://www.thaipbsworld.com/can-thailands-protest-movement-heal-its-ideological-split/).

Chairat Charoensin-o-larn. “Redrawing Thai Political Space: the Red Shirt Movement.” In **Cleavage, Connection and Conflict in Rural, Urban and Contemporary Asia**, edited by Tim Bunnell, D. Parthasarathy, and Eric C. Thompson. Dordrecht: Springer, 2013.

Chatri Prakitnonthakan. **Memory and Power on Ratchadamnoen Avenue**. Accessed May 25, 2024. Available from <https://prachataienglish.com/node/484>.

City Cracker. **‘Anusōn sathān Pruessapa prachā tham pō čhek’anusōn sathān phūa kân ramlúk thung læ sūan sāthārana khōng mahāwitthayālai Thammasāt [MayPrachathamMemorialMemorial and Park Project of Thammasat University]**. Accessed March 3, 2022. Available from <https://www.facebook.com/100063815991498/posts/1031482387715904/>.

Cogan, Mark S. **Understanding the Three-Finger Salute from Thailand to Myanmar**. Accessed June 2, 2024. Available from <https://www.thaienquirer.com/23831/understanding-the-three-finger-salute-from-thailand-to-myanmar/>.

“‘Democracy Heroes’ Remembered on 32nd Anniversary of Black May.” **The Nation**, May 17, 2024. <https://www.nationthailand.com/news/politics/40038102>.

“Foundation Stone to Be Placed for Long-Delayed Memorial Tomorrow.” **Bangkok Post**, May 16, 2005.

Gotham Areeya. “Ramlúk hēt kān Pruessapa sām siphā læ mōng pai khāng nā [Remembering the Events of May 1992 and Looking Forward].” **Matichon Online**, May 14, 2022. https://www.matichon.co.th/columnists/news_3343638.

“Govt Told to Respect Press Freedom, Rights.” **Bangkok Post**, May 15, 2005.

Handley, Paul M. **The King Never Smiles: a Biography of Thailand’s Bhumibol Adulyadej**. New Haven: Yale University Press, 2006.

“Jatuporn Has a Lot to Prove.” **Bangkok Post**, April 10, 2021. <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/2097903/jatuporn-has-a-lot-to-prove>.

“Kneeling before a King: The Moment That Shook a Nation.” **BBC News**, October 13, 2016. <https://www.bbc.com/news/world-asia-37650466>.

Koompong Noobanjong. “The Rajadamnoen Avenue: Contesting Urban Meanings and Political Memories.” **Journal of Architectural/Planning Research and Studies** 9, 2 (2019): 15-37.

Marshall, Andrew MacGregor. **A Kingdom in Crisis: Thailand’s Struggle for Democracy in the Twenty-First Century**. London, New York: Zed Books, 2014.

Mongkol Bangprapa. **Jatuporn Calls for Unity in Seeking Prayut’s Removal**. Accessed April 5, 2021. Available from <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/2095235/jatuporn-calls-for-unity-in-seeking-prayuts-removal>.

Nakharin Mektrairat. “Political Discourse on Thai Democracy.” In **Thai Politics in Translation: Monarchy, Democracy and the Supra-Constitution**, edited by Michael K. Connors and Ukrist Pathmanand. Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies (NIAS) Press, 2021.

Nora, Pierre. “Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire.” **Representations** 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory (1989): 7–24.

Pantip Teeranet. “Nap thōjlang nai wan dōen nā bon thām lai yīsippāet pī ‘anusōn sathān Pruessapa prachā tham [Counting Down the Days Moving Forward on the 28-year Timeline of ‘May Prachatham Memorial’].” **Matichon Online**, May 22, 2020. https://www.matichon.co.th/prachachuen/prachachuen-scoop/news_2198723.

Peleggi, Maurizio. **Monastery, Monument, Museum: Sites and Artifacts of Thai Cultural Memory**. Honolulu: University of Hawai’i Press, 2017.

Pranee Srithongnoy. “Memorial to Be Built to Victims of Pro-Democracy Uprisings.” **United Press International, Inc.**, April 16, 1993. <https://www.upi.com/Archives/1993/04/16/Memorial-to-be-built-to-victims-of-pro-democracy-uprisings/6864734932800/>.

“Prayuth Declines Invitation to 1992 Uprising Commemoration.” **Khaosod English**, May 12, 2015. <https://www.khaosodenglish.com/politics/2015/05/12/1431430900/>.

Pye, Oliver and Wolfram Schaffar. “The 2006 Anti-Thaksin Movement in Thailand: an Analysis.” **Journal of Contemporary Asia** 38,1 (2008): 38-61.

“Remembering Black May 1992.” **Bangkok Post**, May 17, 2007.

Stengs, Irene. “Worshipping the Great Moderniser: the Cult of King Chulalongkorn, Patron Saint of the Thai Middle Class.” Ph.D. Dissertation, University of Amsterdam, 2003.

Termsak Chalernpalanupap. **Another Movement Takes Aim at Prayut**. Accessed May 19, 2024. Available from <https://fulcrum.sg/another-movement-takes-aim-at-prayut/>.

“Thailand Marks ‘Bloody May’ as Unrest Wracks Indonesia.” **Bangkok Post**, May 18, 1998.

The Committee of May 1992 Heroes’ Relatives. **Āhotmāihēt wan thī sipĉhet phrūtsaphākhom prachā tham [Journal of May 17 Prachatham]**. 2004.

Thongchai Winichakul. **Moments of Silence: the Unforgetting of the October 6, 1976, Massacre in Bangkok**. Honolulu: University of Hawai’i Press, 2020.

“Victims’ Kin Prepare to File Lawsuit against Govt.” **Bangkok Post**, May 11, 2006.

“Yāt tham phithī khlūan yāi ‘atthi wīrachon ‘hētċān Pruessapa 35’ [Relatives Perform a Ceremony to Move the Heroes’ Relics of the May 1992 Event].” **Thai PBS**, September 9, 2020. <https://www.thaipbs.or.th/news/content/296280>.

“Yīsip’et pī kwā ĉha dai ‘anusōn sathān Pruessapa prachā tham [It took 21 years to get the May Prachatham Memorial].” **Voice TV**, May 17, 2013. <https://www.voicetv.co.th/read/70150>.

Illustration Sources

All illustrations by the author.

บทความ

Articles

เรือนบังกะโล: มรดกสถาปัตยกรรมยุคอาณานิคมจากอ่าวเบงกอลสู่สยาม

Bungalows: Colonial Architectural Heritage from the Bay of Bengal to Siam

พิเชฐ ทิธา

Pichet Titha

เทคนิคการก่อสร้างเพื่อปรับเปลี่ยนรูปทรงเจดีย์สมัยอยุธยาภายหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จ

Construction Techniques for Altering the Form of Chedi during the Ayutthaya Period after Completion

สุวิทย์ เลิศวิมลศักดิ์

Suwit Lerdwimolsak

จากชุมชนริมน้ำสู่ความเป็นเมือง: การเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำ —

กรณีศึกษาเกาะเกร็ด คลองอ้อมนนท์ และคลองชักพระ-คลองบางกอกใหญ่

From Riverine to Urban Reality: Tracing the Transformation of Riverfront Communities —

A Case Study of Koh Kret, Khlong Om Non, and Khlong Chak Phra-Khlong Bangkok Yai

นัชชา วัฒนมะโน | ปัทิพล ยอดสุรางค์ | Teo Hidalgo Nacher

Natcha Wattanamano | Patiphol Yodsurang | Teo Hidalgo Nacher

Composition of Gingerbread Fretwork: Case Studies of Chanthaboon Waterfront Community

Kanlayanee Phueaknamphol | Eakachat Joneurairatana | Veerawat Sirivesmas

Memorializing Thai Democracy in the May 1992 People's Uprising Memorial

Gil D. Turingan